

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

**Збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної
науково-практичної конференції**

Львів 2022

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

**Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти**

Кафедра теорії права та конституціоналізму

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

**Збірник матеріалів учасників
Четвертої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 23 вересня 2022 року)**

Львів
Видавництво "БОНА"
2022

УДК 342.413:327.8(06)

К 65

К 65

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ : збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції. Львів : ПП "Видавництво "БОНА", 2022. 254 с.

ISBN 978-617-8097-07-3

У збірнику опубліковано матеріали доповідей учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Конституціоналізм в умовах війни», яка відбулась 23 вересня 2022 року в Навчально-науковому інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму.

У своїх виступах учасники, серед яких відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники, практикуючі юристи, аспіранти та студенти, розкрили актуальні наукові та практичні питання, що стосуються передумов та причин російсько-української війни, забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, підтримки соціальної та політичної стабільності, забезпечення прав та свобод громадян.

Призначається для науковці, здобувачів, аспірантів, студентів, практиків, громадських діячів та усіх небайдужих до проблематики конференції.

Рекомендовано до друку за рішенням кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-науковому інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 4 від 20 жовтня 2022 року) та рішенням Вченої ради Навчально-науковому інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 3/22 від 24 жовтня 2022 року)

УДК 342.413:327.8(06)

© Національний університет
«Львівська політехніка», 2022

ISBN 978-617-8097-07-3

Зміст

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій Ковальчук

НАЦІОНАЛЬНА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ 10

Михайло Кельман

ЛІНІЯ ФРОНТУ ПО НАШОМУ ЖИТТЮ..... 14

Микола Козюбра

**ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА МЕЖІ ЇХНЬОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В
УМОВАХ ВІЙНИ..... 17**

Віктор Грищук

СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 23

Петро Стецюк

**КОНСТИТУЦІЯ І КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ
ЦІННОСТЕЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ . 27**

Віталій Серьогін

ГУМАНІЗМ: СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 30

Ігор Копотун, Pavel Polián

**СУЧАСНІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 36**

Світлана Бобровник

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ: ПОНЯТТЯ ТА
ФУНКЦІЇ 39**

Олег Марцеляк

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ
..... 44**

Іван Білас

**ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 49**

Олександр Колб, Ivo Svoboda

**СУЧАСНІ ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ЯКІ
МАЮТЬ МІСЦЕ У ВІДОМЧИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ, ЯКІ
РЕГУЛЮЮТЬ СФЕРУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 55**

Артур Айрапетян

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ ЯК КЛЮЧОВОЇ ЦІННОСТІ
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 58**

Михайло Баймуратов, Борис Кофман

**МІЛІТАРНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ,
РОЗУМІННЯ І ОФОРМЛЕННЯ ПРОФІЛЬНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ
ЛОКАЛЬНУ ДЕМОКРАТІЮ 61**

Напряма 1

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Альона Романова

**НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ 71**

Соломія Цебенко, Всеволод-Ілля Дерев'яний

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 73**

Тетяна Сивуля

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ 77**

Соломія Лакомська

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК НЕОБХІДНА
ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 80**

Напря́м 2

***КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ
ПРАВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ***

Василь Стратонов

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ..... 84**

Олександр Котуха

ПРАВА ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 88

Василь Стратонов, Олександр Ковтун

ДІТОВБИВСТВО В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ . 92

Павло Павліш, Марія Косовська

НЕЗАКОННА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ДЕЯКІ ПРАВОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ 95

Мирослав Григорчук

**ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК ОСНОВА УТВЕРДЖЕННЯ
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ..... 98**

Лілія Ярмол, Анастасія Карпюк

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ..... 102

Ярина Богів

**ПРАВА ТА СВОБОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯКІ
ПОРУШУЮТЬСЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 107**

Олена Ромців, Ярина Іващишин

ВОЄННИЙ СТАН І ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ..... 109

Денис Зборошенко

**ПРАВО НАРОДУ НА ОПІР ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ
ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 113**

Світлана Воловець

**ІЗ москви В ГААГУ : ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ВІЙСЬКОВУ ПОЛІТИКУ
росії У ВІЙНІ З УКРАЇНОЮ..... 117**

Іванна Гавронська

**ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 121**

Олеся Ковальчук

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА 125**

Юлія Миронюк

**ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ
ВІЙНИ 128**

Наталія Задорожна

**ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ 131**

Аліна Пухир

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ..... 135

Наталія Слобода

**ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНТЕРЕСАХ
НАЦІОНАЛЬНО БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 138**

Роксолана Пунейко

**ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ VS СТАТУС БІЖЕНЦЯ В ЄС: ПРАВОВИЙ СТАТУС
УКРАЇНЦІВ, ЯКІ РЯТУЮТЬСЯ ВІД ВІЙНИ В КРАЇНАХ ЄС 141**

Марина Химинець

**У ВІЙНИ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЖІНОК У ВОЄННИЙ ПЕРІОД 144**

Уляна Кретович ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ОРГАН ПО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	147
Володимир Шурак МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЕТАПУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	151
Юлія Однороз СІМЕЙНІ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	156
Руслан Хахула ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	160
Вікторія Романович ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	166
Сніжана Василенко ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	169
Марта Лукачат ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ ЗВЕРНЕННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	172
Марко Мідик ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	176

Напрям 3

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Роман Луцький ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ (РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ)	181
Володимир Макарчук ВІЙНА ЯК ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	185

Степан Сливка ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	189
Ірина Софінська «ВІЧНІ» НОРМИ: ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	192
Ігор Копотун, Микола Рудик НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	197
Marcin Gołębiowski PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE VERKHOVNA RADA IN UKRAINE DURING THE WAR: CHALLENGES FOR DEMOCRACY	200
Ірина Жаровська КРИМІНАЛЬНЕ МЕДИЧНЕ ПРАВО: РОЗВИТОК КОМПЛЕКСНОГО ІНСТИТУТУ	203
Богдана Мельниченко, Юлія Рудницька ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	205
Наталія Стецюк ПРО НЕОБХІДНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	208
Юрій Ковний УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ...	212
Майя Пивовар, Ілона Мотос ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	215
Оксана Баскакова СТАТУС КАНДИДАТА В ЧЛЕНИ ЄС І «ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ» ДЛЯ УКРАЇНИ	218

Ростислав Кельман

МЕТОД ПРОГНОЗУВАННЯ ТА АКсіОЛОГіЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВИХ ЗАБОРОН (А ТАКОЖ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ) 221

Світлана Ковтун

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ..... 224

Вікторія Гатала

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ..... 229

Олег Лютий

ЗМІНА АЛГОРИТМУ ДІЯЛЬНОСТІ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 231

Вікторія Шмиговська

ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 236

Аліна Марчук

ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА 200 ДНІВ ВІЙНИ..... 240

Діана Польна

ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 243

Наталія Федішин

ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ВІЙНИ..... 246

Святослав Обрембальський

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 250

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій Ковальчук

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни питання національної та громадянської ідентичності набуває особливого значення, воно безпосередньо пов'язане з територіальною цілісністю та суверенітетом держави. Окуповані території Херсонської області, Донбасу та Криму можуть стати політичною проблемою для України навіть після усунення російських військ та їх сателітів з регіону. Тому повернення територій а головне людей, які на них проживають в сферу політико – правового та культурно – гуманітарного простору України вимагає пошуку тих точок дотику, які могли б стати основою ідентичності новітньої української політичної нації.

Формування ідентичності в умовах війни відчувається особливо гостро. Без швидких і ефективних кроків з боку влади у напрямку її вирішення не виглядає можливою не тільки реінтеграція непідконтрольних територій, а й збереження цілісності держави вже у близькому майбутньому. Ідентичність громадян, об'єднаних не тільки формальною належністю до однієї держави, а й спільною історичною пам'яттю, системою цінностей і смислів – це фундамент державності. Без нього державна споруда не витримує потрясінь [1].

Сучасна національна конституційна держава – це гармонійне поєднання усталеної традиції та культури етнічної нації, яка є домінуючою, та права на самовираження всіх етнічних груп, які проживають в межах цієї держави в якості її громадян. Роль культурного фактору для політичної нації надзвичайно вагома. Чим сильніше почуття культурної єдності, тим сильніше і глибше усвідомлення ідентичності в середині нації, і з точністю навпаки - слабкість об'єднуючого культурного елементу чи його відсутність призводять до слабкості нації та її занепаду. Шанобливе ставлення до історичної спадщини, мови,

релігії титульної нації з боку інших національних груп є неодмінною умовою формування політичної нації.

Зміцнення державності та забезпечення єдності не можливе без створення підґрунтя для цієї єдності у вигляді системи базових цінностей, важливих для кожного члена суспільства. Щоб стати важливими, цінності мають бути не лише засвоєними на теоретичному рівні, а ще й трансформуватись у принципи, якими громадяни керуються у повсякденному житті. А це вже результат громадянської освіти та національно – патріотичного виховання. Тобто в умовах громадянського протистояння зумовленого збройною агресією Росії, як ніколи важливою є гуманітарна складова, яка передбачає зростання запиту на формування цінностей цивілізованого суспільства і розуміння того, що шлях до впровадження цих цінностей, як і до примирення, пролягає через освіту і виховання.

Формування ідентичності в сучасній Україні безпосередньо пов'язане з національно – патріотичним вихованням. Воно є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності Українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній. Так визначена мета Державної цільової соціальної програми національно – патріотичного виховання на період до 2025 року затвердженої Кабінетом Міністрів України Постановою від 30 червня 2021 року [2].

Важливим видається прийняття окремого закону про засади державної політики утвердження громадянської ідентичності та національно – патріотичного виховання. Цей документ дозволить врегулювати питання національно-патріотичного виховання, удосконалити та впровадити цілісну загальнодержавну політику, яка набуває характеру системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів освіти, інститутів громадянського суспільства для формування у населення

України української громадянської ідентичності, високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості Українській державі.

Формування ідентичності без почуття національного патріотизму та гідності втрачає свій зміст. Принцип патріотизму реалізується через проекти (заходи) сфери національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, що сприяють формуванню громадянської ідентичності, оборонної свідомості та громадянської стійкості. Патріотизм проявляється через любов до своєї держави та готовність захистити її у разі небезпеки. Це також повага до конституції та символів держави, одним з яких є державна мова. Саме таку правову позицію зайняв Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 14 липня 2021 р. у справі щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У ньому Суд зазначив, що будь-які зазіхання на юридичний статус української мови загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України [3].

Патріотизм безпосередньо пов'язаний з національною гідністю як проявом історичної пам'яті, що спрямована у майбутнє. Національна гідність – це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві. Це повага не лише до своєї нації, але й інших народів та націй. Почуття гідності є необхідним і дійсним проявом буття людини та нації, воно є ознакою духовного самовираження. Без гідності не можлива ні боротьба за право, ні політичне самоуправління, ні державна незалежність. Громадянин позбавлений цього почуття – політично недієздатний, народ не просякнутий ним, - приречений на тяжке історичне приниження.

Формування політичної нації в Україні повинна починатися зі змін у законодавство про громадянство. Так однією з новел закону повинна стати норма про присягу на вірність Українській державі особою, яка набуває громадянство шляхом натуралізації, з автоматичною втратою його у разі її порушення. Також необхідно вимагати від нових громадян окрім підтвердження безперервного проживання в країні протягом п'яти років здатність читати, писати і говорити на базовому рівні державною українською мовою; знати історію Української держави; мати добру моральну репутацію; демонструвати прихильність цінностям та принципам Конституції України. Подібні вимоги повинні знайти відображення у законодавстві, яке визначає правовий статус вищих посадових осіб держави,

державних службовців та працівників судових та правоохоронних органів.

Майбутнє української політичної нації безпосередньо пов'язане з європейською ідентичністю та цінностями конституціоналізму, серед яких визначальну роль відіграють: особиста свобода та гідність, народний суверенітет та права меншості, політичний плюралізм, незалежність судової влади та легітимність публічної влади загалом. Наміри України інтегруватися в єдиний європейський правовий простір знайшли своє відображення в Конституції України (зміни від 7 лютого 2019 року). Ця мета безпосередньо впливає з правової традиції та сучасної державотворчої практики. Система цих цінностей лежать в основі концепції конституційного патріотизму та громадянства, які мають визначати майбутнє української політичної нації. Разом

з тим формування сучасної політичної нації в Україні не можливе без почуття патріотизму та національної гідності. Воно важливе як з точки зору об'єднання поліетнічної країни в єдиний народ (націю), так і з перспектив подальшого державотворення. Конституційний патріотизм та національна гідність мають стати базовими елементами сучасної правової ідеології Української держави.

Питання формування ідентичності в Україні є так само як і питання суверенітету та безпеки держави одним з пріоритетних в умовах війни. Ситуація вимагає того, щоб воно вирішувалося як на рівні Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, так і Ради національної безпеки і оборони України. Основними завданнями державної політики утвердження громадянської ідентичності в Україні повинні стати: забезпечення ефективної реалізації конституційних принципів та прав людини, пропагування цінностей конституціоналізму; формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, національної самобутності; розвиток національної самосвідомості, любові до свого народу, що виявляється у діяльності на благо народу, у сприянні утвердженню України як незалежної, правової, демократичної, суверенної держави; формування готовності до захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України; активна діяльність інститутів громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний центр : «Обсерваторія демократії». Формування громадянської ідентичності в контексті завдань реінтеграції Донбасу. URL: <https://od.org.ua/uk/>
2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно – патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-i300621-673>
3. В Україні готують законопроект із національно-патріотичного виховання. URL: <https://armyinform.com.ua>.

Михайло Кельман

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЛІНІЯ ФРОНТУ ПО НАШОМУ ЖИТТЮ

«Душу й тіло ми положим за нашу свободу» - цей героїчний заклик національного славня до священного чину набув глибокого новочасного сакрального сенсу після 24 лютого - початку віроломного вторгнення в Україну озвірілої шовіністично зомбованої орди, яку кремлівський фюрер, очманілий манією рятівництва величі расі, соберателя єго земель в союз нерушимий, повів утверджувати так званий «русский мир» - ідеологію духовної нетерпимості й національної ненависті освяченої патріархом рпц, сексотом сумнозвісної контори глибокого буренія (кгб) Кирилом, у миру колишнім бізнесменом - початковим Гундяєвим. Отож співбрат й однодумець такого собі церковного ієрарха, спадкоємець і практик одіозних терорестичних традицій кривавого чека, тричі президент величезного онклаву, що іменується його населенієм як «широка страна моя родная», обожнюваний ним вождь-правитель разом зі своїм боярським охвістям розпочав (о 4:30 утра, так засвербіло, що й не дочекався дня; згадав мабуть, практичний досвід глибокопочитаємого Адольфа, за наказом

якого «Київ бомбили, так почалася велика отечественная) сплановану (а як же без плану?) кремлівськими стратегами «воєнну спецоперацію», а точніше і простіше - підступну за задумом і криваву за суттю широкомасштабну війну проти миролюбної країни-сусідки, фактично збільшивши обсяги ескалації агресивних зазіхань, що тривають без перерви вісім років.

Нопоєна власною пропагандистською наркотикою, засліплена вірою у непомильність фюрера, величезна віськова армада, що кілька місяців товклася нібито у навчаннях вздовж наших кордонів, рушила на мирні села і міста з переконанням у проведенні бліцкригу (знову нагодився досвід Адольфа, недаремно ж сучасний фюрер проходив чекістський вишкіл у германской др), з вірою у пафосне пропагандистське (тут докладуться соловйови зі скабеєвими) шумовиння радісних зустрічей і обіймів «долгожданних освободітелів», ну й як же без парада перемітєлєв на київському Хрещатику. «Прославлені кантемірєвці (постійні учасники парадів перемєдєсія на красной площаді) навіть передбачливо захопили святкову форму з орденами і медалями. «Всьо йшло по плану, - вважав верховний (правда, недомаршал, ймовірно замишлял воспользоватся практикою чєтєреждє героя советского союза Леониды Ильича) главнокомандувач. Упевненості не бракувало генштабістам й усій майже 200-тєсєчній вєйськовій отарі.

А дзуськи.... Такого облизня проковтнути. Годі навіть уявити, якою випишуть істєрєкє «вєлєч непєдєдємой і лєгєндарной” другой (?) армії свєту. Не чєкали, не могли навіть зрозуміти, яким чєном вєже прєтягом двох тєждєнів «успєшнє осущєствлєємой соглєсно плєна» (тєрдждєннє із глєбокєго бункєра самозакєханєго фюрєра) українськє дєрєгє завалєні сотнєями тонн мєталєбрухтє, щє був прєд тєм танкєми, бронєтранспортерєми і т.п. подібним бойєвєм знєряддєм, щє тєсєчє трупів орків вєлєютьє на вулицєх мєст і сєлєщ тємчасєво окупєванєх Чернєгєвщєнє, Сумщєнє, Кєївщєнє та іншєх облєстєй (нєнє звільнєнєх).

Мєнуло вєже бєльшє, як 194 дєбє (на 5.09.2022р.) нєймєвірнєго герєйчнєго супрєтиву українськєго нарєду, щє прєтєврєвєся на вєтчєзнєнєну вєзвольнєну вєйну, в якєй мєльєонє наших грємєдєн вєявлєють вєсокєй моральнє-психєлогєчнєй дух, гєтєвнєсть борєтєся за незалєждєнєсть, свєбєду. Пєгодждєютьчєсь із багєтьма оцєнкєми українськєх і зарубєждєнєх експєртєв, як вєтєран МВС, полковнєк мєлєцєї у вєдставцє, д.ю.н., профєсор ІППІО НУ «Львєвськє полєтєхнєкє» на оснєві

аналітичного осмислення чималої кількості найрізноманітніших факторів приходжу до висновку, що такої стійкості у нерідко дуже критичних ситуаціях, такої витримки, толерантності у стосунках між людьми, такої вирозумілості, здатності прийти на допомогу і головне - небаченої волонтерської звитяги нам усім, а насамперед громадянському суспільству вдалося досягти завдяки національно-патріотичній згуртованості навколо президента – комунікатора В.О. Зеленського, усіх інститутів державної влади, що великою мірою сприяло забезпеченню всенародної мобілізаційної готовності до подоланні іноді навіть неочікуваних, але неймовірно складних викликів.

Безсумнівно після нашої перемоги в умовах напруженої праці з відбудови зруйнованих міст і сіл, відновлення економіки і інфраструктури українські науковці (історики, соціологи, правники) візьмуться глибоко й всебічно проаналізувати феномен нездоланності, волелюбства і героїзму нашого народу, з'ясувати, що допомогло йому вистояти у нерівній боротьбі із жахливим, людиноненависницьким монстром, який, зазнавши відчутної поразки озвірів до безмежжя й підштовхнув очолене його бездарним генералітетом воїнство до використання найогидніших, засуджених цивілізованим людством методів і способів подолання опору мирних цивільних громадян – до вандалізму, мародерства, сексуального насильства, а згодом до відвертих злочинів геноциду. Те, що побачив увесь світ у визволених від окупантів Бучі, Ірпеня, Бородянки та інших міст і сіл, м'яко кажучи, шокувало. Десятки зарубіжних журналістів донесли у ЗМІ своїм країнам правдиву інформацію про «подвиги» расейського вояцтва. Лідери провідних держав світу відверто назвали московитсьького «верховного правителя» та його посіпак винними злочинцями, що вдалися до масового терору.

Цілком поділяю думку одного з авторитетних українських військово-політичних експертів, який зазначає : «Озлоблення нашої нації на такому високому рівні, що люди готові померати незважаючи ні на що. Не готові пробачити ворогу те, що він робить. «І справді, чи ж можна пробачити «визволителям» смерть понад 344 дітей (станом на 5 вересня)? Чи можна вважати людьми мерзенних виродків, які гвалтували 25 жінок, серед яких були дівчата шкільного віку з Бучі? Якої кримінальної кваліфікації заслуговує злочин «санна із смартфоном» який на очах сина-підлітка чинив наругу над його матір'ю, фотографував це й хвалився такою «доблестю» однокласнику із глибокої за поребриком»? Тисячі й тисячі

подібного «мракобесія» - факти для воєнних трибуналів над злочинцями у людській подобі.

Правий згаданий вище експерт: «Теперішня форма (додам і змістовна сутність) московської імперії приречена на поразку. Це не буде швидко, але це станеться».

Так неодмінно станеться, але після нашої перемоги. Але шлях до неї і не простий, і не легкий, однак наш народ здолає його, бо відчув підтримку цивілізованого світу, бо отримує велику допомогу від друзів і союзників, бо повірив у здатність нашого військово-політичного керівництва успішно реалізувати найскладніші воєнно-тактичні завдання. Та найголовніша наша сила і впевненість - віра у високу боєздатність ЗСУ, тероборони, підрозділів МВС, ДСНС, у їх національно-патріотичній мотивованості у боях за суверенітет і незалежність України. Упевненості нам додає всенародна мобілізаційна готовність відстояти і на цей раз те, що здобували у нелегкій боротьбі численні покоління наших предків.

У 1919 р. видатний український поет Олександр Олесь, будучи свідком Національно-визвольних змагань нашого народу, болячи переживаючи тогочасні невдачі, писав з вірою у світлу будучність:

Вже лунає на полях:
«До останку, до загину!
Хай поляжемо в боях,
А збудуєм Україну.
Душу, тіло віддамо
За соборну, незалежну,
Морем скрізь розіллємо...
Волю справжню, необмежну!»

Микола Козюбра

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та
публічного права Національного університету «Кієво-
Могилянська академія».

ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА МЕЖІ ЇХНЬОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

1. Проблема цінностей та їх значення для людини – одна з вічних проблем людської життєдіяльності. За попередньою

сцієнтистською (а точніше позитивістською) традицією ми – науковці схильні до перебільшення значення науки в житті людей. Тим часом, як зазначав ще видатний математик, фізик і філософ Паскаль, цінності для людини бувають вагомішими за теоретичні судження і висновки науки, оскільки саме вони визначають реальне життя людей та їхню долю.

Як свідчить досвід історії, люди гинуть не так за власні інтереси, як за цінності, яскравим черговим підтвердженням чому стала героїчна боротьба Збройних сил України і всього українського народу проти військової агресії Росії.

2. Проблема цінностей загострюється під час будь-яких кризових ситуацій, тим паче в умовах війни, яка є чи не найжорстокішим з усіх можливих ціннісних компасів, з якими людина стикається у своєму житті. Адже саме війна дозволяє перевірити справжність обраних цінностей та готовність громадян держави і державної влади їх дотримуватися і захищати.

3. Цінності у філософській і юридичній літературі визначають по-різному. Не вдаючись до аналізу всіх їх інтерпретацій, зазначу лише, що для нас – правників, очевидно, найприйнятнішим є визначення цінностей через категорію «благо», тобто те, що здатне задовольнити повсякденні потреби людей, приносити їм користь.

Спектр цих благ доволі широкий. Це блага матеріальні і духовні, природні й створені людьми, політичні й економічні, культурні й моральні, інформаційні й сімейні тощо. Реалізація, захист і охорона всіх названих (і неназваних) благ неможливі без їхнього правового, насамперед конституційного, забезпечення. Інакше кажучи, всі вони більшою чи меншою мірою стають цінностями конституціоналізму в сучасному його розумінні, яке, як відомо, започатковане ліберально-демократичними (буржуазними) антиабсолютистськими революціями 17-18 століть.

4. Звідси випливає, що цінності конституціоналізму не слід зводити до його ознак, до яких як зарубіжні, так і вітчизняні конституціоналісти, зазвичай, відносять:

- принцип народного суверенітету як одне з визначальних благ конституціоналізму;
- принцип найвищої юридичної сили конституції, її визнання непосредньо чинним, вищим правом (а не програмним політичним документом);
- принцип здійснення державної влади на підставі й відповідно до конституції;

- принцип визначеного конституцією представницького правління, відповідального перед народом на підставі загального всенародного періодичного волевиявлення (тобто виборів);
- принцип державного правління, побудованого на демократичних засадах, що, своєю чергою, передбачає дотримання принципів обмеження влади, зокрема завдяки її поділу, із розгорнутою і дієвою системою стримувань і противаг;
- принцип верховенства права (правовладдя) та його відповідні складники (елементи);
- принцип незалежності суду і суддів, гарантований конституцією;
- наявність та ефективність інституту судового конституційного контролю як гарантії конституції;
- принцип внесення змін до конституції лише на підставі визначеної процедури, яка забезпечує її жорсткість і пріоритет (верховенство) щодо інших правових актів;
- неприпустимість обов'язкового (офіційного) тлумачення конституції політичними органами (зокрема парламентом) чи партіями;
- наявність ефективних конституційних гарантій прав і свобод, їхнього захисту від державної та іншої сваволі;
- наявність цивільного контролю за збройними силами й іншими військовими формуваннями;
- можливість певного конституційного маневру, який дає змогу враховувати конституційні традиції країни для конституціоналізації фундаментальних цінностей суспільства [1].

5. Не важко помітити, що серед названих ознак конституціоналізму переважають цінності політичні і правові. Вони становлять фундамент для забезпечення всіх інших цінностей конституціоналізму, проте ними, як зазначено вище, блага конституціоналізму не вичерпуються. До них, безсумнівно, також відносяться:

- економічні цінності, тобто явища, що становлять предмет економічних потреб та інтересів людей – ринкова економіка, ринкові інститути та форми й інститути власності, забезпечення конкуренції, економічних свобод, стимулювання економічної активності громадян та ін.;
- культурні цінності – предмети і явища матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, наукове, етнографічне значення; збереження і розвиток національних звичаїв і традицій, культурної самобутності корінних народів і національних меншин; збереження історичних пам'яток,

природних та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, тощо;

- духовно-моральні цінності – зразки та вимоги, які дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися у ній: чесність, порядність, взаємоповага і взаємодопомога, співпраця і взаємовідповідальність тощо.

До духовно-моральних цінностей безперечно слід віднести також патріотизм, готовність до самопожертви і героїзм у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності та й усіх інших здобутків конституціоналізму.

Про помітне зростання значення економічних і духовно-моральних конституційних цінностей свідчить, зокрема, підвищена увага до них в зарубіжній філософії й теорії права та конституціоналістиці, зокрема праці відомих американських правознавців Р. Познера, присвячені економічному аналізу права [2] та Р. Дворкіна – моральному прочитанню Конституції США [3]. На жаль, у вітчизняній конституціоналістиці і юридичній практиці Основний Закон України через призму закладених у ньому моральних цінностей і економічного аналізу, «читають» не часто.

6. Попри те, що конституціоналізм, як явище і самостійна цінність, своїм становленням в сучасному його вигляді зобов'язаний передовсім ідеології лібералізму, колискою якого була Європа 17 - 19 ст. (остаточно оформилася в середині 19 ст.) серед цінностей конституціоналізму є чимало таких, становлення яких відбувалося задовго до появи самої теорії лібералізму (навіть така цінність конституціоналізму як демократія та елементи представницького правління на підставі загального волевиявлення започатковані, як відомо, ще за часів античності, не кажучи вже про цінності моральні, культурні та деякі інші).

Акцентую на цьому увагу у зв'язку з тим, що традиції лібералізму в Україні, з огляду на низку причин, не набули поширення. Впродовж всієї її історії у ній явно переважали цінності соціальні, які значною мірою впливають із соціальної ідеології східного християнства, та національно-патріотичні цінності – категоричне несприйняття духу рабства й поневолення, відраза до насильства, одвічне прагнення до свободи і національної незалежності та готовність їх захищати тощо. Ці цінності, як підтвердила історія, не спромоглися викоринити ні імперські режими, ні нацизм, для якого українці були «нижчою расою», не вдалося це й рашистам-путіністам, які заперечують саме існування української нації, прикриваючись

псевдоконцепцією «єдиного народу», яка по суті підводила ідеологічну базу під російську агресію проти України.

Очевидно, насамперед вказані цінності – прагнення до свободи і незалежності, а також здобутки України у становленні й функціонуванні демократичних інститутів (на фоні більшості інших пострадянських держав) стали визначальним мотивом у наданні Україні статусу кандидата у члени ЄС.

7. Набагато складніша річ з ліберальними конституційними цінностями, тобто тими, формування яких відбулося разом з введенням в обіг самого поняття «конституціоналізм» і наповненням новим змістом терміну «конституція». Йдеться передусім про невід’ємні й невідчужувані права людини і верховенство права. Саме вони разом з демократією становлять основу (фундамент), на якому побудована, функціонує і розвивається сучасна Європа та інший цивілізований світ.

Попри те, що права людини і верховенство права тісно пов’язані з інститутами демократії, ставити між ними знак тотожності не зовсім коректно. Тим складнішими виявилися спроби деяких представників вітчизняної політичної думки (зокрема М. Драгоманова) поєднати ліберальні цінності з цінностями соціальними і національно-патріотичними; ці спроби фактично зазнали невдачі.

Звідси запрошується висновок, що в умовах війни найбільше викликів постає перед ліберальними цінностями конституціоналізму – правами людини і верховенством права. Мова не тільки про загрози їм з боку країни-агресора – Росії. Давно стало очевидним, що очікувати від неї дотримання принципів міжнародного, зокрема міжнародного гуманітарного, права безперспективно. Брутальне зневажання ними криється в самій природі російсько-імперського тоталітарного режиму, що переконливо підтверджено військовими злочинами агресора у містах Буча, Гостомель, Маріуполь, Ізюм та ін.

Йдеться, насамперед, про внутрішні виклики названим цінностям. Деякі з цих викликів прямо передбачені самою Конституцією України: наприклад статтею 64 про обмеження низки конституційних прав і свобод (хоч їх спектр, на думку деяких зарубіжних експертів, є надто широким); частиною четвертою ст. 83 про продовження повноважень Верховної Ради України у разі закінчення їх строку під час дії воєнного стану; частиною другою ст.157 про те, що Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного стану, тощо.

Багато викликів пов'язано з об'єктивною неможливістю забезпечити виконання відповідних положень Конституції під час війни: наприклад, здійснення судами України правосуддя на непідконтрольних їй територіях та вимушена зміна у зв'язку з цим територіальної підсудності; функціонування створених відповідно до Основного Закону України органів місцевої державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на окупованих територіях, у тому числі надання ними численних адміністративних послуг; своєчасне забезпечення громадян України, що залишилися на непідконтрольних їй територіях, пенсіями та деякими іншими соціальними виплатами, вимушене обмеження дії економічних законів ринку, ринкових інститутів та ін.

Водночас в умовах війни зростають виклики та ризики, зумовлені самою природою державної влади.

З одного боку, війна об'єктивно потребує максимального упорядкування життя людей, підкорення їхньої поведінки суворим правилам воєнного часу. Це, здавалося б, своєю чергою неминуче вимагає посилення державної влади, до чого вона зазвичай прагне навіть в мирних умовах. З іншого боку, природа права, у тому числі Конституції, далеко не завжди узгоджується з прагненням влади досягти бажаного результату завдяки застосуванню вольових, адміністративних й авторитарних методів, які нерідко призводять до наслідків, несумісних з цінностями конституціоналізму. До них відносяться, зокрема, такі, як намагання переобрати на себе Президентом України повноваження, не передбачені Конституцією, позбавлення громадянства України її громадян (що Основним Законом України взагалі заборонено), необґрунтоване надання українського громадянства окремим громадянам країни-агресора, маніпуляцій навколо Конституційного Суду України, в тому числі призначення нових суддів КСУ за відсутності відповідних вакансій тощо.

Особливе занепокоєння представників Ради Європи і Європейського Союзу викликають необґрунтовані обмеження владою конституційного права на свободу слова [4]. З розумінням поставившись до заборони проросійських телевізійних каналів, водночас вони негативно відреагували на відключення від цифрового мультіплекса трьох патріотично налаштованих опозиційних каналів, що тим самим позбавило телеглядачів свободи вибору.

Вказані та деякі інші дії влади не можуть бути виправдані умовами воєнного стану і є перешкодою на шляху нашого руху до Європейського Союзу та НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Henkin L. New Birth of Constitutionalism : Genetic Influence and Genetic Defects , Cordozo Law Review . 1991. P. 40-41; Стецюк П. Основи теорії конституцій і конституціоналізму. Львів. Астрологія . 2003. С. 63-64; Крусян А. П. Сучасний український конституціоналізм . К. : Юрінком Інтер . 2010 . с. 62-63. Конституційне право . Підручник (за загальною редакцією М.І.Козюбри). К. ВАІТЕ . 2021. С. 23-24.
2. Posner R. A. Economic Analisis of Law. 5 th ed. 1998.
3. Dworkin R. The Moral Reading of the American Constitution . 1997.
4. Європейська правда. 28 вересня 2022 р.

Віктор Грищук

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
член-кореспондент Національної Академії правових наук
України,
керівник Західного наукового центру НАПрН України

СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

В сучасній європейській правовій традиції прийнято, що конституція є Основним законом держави і суспільства, який, будучи юридичною формою виразу досягнень загальної та правової культури, визначає найбільш вагомі життєдайні засади організації функціонування держави і суспільства. Аксиоматичність цього утилітарного постулату не викликає жодного сумніву. Ретельна його реалізація є пріоритетною та всеосяжною і в Україні на шляху реалізації мети розбудови суверенно і незалежної, демократичної, правової і соціальної держави, громадянського суспільства.

Механізм реалізації Конституції України є складним, багаторівневим і системним. В основі його змістовно-суб'єктивного детермінанта, як мети, має бути людина – як в іпостасі громадянина так і в іпостасі працівника відповідного державного чи недержавного органу.

Втілення положень Конституції у всі форми суспільного буття людини найбільш наглядно знаходить свій прояв через поведінку суб'єктів суспільних відносин як на мікрорівні так і на макрорівні та мегарівні.

В контексті правового регулювання, в діяльності державних органів щодо матеріалізації конституційних принципів, умовно можна виділити три напрями: а) правотворчий, б) правозастосувальний, в) правовиховний. Кожен з означених виявів діяльності здійснюється через систему відповідних органів держави, наділених законом певними повноваженнями.

Конституція України, виконуючи установчу, регулятивну та правоохоронну функції, слугує фундаментом, правовою основою, найважливішим джерелом українського права. Верховенство Конституції України обумовлене рядом юридичних обставин. **По-перше**, в ч. 2 ст. 8 Конституції України визначено, що вона **має найвищу юридичну силу** і закони та інші нормативні акти приймаються тільки на її основі й повинні відповідати їй. **По-друге**, відповідно до ст. 8 Конституції України **її норми є нормами прямої дії**. Суди при вирішенні справ мають право посилаючись на норми Конституції України.

Інструментальна цінність Конституції України як фундаменту, правової основи, основного джерела українського права зумовлена не лише закріпленням такого її становища в самій Конституції України та чинному законодавстві України. Головним чином така якісна властивість зумовлена тим, що вона:

а) є опосередкованим через народних депутатів волевиявленням українського народу;

б) в ній закріплені досягнуті і домінуючі перспективні ціннісні пріоритети й принципи організації та функціонування механізму держави і політичної організації суспільства, права і свободи людини, принципи правового регулювання;

в) вона є реально діючою моделлю гармонійного поєднання, правового балансу публічних, приватних та корпоративних інтересів;

г) ряд її норм є нормами-цілями, які визначають, програмують перспективу розвитку української державності, права та суспільства.

Конституція України, виконуючи роль правової основи, найважливішого джерела права, обумовила послідовну діалектичну залежність: Конституція України – об'єктивне право – правозастосовні акти компетентних органів держави – виконання цих актів. Правозастосовні акти, породжують певні

права та обов'язки суб'єктів суспільних відносин. Отже, джерелом права виступає Конституція України, а джерелом правозастосовних рішень – і Конституція України, і об'єктивне право.

Важливе значення для забезпечення конституційності правового регулювання має чинна постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», в якій, зокрема, звертається увага на наступні положення:

- Наголошуючи, що відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Пленум Верховного Суду України вказав на безпосередню дію конституційних прав і свобод людини і громадянина. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя.

- У зв'язку з тим, що Конституція України **має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії**, суди при розгляді конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

- У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню у конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів.

- **Суд безпосередньо застосовує Конституцію України у разі:**

- 1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

- 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

- 3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт,

прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної республіки Крим, суперечить Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних справ, суперечать Конституції України.

- Якщо зі змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосовувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції України і не суперечить їй.

- Відповідно до п.3 даної Постанови Пленуму Верховного Суду, суд може на підставі ст. 144 Конституції визнати такими, що не відповідають Конституції чи законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а на підставі ст. 124 Конституції – акти органів державної виконавчої влади: міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій тощо. Разом з цим, суд не може, застосувавши Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закон чи правові акти, перелічені в статті 50 Конституції, оскільки це віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду України.

Таким чином, Конституція України, з одного боку, закріплює досягнутий новий якісний стан політико-правової організації суспільства, баланс (консенсус) інтересів політичних сил, засновану на загальнолюдських цінностях гуманізму, добра і справедливості політичну і правову ідеологію, правову культуру, відображає об'єктивну спрямованість суспільного розвитку, слугує правою основою наукової, законодавчої та правозастосовної діяльності, а з іншого – створює передумови для дальшого розвитку суспільства, є основним джерелом українського права, фундаментом правових засобів регулювання суспільних відносин, виконує консолідуючу, стабілізуючу, мобілізуючу, виховну роль у суспільстві, сприяючи усвідомленню його суб'єктами свого правового статусу і конституційних завдань суспільного розвитку.

Саме наведеними вище обставинами, у першу чергу, зумовлена **особлива суспільна цінність** Конституції України.

Забезпечення конституційності правового регулювання і охорони суспільних відносин є складним і відповідальним завданням. Його вирішення потребує виваженого, системного підходу і здійснення виключно на наукових засадах. Адже відомо, що кожний вид суспільної діяльності може розраховувати на максимальну ефективність лише за умови належного його наукового забезпечення. Лише такий підхід є запорукою

конституційності як правотворчої так і правозастосовної діяльності в царині правового регулювання і охорони суспільних відносин в державі соціально-демократичної орієнтації.

Петро Стецюк

науковий консультант з правових питань Центру Разумкова,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
кандидат юридичних наук, доцент, доктор права

КОНСТИТУЦІЯ І КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1. В історії європейських народів «конституція» і «війна» (як суспільно-політичні явища) пересікалися не одноразово. Значна частина національних конституцій у своїх перших проявах власне повставали (виникали) у часи війн, або, як мінімум, на межі воєнного часу і часу настання миру. Так було на зорі європейського конституціоналізму (перші американська 1789 р., польська 1791 р. та французька 1791 р. конституції), так було і після Першої світової війни (Веймарська Конституція 1919 р., Конституція Австрійської Республіки 1920 р., Конституція Чехо-Словацької Республіки 1920 р.). З рештою, Конституція УНР 1918 р. появляється під час «попередньої» російсько-української війни (війни більшовицької росії проти УНР), тимчасова Конституція ЗУНР 1918 р. –

в часи польсько-української війни, а Конституція Карпатської України 1939 р. – в дні її збройної боротьби з угорськими загарбниками. Конституції, як правило, приймалися у часи далеко не спокійні(війни, революції, народні повстання), однак ухвалювались вони для мирного життя. Натомість, Україна зіткнулася із ситуацією діаметрально протилежною: конституція прийнята у мирний час, ухвалена для утвердження прав людини, забезпечення демократії, парламентаризму, поділу влади, інших конституційних цінностей, - вимушена функціонувати в умовах війни.

2. Війна суттєво вплинула та впливає на Конституцію України загалом та, зокрема, на стан її практичної реалізації на механізм правого захисту Основного Закону держави. Частина понять та категорій закріплених/ чи радше підтверджених в Конституції України як то «свобода людини», «її гідність»,

«рівність людей», «демократія», «територіальна цілісність держави», та інші - набули реального аксіологічного значення. Вони дуже швидко перетворилися із політологічних абстракцій попереднього (мирного) життя в реальні конституційні цінності, «вартісні речі» за які українці віддають не тільки своє майно, кошти, але власне здоров'я та, на превеликий жаль, найдорожче що в них є – своє життя. Саме тому, цю війну (російсько-українську) багато іноземних експертів називають не війною двох держав, а війною двох світів, двох світоглядів, війною демократії і тоталітаризму.

Війна ще раз підтвердила, що Конституція України, визначивши «головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини» (ч.2 ст.3 Основного Закону держави) не містить в собі /не встановлює реально-дієвого механізму виконання державою цього обов'язку. Мало того, фрагментарність та надмірна ілюзорність останнього, а також не здатність Основного Закону держави від самого початку протистояти процесу олігархізації країни та, як наслідку останнього, протистояти злочинному розкраданню олігархами національних багатств Українського народу - мають своїми прямими наслідками вкрай неналежний стан обороноздатності держави на час т.з. повномасштабного військового вторгнення рф в Україну.

Війна «оголила/загострила» і без того видимі та частково приховані «вади» та «недоліки» чинного Основного Закону держави. Серед них, як відомо, є ціла група т.з. «вроджених» вад як то надмірна декларативність розділу про права та свободи людини і громадянина в Україні, фактичний «дуалізм» виконавчої влади, так і набуті з часом «недоліки», зокрема т.з. «розбалансованість» тексту Основного Закону держави через його надмірно часті та не завжди добре непередумані зміни.

3. Сприймаючи «конституціоналізм» як певний різновид сучасного демократичного режиму, в основу якого покладено органічну єдність у своїй взаємодії конституційної теорії, національного конституційного законодавства і практики його застосування в частині функціонування основних інститутів конституційної держави з метою забезпечення її гармонійного розвитку, мусимо констатувати виключно негативний вплив війни на всі без виключення сегменти сучасного українського конституціоналізму. Так, з початком повномасштабної російської військової агресії припинили своє функціонування у звичному режимі абсолютна більшість вітчизняних університетів та юридичних академій, а з ними і їхні кафедри конституційного

права. Згодом, частина кафедр конституційного права, зокрема на сході України так і не змогла відновити свою діяльність. Розвиток національного конституційного законодавства об'єктивно утруднюється особливостями діяльності Верховної Ради України як парламенту воюючої країни. Натомість, в практиці реалізації конституційно-правових норм та приписів чи не найважче виявилось забезпечувати дотримання/виконання конституційних принципів верховенства права, здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, гарантування місцевого самоврядування, свободи політичної діяльності тощо.

4. Після перемоги нашої держави в російсько-українській війні Україні потрібна буде нова Конституція. Адже, чинний Основний Закон держави, чверть столітній ювілей якого Україна відзначила буквально на передодні т.з. повномасштабного військово вторгнення рф на українську територію, **фактично виконав свою історичну місію. Конституція України 1996 р. здійснила конституційне закріплення факту відновлення державної незалежності Українського народу та заклала правову основу для перетворення «пост-радянської» України в модерну конституційну державу. Однак, вона не тільки не змогла позбутися своїх т.з. «вроджених вад», але й з часом набула ще цілу низку нових недоліків. Їхня кількість («вад» і «недоліків» Конституції України) на початок повномасштабного військово вторгнення рф в Україну досягнула своєї критичної маси. Тому, цих конституційних «вад» і «недоліків», як видається, легше одномоментно позбутися, ніж систематично виправляти чи постійно з ними боротися. Крім того, Основний Закон держави у багатьох «моментах» виявився не готовим до функціонування в умовах воєнного стану, а особливо в ситуаціях ведення бойових дій безпосередньо в Україні з паралельним існуванням тимчасово окупованих ворогом українських територій. Конституційне закріплення положень щодо надзвичайного та воєнного стану в тексті чинної Конституції України носить, на превеликий жаль, фрагментарний та не зовсім реалістичний характер. Натомість, для прикладу, в сусідній Польщі цим питанням в конституції приділено цілий розділ (Rozdział XI "Stanu nadzwyczajne"), де окремими конституційно-правовими інститутами виступають 3 (три) «надзвичайні стани» – «воєнний стан», «винятковий стан» та «стан стихійного**

лиха». Кожному з них приділено окрему статтю конституції, розписано механізм їхнього запровадження, а також особливості правового регулювання суспільних відносин у разі їхнього введення.

5. Нова (повоєнна) Конституція України має бути, насамперед, документом майбутнього (т.б. конституцією ХХІ-го ст., конституцією наступної – т.з. «четвертої хвилі» еволюції змісту європейських конституцій). Вона має бути також основним законом сталого розвитку держави, конституцією реального забезпечення прав і свобод кожної людини в Україні. Нова (повоєнна) Конституція України, як найважливіший національний політико-правовий документ, має стати виразом надії всього Українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі.

6. З позицій чинної Конституції України та основоположних засад європейського конституціоналізму перемога України в теперішній російсько-українській війні має означати, насамперед, повернення Україні всіх її територій, як незаконно анексованих, так і тимчасового окупованих РФ. Крім того, в Україні мають бути створені належні умови для як найшвидшого повернення на Батьківщину всіх її громадян, які через війну вимушено опинилися поза її межами.

Однак, перемога України в російсько-українській війні буде не повною, якщо в повоєнній Україні не буде належного забезпечення прав людини, не будуть реально функціонувати конституційні цінності, та, головне, не буде збережено Україну як сучасну національну конституційну державу. Адже, як свідчить історія, саме наявність останньої була і залишається єдиною реальною гарантією самого існування Українського народу як такого, збереження його культури, традицій та самобутності.

Віталій Серьогін

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ГУМАНІЗМ: СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Як відомо, термін «гуманізм» був запроваджений у науковий обіг німецьким філософом Ф. Нітхаммером у 1808 році, хоча його витоки сягають ще епохи античності: Протагор

проголошував людиною мірилом усіх речей, а Цицерон вживав термін «гуманність» (людяність) в широкому сенсі – для позначення всього, що відрізняє людину від тварини, і більш вузькому – в сенсі того, що відповідає ідеалу античного суспільства. Гуманізм – означає людяність, любов до людей.

Відповідно, гуманіст у широкому сенсі – це той, хто визнає найвищими цінностями людське життя, свободу, гідність і самовираження; все, що несе людям благо, він вважає добром, а все, що шкодить людині – злом. Гуманізм – це передусім світогляд, який виходить із того, що людина являє собою найвищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Класичним вважається ренесансний гуманізм (XV-XVI ст.), який склався у протистоянні з середньовічною релігійною схоластикою і представлений у творах Данте, Мікеланджело, Рафаеля, Дж. Боккаччо, Ф. Рабле, Р. Бекона, М. Монтеня, Т. Мора, В. Шекспіра, М. Сервантеса та інших. У XVIII ст. гуманізм отримав подальшого розвитку в ідеології Просвітництва – у Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, інших мислителів. У XIX ст. значний внесок у гуманістичний напрямок внесли німецькі романтики – філософи Ф. Шеллінг і Ф. Шлейєрмахер, літератори Ф. Шиллер, Г. Гейне, Й.Гете. І. Кант стверджував, що людина може бути для іншої людини тільки метою, але ніколи не засобом.

До XX ст. гуманізм пов'язували з природним прогресом суспільства. Але тоталітарні режими і світові війни XX ст. продемонстрували, що технічний прогрес може поєднуватись із жахливою жорстокістю. Це змусило заговорити про крах традиційних цінностей, філософи почали шукати нові тлумачення гуманізму. У підсумку з'явилася низка модерністських напрямків гуманізму – як-от екзистенціалізм, світський (секулярний) гуманізм, трансгуманізм, постгуманізм тощо. Загалом історичний розвиток гуманізму як світоглядного та мистецького напрямку отримав досить повне висвітлення у філософській та культурологічній літературі.

Ми ж вважаємо за доцільне звернутись до еволюції гуманізму у політико-правовій сфері. При цьому слід одразу відзначити, що антична цивілізація, котра стала зразком для ренесансного гуманізму, майже нічого не привнесла у розвиток гуманізму правового. У правових пам'ятках античності інтереси окремо взятої людини традиційно виявляються «розчиненими» серед всеохоплюючих інтересів полісу.

Аналогічна ситуація простежується і в середньовічному праві, де центральне місце займають інтереси володаря суверена та його васалів-дворян. І тільки в епоху буржуазно-

демократичних революцій гуманістичні ідеї переходять у юридичну площину, формалізуючись у перших документах конституційного характеру – Декларації незалежності США 1776 р., французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р., американському Біллі про права 1791 р. тощо.

Втім слід констатувати, що первинний конституціоналізм (XVIII-XIX ст.) – це конституціоналізм буржуазно-демократичний, оскільки орієнтований на зміну феодального абсолютизму буржуазними формами народовладдя і супроводжується гаслами обмеженого правління, парламентаризму та самоврядування. Вельми показовою в цьому плані є Конституція США 1787 р., де в преамбулі прийняття цього документа обґрунтовується цілями сприяння загальному добробуту і благ свободи [1, с. 333], а в основному тексті йдеться виключно про організацію державної влади та відносини між штатами. І навіть французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р., яка, виходячи з самої назви, мала б бути документом антропоцентричним, у преамбулі орієнтує громадян на «забезпечення конституції й загального щастя», а самі права і свободи розглядає як інструмент уникнення «супільних бідувань та вад уряду» [2, с. 69].

Радикальна зміна вектору розвитку конституціоналізму, передусім європейського, з буржуазно-демократичного на гуманістичний розпочалася з другої третини XIX ст. Найбільш яскравим зразком такого переходу стала конституція Бельгії 1831 р. [3], яка на декілька десятиліть стала зразковою з точки зору закріплення гуманістичних ідеалів. Саме в цьому документі вперше з'явився окремий розділ про основи правового статусу особи, який передував розділам про організацію публічної влади, публічні фінанси та оборону держави. Конституція 1831 р. скасувала станові відмінності, гарантувала особисту свободу громадян, заборонила будь-які покарання без законних підстав, проголосила недоторканність житла, свободу друку і свободу віросповідання, визнала за громадянами право на об'єднання, таємницю кореспонденції та навіть свободу вибору мови спілкування.

Втім якісний стрибок у гуманізації конституцій і конституційного законодавства в цілому відбувся тільки в середині XX ст., коли після хвилі соціалістичних революцій та двох світових війн до світового співтовариства дійшло усвідомлення неперевершеної цінності людини, її прав і свобод. Суттєвий вплив на національні правові системи в аспекті їхньої гуманізації, безумовно, здійснило міжнародне право. Починаючи

зі статуту ООН і Загальної декларації прав людини «людський вимір» внутрішньої та зовнішньої політики суверенних держав почав отримувати дедалі ширше визнання, остаточно оформившись у Заключному акті Гельсінської наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. То ж конституціоналізм ХХ ст. з усією впевненістю можна назвати гуманістичним конституціоналізмом. Залежно від домінуючої в тому чи іншому суспільстві ідеології він може бути ліберальним (Велика Британія, США, Японія) чи соціальним (Італія, Франція, ФРН), теологічним (Іран) чи прокомуністичним (В'єтнам, Лаос, КНР, Куба), але завжди залишається орієнтованим на забезпечення найкращих умов для життєдіяльності людини, якомога повнішої реалізації її здібностей і потреб. Для переведення в юридичну площину гуманізм як світоглядний напрям має бути трансформований у систему правових явищ і конструкцій; такими виступають принцип гуманізму та система правових норм різної галузевої належності, котрі цей принцип розкривають і деталізують.

Гуманізм є однією з фундаментальних основ сучасного права, а в структурі правової системи (як національної, так і міжнародної) його слід розглядати в якості найважливішого чинника, що визначає закономірності правотворення, правотлумачання та правореалізації, розвитку і функціонування права як найважливішого соціального регулятора в умовах державно організованого суспільства. У сучасній теоретико-правовій літературі питання про сутність і соціальний зміст принципу гуманізму залишається дискусійним.

Так, на думку О.В. Разіна, до змісту принципу гуманізму мають включатися такі вимоги: 1) визнання основних прав людини і надання людині гарантій їх реалізації в якості обов'язкових умов її існування як особистості; 2) підтримки слабких членів суспільства аж до надання їм такої допомоги, котра не узгоджується зі звичайними для даного суспільства уявленнями про справедливість; 3) формування соціальних і моральних якостей особи, що дозволяють їй здійснювати самореалізацію на базі суспільних цінностей [4, с. 617].

Натомість В.Д. Філімонов, піддаючи критиці позицію О.В. Разіна, вказує на те, що підтримка слабких може виходити за межі не звичайних уявлень про справедливість, а про рівність громадян, а в структурному плані така підтримка взагалі охоплюється змістом інших (першого і третього) елементів гуманізму [5, с. 103]. Крім того, на думку В.Д. Філімонова, у формулюванні гуманізму, можна було б взагалі відмовитися від

згадки про основні прав людини, оскільки їх дотримання охоплюється необхідними умовами існування людини як особистості, натомість треба звертати увагу ще й на емоційний елемент – повагу до людської особистості, котра у випадках, коли людина опиняється в скрутному становищі, супроводжується співчуттям [5, с. 104].

На наш погляд, гуманізм не можна зводити до милосердя, а треба тлумачити максимально широко. Зокрема, принцип гуманізму в політико-правовому плані означає визнання будь-якої людини незалежно від природних та соціальних ознак суб'єктом, метою і вищою цінністю права. Соціальний зміст принципу гуманізму полягає, по-перше, в наданні регульованим ним суспільним відносинам спрямованості на захист потреб та інтересів особистості і, по-друге, в конкретизації цієї спрямованості у вимогах соціальних функцій, які здійснюють галузі права в процесі регулювання суспільних відносин. Правове вираження соціальний зміст принципу гуманізму отримує в тих правах і обов'язках суб'єктів регульованих правом суспільних відносин, які виражають ставлення до людини як соціальної цінності.

У галузях та інститутах права, що виконують організаційно-регуляторну функцію, він вимагає створення кожній людині, з урахуванням її індивідуальних особливостей і специфіки її соціального становища, необхідних умов для існування і самореалізації в приватному та публічному житті. Натомість у галузях та інститутах права, що виконують охоронну функцію, принцип гуманізму вимагає забезпечення безпеки громадян від протиправних посягань, а також економного застосування до правопорушника каральних засобів. При цьому важливо відзначити, що починаючи з другої половини ХХ ст. на конституційному рівні принцип гуманізму був трансформований у принцип найвищої соціальної цінності людини; з точки зору сучасного конституціоналізму такий підхід переводить гуманізм у площину аксіологічних засад конституційного ладу. Цей принцип, закріплений у ст. 3 Конституції України, передбачає безумовний пріоритет прав і свобод людини в діяльності органів публічної влади.

Жодна інша мета не може слугувати підставою для обмеження чи скасування основних прав і свобод особи. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини. Це, на перший погляд, суто філософське положення може набувати і значного практичного резонансу у разі, умовно кажучи, конкуренції цінностей: воно дає відповідну

орієнтацію державі, тим чи іншим осередкам суспільства, громадським організаціям, іншим суб'єктам (у тому числі й фізичним особам) при розв'язанні ціннісних колізій: не існує такої цінності, заради якої можна було б пожертвувати людиною. Органи публічної влади створюються й діють для забезпечення прав людини, всі інші їх функції є похідними.

При цьому слід мати на увазі, що конкретний політико-правовий зміст гуманізму має історично змінюваний характер, соціально-економічний і соціально-культурний контекст. Яскравим свідченням цього є Гуманістичний маніфест-1 (1933 р.), Гуманістичний маніфест-2 (1973 р.), Декларація світського гуманізму (1980 р.) і Гуманістичний маніфест-2000 (2000 р.). На порядку денному – новий гуманізм. Як відзначила Генеральний директор ЮНЕСКО І.Бокова на своєму виступі в Мілані 7 вересня 2010 р., новий гуманізм передбачає зусилля для того, щоб кожна людина, навіть маргінал, могла активно брати участь у житті суспільства, це здійснення рівноправності статей, це також краще знання проблем довкілля, це й захист біологічного та культурного розмаїття, це солідарність з ближніми і дальніми народами.

На наш погляд, сформульований підхід до «нового гуманізму» може стати ефективною методологічною основою для оцінки правових систем, визначення шляхів і способів їх подальшого вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Сполучених Штатів Америки від 17.09.1787. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 333-339.
2. Декларація прав людини і громадянина від 26.07.1789. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 69-70.
3. Конституция Бельгии 1831 г. Новик И.Д. Современные конституции. Москва: Изд. Д.П. Ефимова, 1905. С. 70-94.
4. Разин А.В. Этика. Москва: Академический проект, 2004. 624 с.
5. Филимонов В.Д. Гуманизм как принцип права. Государство и право. 2013. № 1. С. 102-108.

Ігор Копотун
проректор з міжнародних зв'язків
Академії ГУСПОЛ
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Pavel Polián
mgr. jednatel, statutární zástupce
Akademie HUSPOL
(Чеська Республіка)

СУЧАСНІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Як показує практика, головною правовою підставою діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань, що пов'язано із забезпеченням права засуджених на віросповідання, богослужіння і релігійні обряди (ст. ст. 128, 128-1 КВК), є Конституція України. 1. Конституційно-правові підстави [1, с. 51-66].

Мова у даному випадку ведеться про загальні та спеціальні норми Конституції України, що стосуються зазначеної тематики дослідження, а також про рішення Конституційного суду України з цих питань. Зокрема, у ст. 35 Основного закону, яка відноситься до спеціальних норм, з цього приводу зазначено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання.

Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. При цьому, здійснення цього права, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 35 Конституції України, може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. До таких обмежень можна віднести й той порядок богослужінь і релігійних обрядів в колоніях, а також організації душпастирської опіки засуджених, якій визначений в ст. ст. 128, 128-1 КВК України. Крім цього, в ст. 35 Основного закону чітко визначено, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Більш того, жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

У той самий час, у чинному КВК України зазначені положення не знайшли свого відображення у повному об'ємі. Зокрема, такий висновок витікає із змісту ч. 1 ст. 128-1 даного Кодексу, в якій дано визначення поняття «душпастирська опіка засуджених», але не вказані такі суттєві системоутворюючі ознаки, як «добровільність», «незалежність» та «рівність» учасників цієї діяльності перед законом, що обумовлює необхідність приведення норм КВК до вимог Конституції України.

Така видозміна є очевидною, позаяк, на сьогодні домінуючою у місцях позбавлення волі є діяльність Православної церкви України та деяких протестантських релігійних організацій, типу «Свідків Ієгови». У той самий час, у виправних колоніях і СІЗО України щорічно утримується та відбуває покарання велика кількість й іноземних громадян (індуси, турки, афганці, сірійці, ін.), які сповідують відмінну від зазначених вище конфесій релігію [2].

Отже, в даному випадку порушуються декілька конституційних норм, що стосуються рівності засуджених перед законом (ст. ст. 21, 24, Конституції України). Як з цього приводу зазначено в рішенні Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012 (справа про офіційне тлумачення ст. 24 Конституції України), кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань [3].

Враховуючи зазначене та існуючі проблеми функціонування релігійних організацій у сфері виконання покарань, без сумніву, важливо було б дати у сьогоденні офіційне тлумачення ст. 35 Конституції України.

Щодо загальних конституційних норм, які регулюють питання, що пов'язані з правами і свободами людини і громадянина, у тому числі релігійного спрямування, то вони, в цілому, викладені в розділі II Основного закону. Серед цих правових джерел особливе місце, поряд з положеннями, що викладені в ст. ст. 21, 24 Конституції України, займає ст. 63, у частині третій якої зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Результати вивчення судових рішень (вироків та ухвал суду (ст. 369 КПК України)) показали, що у жодному із них не було

встановлено обмежень щодо прав засуджених на віросповідання, богослужіння та релігійні обряди. Не встановлено таких і у кримінально-виконавчому законодавстві України, а, навпаки, - у ст. ст. 128, 128-1 КВК створені реальні правові гарантії та механізми щодо забезпечення зазначеного конституційного права осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Як з цього приводу зазначено в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 №9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя.

Виходячи із зазначеного принципу та гарантування Конституцією України судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність у сучасних умовах воєнного стану та тих правових обмежень, що витікають із змісту ст. 64 Основного закону, включаючи право держави на заборону діяльності релігійних організацій, й має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ, в тому числі кримінально-правового характеру [4, с. 136].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Релігійні організації у системі запобіжної діяльності установ виконання покарань: навч. посібник / М. І. Жолтані, О. Г. Колб, І. М. Копотун та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України І. М. Копотуна та д.ю.н., проф., заслуженого юриста України О.Г. Колба. Куновіце: ГУСПОЛ, 2022. 193 с.

2. Дані Департаменту Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства України за 2022 рік. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-РП/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>

4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в*

кримінальних справах / Упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136-141.

Світлана Бобровник

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедру теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ: ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ

Сучасний етап життєдіяльності суспільства пов'язується з необхідністю подолання значних проблем, пов'язаних з воєнною агресією російської федерації. В цих умовах особливого значення набирає проблема забезпечення конституційних прав і свобод людини, адже держава є значною мірою обмежена об'єктивними умовами сьогодення і не зможе повною мірою гарантувати навіть права на життя та можливість вільного пересування територією держави. Означене значно підвищується актуальність проблем механізму захисту прав людини як важливого правового інституту і такого його важливого аспекту як конституційно-правовий механізм. Його значимість обумовлюється, по-перше, його поширенням на всі сфери життєдіяльності суспільства; по-друге, закріпленням нормами Конституції держави; по-третє, наявністю особливих суб'єктів реалізації (органів держави та посадових осіб); по-четверте, наявністю суб'єктів гарантування механізму – органів конституційної юстиції; по-п'яте, особливим значенням інститутів громадянського суспільства як вияву рівня його демократичності; по-шосте, поєднанням національної та міжнародної нормативної основи функціонування.

На нашу думку, логіка дослідження поставленої проблеми потребує з'ясування етимологічного значення категорії «механізм», встановлення змісту поняття механізм захисту прав та особливостей його прояву на конституційно-правовому рівні.

Дослідження механізмів захисту прав людини на категоріальному рівні потребує аналізу філологічного розуміння поняття «механізм». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає механізм як внутрішню будову, систему чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких

складається певне явище [1, с. 523]. Таке розуміння механізму надає можливість акцентувати увагу на таких ознаках цієї категорії як структурованість, елементна будова, системність, взаємодія елементів, функціональність, націленість на реалізацію певним явищем мети і завдань. Багатоаспектність механізмів, їх функціонування у різноманітних сферах; складність функцій, які вони виконують надає можливість стверджувати про наявність механізмів функціонування фундаментальних сфер та категорій. Мова іде про механізми держави, правового регулювання, правосуддя. Не складає виключення і сфера захисту прав людини, механізм якого має багатоаспектний характер та засновується на ідеї системності елементів, функціонування яких забезпечує захист прав людини.

В сучасній юридичній літературі обґрунтовано різноманітні підходи до визначення механізму захисту прав на доктринальному рівні. Вони можуть бути досліджені на певних рівнях:

- *діяльнісному*, що характеризує механізм захисту прав як можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, діяльність системи органів держави, які забезпечують і захищають ці права і свободи [2, с. 2];

- *регулятивний*, що акцентує увагу на механізмі захисту прав як взятій в сукупності системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері захисту прав особи [3, с. 59];

- *системний*, що визначає досліджуваний механізм як систему правових засобів, метою яких є захист прав людини. Це система способів, засобів та форм державного та недержавного захисту особою порушених прав;

- *функціональний*, що характеризує механізм захисту прав як систему державних, міжнародних та громадських інституцій, функціями яких є захист прав фізичних та юридичних осіб, які реалізують конституційне право на захист [3, с. 60];

- *інституційний підхід* акцентує увагу на системі інституцій, що забезпечують захист прав. Основними серед них є органи влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни, які в сукупності забезпечують захист прав і свобод. В якості основних інституцій, які забезпечують дієвість механізму захисту права визначають органи державної влади і місцевого самоврядування та їх посадові особи, спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справах захисту

прав, політичні партії, громадські діячі та особи, права яких порушено [4, с. 34];

-нормативний, що пов'язує механізм захисту прав з нормативною основою, в якості якої визначають нормативно-правові акти матеріального і процесуального характеру, які закріплюють права, порядок їх реалізації та захисту; правові акти, які визначають повноваження органів та організацій, які забезпечують захист прав; нормативні акти, що визначають межі захисту; інші соціальні норми, вміщені в статутах політичних партій, громадських організацій, правових звичаях; засоби масової інформації; засоби стимулювання захисту прав [5, с. 100-101]. Важливого значення для нормативного аналізу механізму захисту прав мають внутрішньодержавні та міжнародні засоби. Саме на цьому акцентує увагу О. Сташенко, визначаючи цей механізм як складний правовий комплекс, що включає як національні акти, які покладаються в основу діяльності держави, та міжнародні договори і створювані на їх основі органи, що забезпечують їх реалізацію [6, с. 115];

-комунікативний, що характеризує механізм захисту людиною прав як динамічний взаємозв'язок носія права на захист та відповідного державного органу, що здійснюється у процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права [7].

Таким чином, механізм захисту прав людини може бути визначений як заснована на нормах національного та міжнародного права, процесуально регламентована діяльність органів держави, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства та окремих суб'єктів, метою якої є захист, відновлення порушених прав та недопущення їх порушення у майбутньому.

На нашу думку, теоретична та практична значимість досліджуваної категорії є основою причиною відсутності єдності доктринальних підходів до її сприйняття. Існуючі підходи можемо класифікувати на декілька груп:

-функціональний, що акцентує увагу на системі державної влади та її основній функції – захисті прав людини, його процедурі та реалізації конституційного права на захист [8, с. 15];

-системний – визначає досліджувану категорію як систему державних, міжнародних і громадянських інституцій, що забезпечують захист прав фізичних та юридичних осіб [3, с. 61];

- *нормативний* наголошує на системі взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права і свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізацією [9, с. 90];

- *інституційний* аналізує конституційно-правовий механізм через такі складові як конституційні норми, які закріплюють конституційні права; конституційні права та свободи; юридичні обов'язки; юридична діяльність органів держави та інститутів громадянського суспільства [10];

На нашу думку, конституційно-правовий механізм захисту права характеризується :

- суспільно-політичним характером;
- забезпеченням спеціальними суб'єктами;
- системою правових засобів;
- поєднанням національних та міжнародних засобів;
- виявом правових актах та діяльності органів;
- виконує певні функції та має визначену мету;
- забезпечує взаємодію держави, суспільства та людини;
- націленим на захист прав та свобод людини;
- визначеною структурою;
- залежністю від рівня розвитку суспільства;
- самостійністю як важливої сфери діяльності суспільства і держави;
- можливістю класифікації за різними критеріями;
- необхідністю співпраці різних держав;
- заснованістю на міжнародних нормах і принципах.

Важливого значення для визначення сутності конституційно-правового механізму захисту прав належить з'ясуванню функціонального призначення цієї категорії. Функції конституційно-правового механізму захисту прав є напрямками впливу цього інституту на суспільно-правову практику у сфері захисту прав. Багатоаспектність досліджуваної категорії обумовлює можливість виокремлення певних функцій, які в сукупності характеризують сутність та природу цього механізму захисту прав. Охарактеризуємо основні з них:

- *комунікативна* пов'язується з можливістю забезпечення та відновлення суспільної комунікації у випадку порушення суб'єктивних прав. Саме конституційно-правовий захист прав є засобом їх гарантування, відновлення у випадку порушення чи недопущення порушень у майбутньому, що забезпечує відновлення процесу комунікації між індивідом, суспільством та державою;

- *регулятивна функція* виявляється у можливості упорядкування відносин у сфері захисту прав. Нормативна

основа механізму, що складається з конституційних норм, нормативних актів та міжнародно-правових документів, забезпечує можливість закріплення процесу та статусу суб'єктів захисту прав на матеріальному і процесуальному рівнях;

-*відновлювана функція* механізму захисту прав полягає у наявності засобів, які забезпечують відновлення порушених у результаті скоєння правопорушень прав суб'єктів. Таке відновлення здійснюється, як правило, в судовому порядку, характеризується особливим процесуальним статусом та наявністю особливих суб'єктів – органів держави і посадових осіб, які забезпечують виконання судового рішення, націленого на відновлення порушених прав.

Таким чином, конституційно-правовий механізм захисту прав людини є важливим аспектом механізму правового захисту, який визначає ступінь реальності та дієвості наданих державою можливостей щодо захисту, реалізації та відновлення незалежних суб'єкту права інтересів. Особливо це є важливим в умовах воєнної агресії росії, що має місце в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. С. 1120 с.
2. Стрельбіцький М. Права людини та механізм їх захисту . Веб-сайт: : https://kp-rda.gov.ua/more_news2/09-37-46-14-12-2018
3. Борейко А.В. Конституційно-правовий механізм захисту прав особи: поняття та сутність / *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 2 (35). С. 57-61.
4. Гришко О.М. Механізм забезпечення прав людини в Україні // *Правове регулювання економіки*, 2017. №16. С. 32-36.
5. Погорілко В.Ф. Нова Конституція України. Огляд і коментарі. К., 1996. 248 с.
6. Сташенко О. До питання про вдосконалення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина // *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №6. С. 113-116.
7. Прийменко Л. Права і свободи людини. Декларація прав людини. Електронний ресурс. Режим доступу: [http://Donetsk.mns.gov.ua / K2/inshe/2010/9/12/10/9?12?10/htm](http://Donetsk.mns.gov.ua/K2/inshe/2010/9/12/10/9?12?10/htm).
8. Огородник О.Г. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принцип законності в Україні // *Право України*, 2008. №6. С. 15.
9. Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина. С.180 с.

Олег Марцеляк

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Визнання Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю і того, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави (ст. 3) стало вектором і орієнтиром демократичних перетворень в Україні, її становлення як правової, соціальної держави. Закріплені на рівні Основного Закону права людини не тільки визначили сферу свободи і самовизначення особи, її автономію, забезпечили розкриття економічного, політичного, соціального, творчого і громадянського потенціалу кожної особи, але й упорядкували і координували суспільні зв'язки і відносини на основі загальноновизнаних норм і стандартів у галузі прав людини, встановили перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначили параметри взаємовідносин людини, суспільства, держави, їх взаємовідповідальність.

Проголошені в Конституції України права людини засвідчили, що Україна приєдналася до кола демократичних країн, які сповідують ідеї справедливості, свободи і демократії. І як зазначається у літературі: «...це цілком закономірно. Адже за допомогою своїх прав людина долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до інститутів влади, до реалізації різноманітних власних і суспільних інтересів. Від рівня забезпеченості прав залежить ступінь досконалості самої людини як особистості, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека. Тому не випадково права людини невіддільні від розвитку конституціоналізму, давно стали визначальною складовою сучасних конституцій і, відповідно, становлять ядро конституційного права» [1, с. 132], ядро конституціоналізму.

Окремі науковці стверджують, що конституціоналізм являє собою теорію і практику обмеження державної влади (державного правління) в інтересах громадського спокою (громадянського суспільства), захисту прав і свобод людини від державного свавілля [2, с. 73]. Хоча варто відзначити, що конституціоналізм належить до тих фундаментальних цінностей, які вироблялись людством протягом всього його розвитку і це значно складніше правове явище, витoki якого слід шукати ще у часи, коли виникло усвідомлення того, що найдосконалішим державним устроєм є той, що базується на принципах народовладдя, поділу влади, який запобігає її узурпації і т. ін.

Ідеї конституціоналізму доволі сильно отримали своє визнання в працях передових мислителів XVII – XVIII ст., провідною правовою доктриною яких була теорія природного права (Т. Гоббс, який виділяв, крім природних законів, принципи взаємовідносин людини («підданого») з державою («сувереном»), серед яких виділяються ті, які в контексті конституціоналізму є такими, що обмежують владу суверена на користь особи); ідеї природних прав людини (свободи, рівності, власності) та теорія поділу влади (Д. Локк, який говорив про обмеження (самообмеження) державної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини та Ш. Монтеск'є, який продовжив традицію природно-правової школи, розвинув теорію поділу влади, обґрунтовуючи, що в кожній державі є три види влади: влада законодавча, влада виконавча та влада судова, заклав основи принципу системи «стримувань і противаг»). Саме ідеї Т. Гоббса, Д. Локка, Ш. Монтеск'є та цілого ряду інших мислителів того часу мали великий вплив на акти конституційного характеру, що з'явилися в Америці та країнах Європи у XVIII ст.

Надалі період буржуазних революцій другої половини XVIII ст. став тим переломним моментом, з якого власне й почалася історія розвитку конституціоналізму, повалення абсолютистських режимів, прийняття перших конституцій, реалізація ідей свободи та рівності людей, проголошення прав людини природними і невідчужуваними, закріплення конституційного правління, заснованого на демократичних принципах поділу влади, обмеженої правом, зокрема конституцією, що має найвищу юридичну силу.

В подальшому ідеї конституціоналізму як демократичного конституційного правління, заснованого на принципах обмеження влади держави й гарантованості прав і свобод людини та громадянина, верховенства закону, що базується на

верховенстві конституції, отримували своє визнання у державному будівництві країн, що стали на демократичний шлях розвитку, в тому числі й Україні, коли вона проголосила свою незалежність.

Тому ми можемо сказати, що конституціоналізму охоплює собою не тільки права людини, а й обмеження (самообмеження) державної влади іншими сутнісними ознаками – розподілом влади, парламентаризмом, виборчою системою, місцевим самоврядуванням, «здатними запобігти узурпації публічної влади й безвідповідальності перед індивідами і суспільством», судовим конституційним контролем як гарантією обмеження публічної влади та забезпечення прав і свобод людини [1, с. 20] тощо.

Однак в основі сутнісного розуміння конституціоналізму лежать все таки права людини, які виступають його серцевиною. Тому сьогодні, коли події, викликані розпочатою проти нас російською агресією, поставили на порядок денний необхідність оцінки стану дотримання прав людини в Україні і вироблення нових підходів правового врегулювання суспільних явищ, пов'язаних з їх захистом. Держава має ставити перед собою не тільки завдання успішної відсічі російської агресії, хоча це й повинно бути пріоритетом на сьогодні, а й також максимальне забезпечення прав людини в умовах війни, належне законодавче врегулювання цілого ряду питань, пов'язаних з реалізацією нашими співгромадянами визначених Конституцією України їх прав і свобод в умовах війни, відновленням порушених їх прав. Це не менш важливе завдання, аніж відсіч російського агресора.

При цьому, коли ми говоримо про конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні в умовах війни, повинна акцентуватися увага на правовій складовій цього механізму і на особливостях захисту не просто прав людини, а прав окремих категорій осіб: а) які перебувають на окупованій території; б) які перебували на окупованій території та сьогодні потребують відновлення порушених під час окупації їх прав і свобод (право на житло, пенсійне забезпечення, право на власність, на підприємницьку діяльність, на працю, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування тощо); в) які перебувають на території, де ведуться військові дії (та потребують гарантування таких прав як право на життя, на освіту, право на невтручання в особисте і сімейне життя особи, свободу світогляду і віросповідання, право на достатній життєвий рівень, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та ін.); г) які перебувають на території, де не

відбуваються безпосередньо військові дії, однак вона знаходиться в зоні ризиків обстрілів ракетами та військовою авіацією (при чому тут слід виділити як громадян, які постійно проживають в цих регіонах, так і громадян, які тимчасово там перебувають в статусі внутрішньо переміщених осіб); д) осіб, які внаслідок війни змушені були покинути свої домівки і сьогодні перебувають за межами України в статусі біженців.

Окрім того вітчизняний конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини потребує своєї модернізації виходячи з обставин війни з росією і необхідності удосконалення його правової складової щодо особливостей захисту: а) прав дітей – більше 350 вбитих дітей, біля 700 поранено в результаті військових дій, уже не десятки, а тисячі дітей вивезено до РФ (практично депортовано), порушуються права дітей в результаті втрати ними своїх батьків тощо; б) прав жінок – події в Київській області (міста Буча, Ірпінь, Макарівський район), в Чернігівській та Харківській областях, території яких були окуповані, засвідчують наскільки права наших жінок порушувалися російськими фашистами в плані сексуального насилля (як повідомила спецпредставниця ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту **Праміла Паттен**, Організація Об'єднаних Націй зафіксувала в Україні 124 випадки зґвалтувань в ході війни Росії проти України. При цьому вона справедливо вважає, що ці дані – лише "верхівка айсберга" і не відображають реальних масштабів сексуального насильства під час війни, тому що ще 28 квітня Уповноважений Верховної Ради України з прав людини **Людмила Денісова** повідомляла, що тільки за перші два тижні квітня 2022 року до Офісу омбудсмена надійшло близько 400 заяв про сексуальне насильство з боку російських окупантів) і т. ін.; в) прав людей похилого віку – люди похилого віку та особи з інвалідністю завжди відносилися до числа вразливих категорій населення і в час військових дій проблема захисту їх прав і свобод набула особливої актуальності і щодо їх евакуації з території воєнних дій, забезпечення житлом в нових районах проживання, виплата пенсій та ін.; г) прав військовослужбовців – при цьому маються на увазі військовослужбовці, які перебувають на передовій і ведуть військові дії з агресором, військовослужбовці, які отримали поранення і потребують отримання належної медичної допомоги в тому числі військовослужбовці, що після звільнення з лав ЗСУ потребують психологічної допомоги.

Категорії наших співгромадян, які потребують свого захисту в умовах російської агресії можна продовжити за рахунок

внутрішньо переміщених осіб. Зокрема на порядку денному сьогодні гостро стоїть питання щодо належного законодавчого врегулювання їх статусу, оскільки Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. хоча й враховує факт війни з росією, однак доволі поверхово (тільки що стосується питання праці таких осіб) і зовсім не враховує територіальний фактор військових дій, розширення регіонів України, в яких громадяни змушені були покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами тощо.

Невідкладним є також осмислення і належне законодавче врегулювання таких явищ, як роль посередників, процедури обміну полоненими і заручниками. Вкрай необхідно удосконалити національну законодавчу базу щодо міжнародної співпраці України у питаннях міграції та охорони кордонів України, отримання міжнародної гуманітарної допомоги від наших зарубіжних партнерів та її ефективного розподілу.

Необхідно також впорядкувати у відповідності із сучасними умовами питання соціального і правового захисту волонтерів, які ризикують своїм здоров'ям і життям, виїжджаючи в зону бойових дій, надаючи допомогу військовим та іншим підрозділам безпосередньо під вогнем. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. не відповідає реаліям сьогодення та не передбачає ефективні заходи соціального і правового захисту волонтерів. Існує цілий ряд і інших питань, які мають бути належно законодавчо врегульовані.

Варто відзначити, що викликає стурбованість і функціонування в умовах війни інституційної складової конституційно-правового механізму забезпечення прав людини. Тому окремим напрямком законодавчого регулювання має бути забезпечення ефективної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері дотримання прав людини, в тому числі судової та правоохоронної системи, яка б відповідала викликам часу, ускладненню криміногенної ситуації, враховувала проблеми феноменології злочинності в умовах війни, кіберзлочинності, впливу субкультури і засобів масової інформації на формування антисоціальної поведінки значної частини населення.

Отже, можемо констатувати, що війна з росією викликала загрози не тільки державному суверенітету і територіальній цілісності України, а й правам людини. Тому українське суспільство, українська держава має адекватно реагувати на ці загрози, виробити ефективний механізм їх фактичної нівелізації.

Для досягнення цієї мети мають бути задіяні всі можливості держави і суспільства: політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні. І стержнем досягнення зазначеної мети має бути забезпечення прав і свобод людини і громадянина. При цьому наша країна має унікальний шанс виробити нові моделі захисту прав людини в умовах війни, які ще не відомі конституційній теорії та практиці сучасних розвинутих демократичних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваїте, 2021. 528 с.
2. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

Іван Білас

доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри порівняльного і європейського права
Науково-навчального Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка

ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сили територіальної оборони – окремий рід військ Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони^[1]

Історія створення - Сили територіальної оборони, як окремий рід військ Збройних Сил України створені 1 січня 2022 року на підставі Закону України «Про основи національного спротиву». До цього часу територіальна оборона існувала у структурі Сухопутних військ та здійснювалась через військові комісаріати.

Система тероборони (ТрО) передбачала створення штабів зон/районів територіальної оборони на базі обласних та районних державних адміністрацій, начальниками штабів призначалися військові комісари (або їх заступники). До 2012 року у ЗСУ були відсутні спеціальні військові частини

призначенні для виконання завдань ТрО. До виконання завдань тероборони мали залучатися частини Нацгвардії (Внутрішніх військ), полки охорони Державної спеціальної служби транспорту (що формуються в особливий період), підрозділи національної поліції та СБУ.

З 2012 році до складу Сухопутних військ ввели окремі батальйони територіальної оборони, які були суто мобілізаційними частинами – фактично не існували у мирний час та мали формуватися з військовозобов'язаних у випадку мобілізації. Командирами цих батальйонів мали ставати офіцери відділу тероборони обласних військових комісаріатів. Того ж року було проведене перше і єдине навчання, під час якого було практично відпрацьовано формування батальйону з призовом військовозобов'язаних та проведення бойового злагодження.

З початком російської збройної агресії 2014 року було прийнято рішення відмобілізувати всі батальйони тероборони до 30 травня 2014 року. Проте сформовані частини були використані не за призначенням, після загострення обстановки на фронті, у червні 2014 року батальйони підпорядкували командувачу АТО та спрямували в райони бойових дій або на межу з Кримом.

На озброєнні батальйонів перебували лише стрілецьке озброєння та автомобільна техніка. Початковий штат нараховував 423 чол., який змінювався із введенням додаткових підрозділів (зенітний взвод, мінометна батарея тощо). Вже наприкінці 2014 року батальйони тероборони були переформовані у мотопіхотні та передані до складу бригад Сухопутних військ.

Натомість у системі тероборони передбачили формування нових частин мобілізаційного типу: стрілецьких батальйонів (по 492 осіб) при обласних військкоматах та 2-5 загонів оборони (по 278 осіб) при районних та міських військкоматах. До штату кожного військкомату також ввели роту охорони, яка теж залучалася до завдань тероборони.

Після того як ця «паперова» ТрО показала свою неефективність, у 2018 році всі загони оборони було ліквідовано та створено кадровані бригади тероборони шестибатальйонного складу, які мали мінімальну чисельність кадрового складу (2 офіцери на батальйон і з десяток в управлінні бригади). Формування бригад до повного штату покладалось на військкомати і відводилось на це 30 діб (із бойовим злагодженням). При цьому в областях також залишились окремі

стрілецькі батальйони облвійськкоматів та роти охорони військових комісаріатів.

У 2020 році в структурі Командування Сухопутних військ Збройних Сил України створили Командування територіальної оборони, яке очолив генерал-майор Анатолій Баргилевич. Загальна чисельність кадрового складу військ тероборони Сухопутних військ на кінець 2021 року складала 580 осіб.

Відповідно до законів про основи національного спротиву та збільшення чисельності ЗС України на 11 000 військових (з них 10 000 для постійного складу Сил ТрО і 1000 для Сил спецоперацій для створення Руху опору), з 1 січня 2022 року війська територіальної оборони були виведені в окремий рід сил Збройних Сил України.

Наявні 25 кадрованих бригад тероборони (100-124 обртро) наприкінці 2021 року отримали нові збільшені штати кадру та на початку 2022 року були передані у підпорядкування Командуванню Сил територіальної оборони, при цьому чисельність батальйонів у бригадах увідповіднили з адміністративною реформою (з розрахунку батальйон на район, плюс батальйон в обласному центрі). Також були створені чотири регіональні управління з частинами забезпечення.

Завдання територіальної оборони: ^[1]

1. Своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України.

2. Участь у посиленні охорони та захисті державного кордону.

3. Участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій.

4. Участь у підготовці громадян України до національного спротиву.

5. Участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління.

6. Участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного

у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення.

7. Забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування.

8. Участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій.

9. Участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах.

10. Участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях.

11. Участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями.

12. Участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Указом Президента України від 30.09.2000 № 417/2000 "Про День територіальної оборони України" було встановлено державне свято - День територіальної оборони України, що відзначається щорічно у першу неділю жовтня ^[2]

Командувачі Сил ТрО: 01.01.2022 – 15.05.2022 бригадний генерал Галушкін Юрій Алімович ^{[4][6]} з 15.01.2022 генерал-майор Танцюра Ігор Валерійович ^[7]

Структура Сил територіальної оборони (станом на 1 січня 2022 року)

Командування територіальної оборони - А1155, м. Київ; 211 інформаційно-телекомунікаційний вузол - А4965, м. Київ; 35 центр забезпечення охорони державної таємниці - А5449, м. Київ; 321 окрема рота охорони та обслуговування, м. Київ.

Регіональне управління «Захід» - А5509, м. Рівне
Зона відповідальності:^[3] Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області.

348 інформаційно-телекомунікаційний вузол - А5005, м. Рівне; 343 окрема рота охорони та обслуговування, м. Рівне; 100 окрема бригада територіальної оборони - А7028, Волинська

область; 101 окрема бригада територіальної оборони - А7029, Закарпатська область; 102 окрема бригада територіальної оборони - А7030, Івано-Франківська область; 103 окрема бригада територіальної оборони - А7031, Львівська область; 104 окрема бригада територіальної оборони - А7032, Рівненська область; 105 окрема бригада територіальної оборони - А7033, Тернопільська область; 106 окрема бригада територіальної оборони - А7034, Хмельницька область; 107 окрема бригада територіальної оборони - А7035, Чернівецька область.

Регіональне управління «Схід» - А5617, м. Дніпро

Зона відповідальності:^[3] Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

374 інформаційно-телекомунікаційний вузол - А5077, м. Дніпро; 356 окрема рота охорони та обслуговування, м. Дніпро; 108 окрема бригада територіальної оборони - А7036, Дніпропетровська область; 109 окрема бригада територіальної оборони - А7037, Донецька область; 110 окрема бригада територіальної оборони - А7038, Запорізька область; 111 окрема бригада територіальної оборони - А7039, Луганська область; 113 окрема бригада територіальної оборони - А7041, Харківська область.

Регіональне управління «Північ» - А5725, м. Чернігів

Зона відповідальності:^[3] Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ.

448 інформаційно-телекомунікаційний вузол - А5185, м. Чернігів; 376 окрема рота охорони та обслуговування, м. Чернігів; 112 окрема бригада територіальної оборони - А7040, м. Київ; 114 окрема бригада територіальної оборони - А7041, Київська область; 115 окрема бригада територіальної оборони - А7043, Житомирська область; 116 окрема бригада територіальної оборони - А7044, Полтавська область; 117 окрема бригада територіальної оборони - А7045, Сумська область; 118 окрема бригада територіальної оборони - А7046, Черкаська область; 119 окрема бригада територіальної оборони - А7047, Чернігівська область.

Регіональне управління «Південь» - А5833, м. Одеса

Зона відповідальності:^[3] Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області.

535 інформаційно-телекомунікаційний вузол - А5233, м. Одеса; 379 окрема рота охорони та обслуговування, м. Одеса; 120 окрема бригада територіаль -ної оборони - А7048, Вінницька область; 121 окрема бригада територіальної оборони - А7049, Кіровоградська область; 122 окрема бригада територіальної оборони - А7051, Одеська область; 123 окрема бригада територіальної оборо- ни - А7052, Миколаївська область; 124 окрема бригада територіальної оборо- ни - А7053, Херсонська область.

Крім перелічених 25 бригад, за окремим розпорядженням передбачається сформувані додаткові 4 бригади територіальної оборони у містах: Львів, Одеса, Дніпро Харків.^[5]

Підсумовуючи наведене, необхідно зазначити, що новостворені на засадах національних історичних традицій українського козацтва - Сили територіальної оборони України стали складовою частиною Збройних Сил України, як окремий рід військ. та героїчно виборюють нашу Національну Перемогу у повсякденних боях з рашистськими загарбниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про основи національного спротиву» (Відомості Верховної Ради України, 2021 р., № 41).
2. Указ Президента України від 30.09.2000 № 417/2000 «Про День територіальної оборони України»
3. Указ Президента України від 05.02.2016 № 39/2016 «Про затвердження військово-адміністративного поділу території України»
4. Указ Президента України від 01.01.2022 № 1/2022 «Про призначення Ю.Галушкіна Командувачем Сил територіальної оборони Збройних Сил України»
5. Розпорядження про формування додаткових 4 бригад
6. Указ Президента України від 15.05.2022 № 336/2022 «Про звільнення Ю.Галушкіна з посади Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України»
7. Указ Президента України від 15.05.2022 № 337/2022 «Про призначення І.Танцюри Командувачем Сил територіальної оборони Збройних Сил України»

Олександр Колб

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»,
заслужений юрист України

Ivo Svoboda

Doc.JUDr/ PhDr., Ph. D., MBA
Полицейська академія, Братіслава,
Словакія

СУЧАСНІ ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ЯКІ МАЮТЬ МІСЦЕ У ВІДОМЧИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ СФЕРУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Як свідчить практика виконання покарань в Україні, у сучасних умовах, особливо у теперішній військовий час, все частіше приймаються відомчі нормативно-правові акти, які за змістом, об'ємом і юридичною силою суперечать Конституції України. Як відомо, під нормативно-правовим актом науковці розуміють офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права [1]. При цьому, як це витікає із змісту ст. 8 Конституції України, зазначені правові джерела знаходяться поміж собою в ієрархічній підпорядкованості, яка і визначає юридичну силу документа. Зокрема, підзаконні нормативно-правові акти (укази і розпорядження Президента України; постанови і розпорядження Кабінету міністрів України, рішення (накази, положення, інструкції тощо) центральних органів державної виконавчої влади, ін.) мають не тільки підпорядковуватись закону, але й відповідати нормам Конституції України.

Виходячи з цього, на доктринальному рівні сформульовано таке визначення «підзаконного нормативно-правового акта», а саме – це: нормативні акти компетентних органів, що видаються на підставі закону, відповідно до закону і для його виконання.

Як з цього приводу зазначено в ч. 2 ст. 41 КК України, наказ або розпорядження (у контексті, зокрема, змісту та вимог, що пред'являються до підзаконного нормативно-правового акта) є законним, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечить

чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Недотримання даної вимоги, як свідчить судова практика, призводить до кримінально караного діяння у виді перевищення влади та службових повноважень [2].

Поряд з цим, варто у зв'язку з цим, звернути увагу й на той факт, що серед підзаконних нормативно-правових актів особливе місце і роль мають ті із них, які не складають зміст терміну «законодавство»[3], а саме – відомчі нормативно-правові джерела (накази, розпорядження, положення, вказівки, інструкції тощо, які видаються центральними органами державної виконавчої влади, їх територіальними органами управління, керівниками підприємств, організацій та установ, включаючи органи та установи виконання покарань).

Їх сутність полягає у тому, що зазначені правові джерела мають найнижчу юридичну силу і носять суто управлінський характер, а їх видання не може регулювати, наприклад, порядок виконання – відбування покарань, позаяк це є виключним призначенням закону (п. 14 ст. 92 Конституції України).

У той самий час, як показує практика кримінально-виконавчої діяльності в Україні, вказана в ст. 8 Основного закону ієрархія нормативно-правових актів дотримується не завжди, що не тільки знижує рівень правової захищеності прав, свобод і законних інтересів як суб'єктів (персоналу ДКВС України та засуджених), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (громадськості, прокуратури, близьких родичів засуджених, ін.), але й є постійним предметом розгляду цих питань у Європейському суді з прав людини [4], кількість звернень громадян нашої держави у який щорічно зростає та коливається у першій трійці європейських країн (станом на 31 грудня 2020 року – 62 тис. справ) [5].

Наочним прикладом, що свідчить про порушення конституційного принципу верховенства права та визначеної на законодавчому рівні ієрархії (підпорядкування) один одному нормативно-правових актів України, можна назвати затверджені Міністерством юстиції України у 2018 році Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, у п. 1 яких зазначено, що ці Правила регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань у виді арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, що не тільки суперечить п. 14 ст. 92 Конституції України, але й ст. 2 КВК, у якій відомчі нормативно-правові акти не входять у перелік тих правових джерел, які

складають зміст кримінально-виконавчого законодавства. Більш того, у ч. 2 п. 1 ПВР УВП закріплена й інша імперативна норма, а саме – зазначено, що ці Правила є обов'язковими для виконання персоналом установ виконання покарань, засудженими, які в них утримуються, а також іншими особами, які відвідують ці установи, тобто зазначений відомчий акт може обмежити права, свободи і законні інтереси громадян України, що суперечить Конституції України у частині того, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, а також Конвенції про основоположні права і свободи людини та громадянина, на підставі якої приймає рішення Європейський суд з прав людини, які є обов'язковими для виконання на території України. У той самий час, якби ПВР УВП були прийняті на рівні тих суб'єктів нормотворчості, рішення яких складають зміст терміну «законодавство» [3] (Кабінету Міністрів України, наприклад), то їх юридична природа мала б зовсім інший (законний характер).

Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка носить актуальний характер та має бути вирішена й на доктринальному (науковому) рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Кн. 1 : Теоретико-методичні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 468.

2. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. *Постанови Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 255 (п. 5 постанови).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 09 липня 1998 року № 12-рп/98. <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Донецьк : «Донецький меморіал», 2011. 55 с.

5. Україна та Європейський суд з прав людини. <https://coe.mja.mfa.gov.ua>. wiki.legalia.gov.ua.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ ЯК КЛЮЧОВОЇ ЦІННОСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У конституціях «першої» хвилі, попри поступове закріплення в них демократичних стандартів й інститутів, не вдавалися до безпосереднього використання терміна «демократія» в її текстах. Досить сказати, що в найстарішій серед чинних конституцій - Основоположному законі США не використовують згаданої категорії, однак це не завадило їй бути одним із взірців демократичних перетворень в інших державах.

Одним із перших писаних конституційних актів «другої хвилі» (після Першої світової війни), де демократія належить до рангу конституційного принципу, була Конституція Австрії 1920 року, у статті 1 якої зазначено, що «Австрія є демократичною республікою, її право походить від народу». Конституційний суд Австрії неодноразово звертався до згаданої норми як інструменту інтерпретації та контролю. Так, аналізуючи Кодекс муніципальних виборів Відня, він зауважив, що, зважаючи на зміст статті 1 Конституції, австрійське громадянство є визначальним критерієм визначення належності особи до австрійського народу. Це дало підстави суду визнати неконституційною норму Кодексу, що наділяла активним і пасивним виборчим правом на виборах до районних у Відні рад осіб, які не є громадянами Австрії (окрім громадян країн-членів ЄС) (Рішення від 30 червня 2004 року).

У Конституціях, які почали ухвалювати після Другої світової війни, зважаючи на вищеописану універсалізацію демократії як загальноци-вілізаційної цінності, спостерігаємо нову конотацію конституційного концепту демократії. Так, у конституційному акті ФРН 1949 року як одну із ключових категорій використовують «вільний демократичний лад». федеральний конституційний суд Німеччини неодноразово тлумачив цю категорію так: «Під вільним демократичним основоположним порядком розуміють такий державно-правовий спосіб правління, який унеможлиблює будь-яке насилля і свавілля, заснований на самовизначенні народу за волевиявленням більшості, на свободі й рівноправ'ї»[1,с.72].

До ознак такого порядку належать: «повага до конкретизованих в Ос-новоположному законі прав людини,

передусім до права на життя та вільний розвиток, народний суверенітет, розподіл повноважень, відповідальність уряду, виконавча незалежність судів, що орієнтується на закон, принцип багатопартійності і рівність можливостей для всіх політичних партій, зокрема передбачене Конституцією право на оформлення та діяльність опозиції»[2,с.78]

Активніше цю категорію в тих чи інших конотаціях почали застосовувати в конституціях «останньої хвилі» на зламі століть. Так, у статті 2 Конституції Польщі 1997 року зазначено, що Польська Республіка є демократичною правовою державою, що здійснює принципи соціальної справедливості. Привертає увагу також і припис статті 11, в якій визначено, що метою політичних партій є вплив демократичними методами на політику держави. Окрім цього, згадану категорію вживають у тексті ще 4 рази: у контексті запровадження «демократичного цивільного контролю» над Збройними силами (частина друга статті 26), «європейської» формули обмеження реалізації прав людини та критерію «потрібності в демократичній державі» (частина третя статті 31); гарантій «інформаційного» прайвесі в значенні можливості органів влади збирати лише ту інформацію, «яка потрібна в демократичній правовій державі» (частина друга статті 51).

Один із останніх конституційних актів, ухвалених на європейському континенті - Конституція Чорногорії 2007 року - також використовує такі підходи до закріплення демократичних інститутів г норм. Мабуть, вирізняється лише одна цікава варіація закріплення інституту заборони узурпації влади: «Не може ані визнаватись, ані здійснюватися влада, що не має походження із вільного волевиявлення громадян на демократичних виборах, проведених відповідно до закону» (частина третя статті 2 Конституції).

Щодо Конституції України, то категорію «демократія» в різних конотаціях використовують не так часто: окрім визначення принципу демократичної держави, конституцієдавець вживає родові поняття «форми безпосередньої демократії» до таких інститутів, як вибори й референдум (стаття 69 Конституції).

Конституційний Суд України неодноразово використовував консти-туційний принцип демократії під час інтерпретації тих чи інших поло-жень Основного Закону, а також перевірки щодо відповідності законів Конституції. Варто взяти до уваги такі:

1) принцип політичної й ідеологічної багатоманітності як частина демократичного змісту держави: «Принципи

демократичної правової держави, зокрема політична й ідеологічна багатоманітність суспільного життя в Україні, зумовили конституційні засади структурування та внутрішньої організації діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в державі...» (Рішення від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008);

2) важливість додержання періодичності виборів у демократичній державі: «Важливе значення у функціонуванні демократичної держави, її республіканських засад має визначений Основним Законом України порядок формування органів державної влади, зокрема періодичність їхнього обрання й призначення» (Рішення від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009; від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009);

3) забезпечення демократичності під час організації та діяльності вітчизняного парламенту, зокрема дотримання колегіального способу ухвалення Верховною Радою рішень: «Як представницький орган працює за демократичним принципом ухвалення рішень не одностанно, а конституційно визначеною більшістю (стаття 91 Конституції України) (Рішення від 17 жовтня 2002 року N 17-рп/2002)[3,с.89-97].

Попри те, що, за оцінками західних аналітиків, Україна й досі лишається «електоральною демократією» (тобто такою, в якій із усіх інститутів демократії більш-менш ефективно працює лише один - вибори"), слід сподіватися, що ми назавжди залишили соціалістично-тоталітарний табір.

Про останній у контексті питання, що аналізуємо, усе-таки варто згадати. Причиною Цього, як уже зазначали вище, є намагання режимів вступити в певну боротьбу за звання найдемократичніших держав, які, по суті, є справжніми антиподами сучасних демократій. І в цій «боротьбі» вони активно використовують конституційний інструментарій.

Насамперед такі режими полюбляють у своїх конституціях вказувати на свою демократичність та народність. Один із таких прикладів, Конституція Кореїської Народно-Демократичної Республіки, яка рясніє покликаннями на демократичні основи державності. Правда, одночасно впадають в очі такі пасажі, як «усі державні органи мають бути організовані й управлятись на підставі принципу демократичного централізму» (стаття 5) та «завданням держави є... зміцнення диктатури народної демократії» (стаття 12).

Щодо згаданого концепту «демократичного централізму», то цей оксюморон породила радянська ідеологія, який означає «поєднання демократизму, тобто повновладдя трудящих, їхньої

самодіяльності й ініціативи, виборності їхніх керівних органів та їхньої підлеглості масам, з централізацією - керівництвом із одного центру, підпорядкуванням меншості більшості, дисципліною, підпорядкування приватних Інтересів загальним у боротьбі за досягнення поставленої мети». Зловживання «демократичним концептом» радянськими режимами виявлялося і в тому, що чимало комуністичних партій іменували себе не інакше як «демократичні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демократизация. М. Издат. дом ВШЗ, 2015.С. 78.
2. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. М. Юридическая литература, 1981.С. 72.
3. Барабаш Ю. Демократія в системі цінностей конституційного ладу. Вісник Конституційного Суду України. 2009 № 5.С. 89-97.

Михайло Баймуратов

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету ім. К.Д. Ушинського,
Заслужений діяч науки і техніки України,
член Науково-методичної ради при Конституційному Суді
України

Борис Кофман

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені А. Нобеля,
Заслужений юрист України

МІЛІТАРНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ, РОЗУМІННЯ І ОФОРМЛЕННЯ ПРОФІЛЬНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ ЛОКАЛЬНУ ДЕМОКРАТІЮ

1. Як відомо, у найбільш загальному вигляді конституціоналізм – це політико-правова теорія та практика організації державного та суспільного життя на правових засадах, у системі яких головну роль відіграє Конституція. Тобто, такий підхід вже апріорі передбачає функціонування державно організованого соціуму в умовах миру. При цьому

важливим в таких умовах є не тільки факт наявності (формального дотримання) Конституції, а й ефект реальної пов'язаності всіх інститутів публічної влади у своїх діях та рішеннях вимогами конституційних норм, високий авторитет Конституції, визнання і повага (легітимація) виражених у ній принципів суспільною думкою, дійсне втілення сформульованих Конституцією положень у законодавстві та в процесі реалізації права. Отже, можна погодитись з відкрито ідеалістичною і декларативною по суті позицією деяких дослідників про те, що коли ми вимовляємо слово «конституціоналізм», то в образно-асоціативному ряду цього терміну виникають символи демократії, поділу влади, визнання та реальної гарантованості широкого кола прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу, багатопартійності, ідеологічного плюралізму, панування права у суспільному житті та використання цивілізованих правових способів вирішення соціальних конфліктів державою і т. п. Усі зазначені символи тією чи іншою мірою визначають зміст сучасного конституціоналізму [1].

Але, в сучасних умовах військового протистояння з агресором закономірно виникає низка питань, причому питань досить практичного характеру: Чи діє конституціоналізм в умовах війни? Чи функціонують його основоположні принципи в екстремальних умовах функціонування державності? Чи задовольняє феноменологія загального конституціоналізму теперішній стан функціонування державності в кризовому стані?

На наш погляд, цьому повинні відповідати нові підходи до розуміння та тлумачення універсальної феноменології, що є основоположною характерологічно-змістовною ознакою сучасної державності. Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що проблематика функціонування конституціоналізму в екстремальних умовах і реагування на такі кризові для державності умови, в Україні практично не досліджувалась.

Першою спробою дослідження такої феноменології стала стаття дослідника О. Водяннікова «Конституціоналізм в екстремальних умовах: установа і встановлена влада в кризові періоди» [2], в якій автор спробував вирішити актуальні питання функціонування конституціоналізму в екстремальних умовах кризь призму співвідношення установчої (легітимної) і встановленої (фактичної) влади в кризові періоди. Він виходив з того, що: а) сучасний конституціоналізм ґрунтується на засаді обмеження публічної влади задля захисту людських прав, а використання надзвичайних повноважень за нормальних умов

становить пряму загрозу конституційним засадам (*екстраординарний критерій*. – авт.); б) отже, дослідження дихотомії нормальних та екстремальних умов по суті є дослідженням умов існування конституціоналізму, умов легітимності публічної влади в демократичному суспільстві (*екзистенційний критерій*. – авт.); в) звідси постають питання – які інструменти має конституційний лад для захисту за екстремальних умов; які запобіжники існують проти внесення змін до конституції в умовах моральної паніки; за яких умов можливі вади конституційного ладу можуть вести до реалізації первинної установчої влади; коли настає акт знищення з точки зору теорії установчої влади; чи становлять надзвичайні режими частину конституційного ладу чи окремий надзвичайний правовий порядок, із запровадженням якого зупиняється дія звичайного правового порядку? (*технологічно-парадигмальний критерій*. – авт.); г) в юридичному дискурсі дослідження екстремальних умов зводилося до розгляду правових режимів надзвичайних станів або особливих випадків революції – пропонується відійти від нормативної концепції воєнного і надзвичайного стану як формалізованих режимів, адже питання екстремальних умов є набагато ширшим і складнішим (*нормувально-стандартизований критерій*. – авт.); г') вважається, що поняття екстремальних умов нерозривно пов'язане з розумінням «нормальності» в тому сенсі, що ці умови розглядаються як явища, що лежать поза рамками звичайного ходу подій чи очікуваних дій: 1) в онтологічному сенсі екстремальні умови є підставами для спростування загальної і сильної презумпції нормальності; 2) в епістемологічному сенсі це означає, що формального рішення про запровадження надзвичайних режимів недостатньо – мають бути доведені фактичні обставини «ненормальності», «нагальної небезпеки», «ургентності» (*критерій надзвичайності*. – Авт.); д) саме тому здійснюється спроба концептуалізації інструментів і моделей реагування конституційного правопорядку та політичної спільноти на виникнення екстремальних умов, – при цьому інструменти, що є в наявному чи потенційному розпорядженні в рамках конституційного ладу можна охарактеризувати як *інструменти пристосування* (*праксеологічний критерій*. – авт.); е) однак, коли такі інструменти не спрацьовують, виникають умови для реалізації установчої влади задля самозбереження політичної спільноти. Інструменти такого самозбереження – *інструменти перетворення* – включають як зміни чинного конституційного ладу, так і встановлення на місці зруйнованого

екстремальними умовами конституційного ладу нового конституційного правопорядку. При цьому, екзистенціальне ratio, що полягає у самозбереженні політичної спільноти, є важливою категорією аналізу реакцій на екстремальні умови, адже воно визначає досить тонку межу, що відділяє інструменти пристосування від інструментів перетворення (*діяльнісно-надзвичайний критерій*. – Авт.); є) своєю чергою, інструменти пристосування можна поділити на три типи: (1) *leges ex ante*, тобто визначені заздалегідь (передбачені законами винятки, передбачені Конституцією і законами режими надзвичайного і воєнного стану), (2) *leges latae*, тобто інструменти, що приймаються під час дії екстремальних умов, виходячи з їх інтенсивності, характеру і загроз, але у встановлених Конституцією і законодавством рамках (тимчасове спеціальне законодавство, спеціальні секторальні режими) та (3) *leges ex post*, тобто законодавчі інструменти, що приймаються за екстремальних умов поза заздалегідь встановлених конституційних чи законодавчих рамок, і які легітимізуються чи визнаються неконституційними після нормалізації ситуації (спеціальні секторальні режими) (*інструментальний критерій*. – Авт.); ж) пропонується, виходячи з комбінації інструментів пристосування виділити 4 моделі пристосування конституційного ладу до екстремальних умов: (1) модель *business as usual*, тобто звичайного порядку функціонування; (2) модель законодавчого пристосування, коли прийняття заходів реагування відбувається в рамках звичайного конституційного правопорядку відповідно до звичайної процедури; (3) неоримську модель, за якою глава держави чи уряду набуває надзвичайних повноважень для відновлення нормальності; (4) модель *ex post facto* легітимації, коли не передбачені законом чи конституцією повноваження набуваються на підставі конституційного обов'язку збереження держави і організованого суспільства (прерогативні повноваження) (*кібернетичний критерій*. – Авт.); з) інструменти перетворення, своєю чергою, як форми відповіді на екстремальні умови включають: (1) повноваження похідної установчої влади, тобто повноваження щодо внесення змін до Конституції відповідно до процедури і в порядку, передбаченому самою Конституцією; (2) прерогативні повноваження щодо зміни конституційного ладу поза процедурою і порядком, передбаченим Конституцією та (3) установчі повноваження щодо знищення чинного ладу і започаткування нового. При цьому, особливістю двох останніх інструментів перетворення є те, що вони існують поза юридичними рамками чинного правопорядку,

в так би мовити, в метаправопорядку, в сфері екзистенціального ratio політичної спільноти.

Отже, бачимо, що наведений дослідник розробив технологічно-процедурну та поведінково-діяльнісну системоутворюючу парадигму, відповідний комплексний управлінський алгоритм для збереження феноменології конституціоналізму, прагнучи захистити основоположний онтологічно-функціональний елемент його побудови і результативності – конституційний устрій, через використання механізмів і інструментарію пристосування та перетворення. Вважаємо такий підхід методологічно виваженим та праксеологічно важливим, бо він скерований на формування системи безпеки феноменології конституціоналізму, її збереження та відтворення. Але у нас виникають сумніви у можливостях використання наведеного інструментарію в умовах воєнного стану або війни, принаймні, до їх припинення, – на нашу думку, інакше це призведе до обвалення інституційної структури держави на якій й базується конституційний устрій. Разом з тим, розробка таких охоронних та відновлювальних інструментальних механізмів в їх варіативній кількості, є важливим досягненням в науці конституційного права, що фактично детермінує та виправдовує розробку концепції мілітарного конституціоналізму.

2. Нами пропонується підхід до визначення впливу воєнного стану або війни на феноменологію конституціоналізму, що спирається на розуміння, по-перше, ролі місцевого самоврядування, як первинного рівня публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади [3] та самого наближеного до населення її рівня, що здійснюється сформованими територіальною громадою (далі – ТГ) органами місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) (шляхом використання виборних механізмів або демократичного призначення від імені ТГ) в організації та реалізації заходів щодо існування і функціонування територіальної громади в екстремальних умовах функціонування державності [4]; по-друге, враховуючи правовий статус території на якій існує та функціонує відповідна ТГ, що формується і залежить від стану воєнних дій, що на ній проходять [5, с. 88]; по-третє, від конкретних дій ОМСВ (компетенційних повноважень) відносно ТГ, що ними здійснюються та території її функціонування [5, с. 87–88].

Отже, на чільне місце нами поставлено могутній потенціал самоорганізації, який в феноменології конституціоналізму в онто-гносеологічному аспекті відіграє найважливішу роль в

контексті інституціоналізації державно організованого суспільства, системи публічної влади через виборчі механізми, забезпечення пріоритетної ролі і значення конституції в правовій системі держави, виключна роль прав і свобод людини в контексті демократизації державного і суспільного життя, – фактично, наведені завдання виникають, кристалізуються, формуються, реалізуються, вдосконалюються саме на рівні місцевого самоврядування (далі – МСВ) як нормативного простору, в якому людина здійснює свій життєвий цикл, та її групи і асоціації сприяють формуванню інституційній основи громадянського суспільства.

Звідси, МСВ як самоорганізація жителів-членів ТГ, що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, – виступає важливим, об'єктивно необхідним елементом та іманентною ознакою демократичної правової державності. Більш того, саме ОМСВ, що безпосередньо формуються жителями-членами ТГ виступають:

А) самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади, який Б) відповідає за організацію місцевого життя, надання комунальних послуг, В) а в широкому розумінні за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [6, с. 97-101]), Г) на фоні глибоких самоврядних змін, що лежать в основі реформування та демократичної реновації суспільства і держави, Г') в контексті формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, є важливою складовою частиною національного конституціоналізму.

Отже, виходячи з наведеного вище, можна констатувати, що існування інституту МСВ та функціонування ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій, особливо в контексті реалізації ними публічної влади, захисту прав і свобод людини, сприяння практичної реалізації конституційних прав і свобод людьми-жителями і одночасно членами ТГ, – що фактично створює осередок життя в межах ТГ та напряду сприяє жителям-членам такої громади у розумінні, формуванні, реалізації та гарантії реалізації їх життєвого циклу, – в процесі повсякденної життєдіяльності шляхом вирішення системної сукупності питань екзистенційної значущості, – через формування і реалізацію на локальному рівні соціуму не тільки індивідуальних, групових і колективних прав і свобод людини, а й системи їх охорони і

захисту, – напряду відноситься і відображає стратегічно-сутнісну проблематику загального конституціоналізму. Ба більше, звідси можна визначити, що існування саме МСВ та функціонування ОМСВ однозначно сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні з найважливіших функцій МСВ – правозахисна і правоохоронна [7].

Тому великий науковий та праксеологічний інтерес викликає діяльність ОМСВ саме в умовах воєнного стану, що фактично сприяє формуванню й на цьому рівні соціуму в рамках єдиної держави феноменології мілітарного конституціоналізму, тобто системного комплексу нормативно-практичних завдань, що реалізуються органами публічної влади саме в екстраординарних умовах функціонування державності з врахуванням їх історичної ретроспективи, сучасного стану, історичної перспективи, спираючись на доктринально-теоретичні опрацювання профільної проблематики та їх втілення у державно-правовій та муніципально-правовій практиці.

3. Треба зазначити, що діяльність ОМСВ в умовах війни в законодавстві України фактично не регламентується системно і комплексно в будь-якому спеціальному законодавчому документі. Окремі питання профільного характеру вирішуються низькою законодавчих актів, зокрема, Законами України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року, «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року.

Однак системний аналіз компетенційних повноважень ОМСВ, закріплених в наведених законодавчих актах, свідчить про деякі суттєві недоліки, що демонструють низький рівень законопроектних та законотворчих робіт, високий рівень їх узагальнення, декларативності і формалізму, внутрішньої суперечливості та відвертого нівелювання інтересами ТГ та її членів, що напряду і негативно впливають на порядок реалізації ОМСВ своїх повноважень, включаючи й сферу захисту прав і свобод людини в межах локального соціуму. Ба більше – ми стикаємось з явищами просто явного позбавлення ОМСВ системного комплексу таких повноважень як органів та конституційного рівня публічної влади (див. ст. 5 Конституції), хоча законодавець спеціально й зазначає, що такі процеси не

скеровані на досягнення такого результату, а в умовах воєнного стану МСВ та право на здійснення МСВ не обмежується.

4. До праксеологічних засад мілітарного конституціоналізму треба віднести основні сфери (форми) загальної діяльності ОМСВ та ТГ, що ними очолюються, на територіях свого існування і функціонування, які напряду впливають на правовий режим реалізації та захисту прав людини. В умовах воєнного стану в Україні можна визначити чотири такі основні сфери (форми), а саме: А) *в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що не задіяно у воєнних діях* – тобто, там де існують умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ, – отже, з ординарними та стабільними умовами правового режиму реалізації та захисту прав людини; Б) *в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях де проходить воєнне протистояння з агресором* – тобто, там де умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ є фактично відсутні, – отже, правовий режим реалізації та захисту прав людини не може бути забезпечений; В) *в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ* – тобто, там де умов для відносно стабільного здійснення діяльності легітимних ОМСВ в контексті належного виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ не існує, як результат або блокування таких дій з боку окупантів, або перешкоджання такій законній діяльності ОМСВ з боку окупантів без безперечного визнання їх окупаційної влади і колаборації з ними, – тут також ОМСВ не тільки вельми проблематично, а й фактично не може бути забезпечений правовий режим реалізації та захисту прав людини; Г) *в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово були під контролем окупаційних військ та які повернулися під контроль (юрисдикцію) української влади* – тобто, йдеться фактично про початок функціонування ОМСВ на територіях, що зазнали руйнування критичної інфраструктури та в межах ТГ, мешканці яких зазнали злочини окупаційної влади у всьому їх розмаїтті та зазнали втрат свого людського потенціалу, бо понесли суттєві людські жертви.

Питання забезпечення правового режиму реалізації та захисту прав людини набувають в таких умовах підвищеного значення, особливої актуалізації та акцентуації. Отже, тут насамперед актуалізуються питання відновлення та організації функціонування ТГ та їх ОМСВ в умовах гуманітарної катастрофи та післявоєнної реабілітації локального господарства, включаючи розмінування, вбирання завалів, території, відновлення доріг, забезпечення первинних потреб населення (медичне забезпечення, торгівля хлібом та іншими продуктами первинної необхідності, транспорт, відновлення виробництва тощо) – тобто, мова фактично йде про відновлення управлінської та соціальної можливостей території та реанімацію людської спільноти для створення елементарних та мінімальних можливостей функціонування ТГ та діяльності ОМСВ на визволеній території громади.

5. Обґрунтовано вважаємо, що доктринальні розробки мілітарного конституціоналізму в сучасній науці національного конституційного права тривають по декількох напрямках: а) через розробку та поглиблення досліджень щодо формування нових та вдосконалення конституціоналізму в екстремальних умовах кризь призму співвідношення установчої (легітимної) і установленної (фактичної) влади в кризові періоди; в) через дослідження функціонування феноменології конституціоналізму у більш конкретному аспекті вже визнаних доктринально елементів загального конституціоналізму; б) через дослідження актуальних питань функціонування у стані війни; г) через функціонування феноменології конституціоналізму через феномен муніципалізму – існування та функціонування ТГ на відповідній території в умовах МСВ в стані ординарного або екстраординарного функціонування державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Ю.А. Смысловые доминанты конституционализма в России. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/smyslovye-dominanty-konstitutsionalizma-v-rossii> (дата звернення: 10.09. 2022).
2. Водяніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установка і встановлена влада в кризові періоди. Український часопис конституційного права. 2021. № 4. С. 8–37. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2021/konstytutsionalizm-ekstremalnykh-umovakh-ustanovcha-vstanovlena-vlada-kryzovi-periody/> (дата звернення: 10.09. 2022).

3. Баймуратов М.О., Григор'єв В.А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 248 с.

4. Баймуратов М., Кофман Б. Про роль органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ: Держ. торг. екон. ун-т, 2022. С. 138–141.

5. Баймуратов М., Кофман Б. Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування праксеологічно-компетентної парадигми. Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. С. 83–89.

6. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць. Одеса, 1997. С. 96–101.

7. Сметана В.В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: вітчизняний та світовий досвід: дис. канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2020. 238 с.

Напря́м 1

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Альона Романова

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

Нація, яка усвідомлює власну ідентичність як непересічність, неповторність, оригінальність у державно-політичному вимірі, здатна сформувавши правову систему, що теж буде характеризуватися такими властивостями. Це не означає, що повинна формуватися «закритість», відособленість певної спільнотами з її атрибутивністю. Навпаки, усвідомлення, до прикладу, правової ідентичності передбачає відкрите, обґрунтоване запозичення досвіду світової спільноти щодо питань правотворення, втілення прогресивних ідей у правове поле держави на основі єдності, паритету у взаємовідносинах, а не домінування запозичених ціннісно-правових ідеалів, що може призвести до втрати національної самобутності української правової системи.

Патріотизм – це почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни і свого громадянства, мови, історії, традицій, готовність діяти в її інтересах та постати на її захист у разі необхідності. [1].

У контексті змістової визначеності громадянський патріотизм може характеризуватися і як громадянська відповідальність за розвиток Батьківщини з активним утвердженням позитивного сьогодення і збереженням ціннісного змісту історії для майбутнього. Громадянський патріотизм спрямований на усвідомлення мотивів поведінки, суті взаємовідносин держави і громадянина, виховання мислячого громадянина, який здатен протистояти маніпуляціям з боку деструктивних політичних сил і засобів масової інформації та вміє раціонально обґрунтувати свою точку зору. У цьому контексті визначальним у вихованні сучасного українського

громадянина повинно бути поєднання двох начал: перш за все, це повага до закону і суспільства, а також розвиток ініціативності, відповідальності і вміння користуватися особистими свободами, тобто формування громадянської компетентності [2, С. 223].

Звичайно, політико-ідеологічна неоднорідність щодо регіонального чинника була і залишається в Україні гострим питанням, але трагічне воєнне сьогодення на прикладі доводить українцям і всьому світу, що наша єдність, солідарність у збереженні своєї державності, національної самобутності, зокрема і втіленої у праві не залежить від регіонального аспекту. Наша національна свідомість, правосвідомість «спрацювали» солідарно і соборно, коли постало питання захисту України від російської агресії. Це вказує на ті штучні розрізнення українців, які нам намагалися нав'язувати.

Національна свідомість – це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів. Складові національної свідомості: сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього; усвідомлення національно-етнічної належності; ставлення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти; ставлення до представників інших націй і національностей; патріотичні почуття та патріотична самосвідомість; усвідомлення національно-державної спільноти [3].

Щодо національної правової свідомості, то в Україні ми можемо спостерігати яскраво виражене тяжіння до природно-правового напрямку. Значний вплив у цьому контексті мають норми релігії, духовності моралі.

Значна кількість людей керуються внутрішніми переконаннями про добро і зло, а не страхом перед можливими санкціями. Це свідчить про високий рівень розвитку правової та суспільної свідомості як певного «критерію» балансу і гармонії між нормами позитивного і природного права.

Збереження національної ідентичності у праві, зокрема у період збройної агресії, війни є основою подальшого повноцінного існування і розвитку державності і національної правової системи. Для цього кожному громадянину необхідно визначити і сформулювати власні аксіологічно-правові орієнтації, що дасть змогу уникнути руйнівного впливу на суспільний лад і правомірність існування суспільства.

За збереження і право на існування своєї національної ідентичності українці століттями ведуть криваву боротьбу. Не оминула це боротьба і сучасне покоління українців. Ми бачимо, що всупереч тому, що ворог намагається знищити, стерти наш генетичний код український народ втілює свою національну самобутність в усі сфери соціального і державно-правового існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Патріотизм. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1>.
2. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як основа національної єдності філософсько-правові аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2017. С. 223.
3. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Національна свідомість. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D>

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Всеволод-Ілля Дерев'яний

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення ворожих військ на територію України внесло свої корективи до життя усіх громадян України та інших людей, які на момент початку війни проживали в Україні. Війна в країні – це те, чого не сподівались мати, однак та реальність з якою стикнулись люди показує, що ворог вчиняє жажливі військові злочини не дотримуючись правил ведення війни, які передбачені міжнародною спільнотою. Повномасштабна війна на території України сприяла об'єднанню українців задля спільної мети – збереження національної ідентичності та незалежності країни. Відбулось зміцнення

українського суспільства в аспекті патріотизму та громадянської свідомості.

За останні шість місяців стійкість та міцність сучасної Української держави були підтверджені неодноразово, а сумніви щодо її обороноздатності в умовах сьогодення – розбиті вщент. Адже завдяки мудрості, силі духу, патріотизму українців офіційним посадовим особам держави вдалось переконати європейські країни та інші країни світу, що за Україну варто боротись і що українці заслуговують на військову допомогу.

Однією із складових такого успіху безумовно можемо назвати дотримання основ національно-патріотичного виховання. Його нормативно-правовою основою є Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019р. Відповідно до положень Указу національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей, якими слід вважати самобутність, волю, соборність та гідність [1]. Надзвичайно важливим елементом розвитку особистості, а також основною засадою національно-патріотичного виховання, без сумніву, є утвердження поваги до української мови, піднесення її престижу серед громадян. Таким чином, основою системи національно-патріотичного виховання визначено ідеї зміцнення української державності як інтегруючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей.

Невід'ємним елементом системи забезпечення національної безпеки держави є підготовка до захисту Батьківщини. Патріотичне виховання, як складова національно-патріотичного виховання, має забезпечувати становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання своїх громадянських обов'язків та успадкування духовно-культурних надбань Українського народу [2].

Крім національно-патріотичного виховання населення (збереження культури, забезпечення та функціонування державної мови, відновлення історичних пам'яток та допомога і розвиток музично-образотворчого українського мистецтва тощо) також є і військово-патріотичне виховання, молоді. Саме таке виховання в часи воєнної загрози – є пріоритетним напрямком держави та має бути зорієнтоване на формування у громадян готовності захищати, а якщо необхідно і віддати своє життя за Батьківщину. Крім того, військово-патріотичне виховання

покликане забезпечити суспільну значущість й повагу до військової служби, сформувавши бажання у молоді здобувати військові професії, психологічну і фізичну готовність проходити військову службу.

Як було зазначено, патріотичне виховання громадян є невід'ємною складовою частиною національної безпеки України, тим паче в умовах воєнного стану. Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018р. під національною безпекою України слід розуміти захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3]. Повне та неухильне дотримання засад Закону призводить до запобігання явищам, тенденціям та чинникам, які можуть унеможливити чи ускладнити втілення національних інтересів та збереження національних цінностей України. Забезпечують же збереження та непорушність національної безпеки в умовах воєнного стану, перш за все, сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Задля зміцнення нацбезпеки найближчим часом доцільно надавати перевагу наступним напрямки національно-патріотичного виховання. По-перше, підвищення ролі української мови як національної цінності, здійснення заходів з її популяризації є надзвичайно важливою ланкою міцної держави. По-друге, не потрібно забувати про підтримку україномовних дитячих і молодіжних друкованих видань, спрямованих на виховання молодого покоління в дусі патріотизму, поваги до історичного минулого та духовної й культурної спадщини, популяризація читання як соціально важливого вміння. Позитивно сприятиме на стан національної безпеки популяризація та поширення україномовного культурного продукту, до якого можемо віднести кінематограф.

Останнім часом стало особливо ефективним здійснення проектів та заходів, спрямованих на підвищення престижу військової служби, тут можемо виокремити суттєве збільшення заробітної плати військовослужбовців одразу після повномасштабного вторгнення. Сюди ж слід віднести упорядкування та вдосконалення системи допризовної військової підготовки молоді. Сумнівам не підлягає перспектива розвитку співпраці з державами Європейського Союзу та державами - членами НАТО, оскільки вони успішно

впроваджують проекти та заходи у сфері національно-патріотичного виховання.

Задля ефективної реалізації встановлених завдань у сфері національної безпеки доцільно закріпити чітку координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері національно-патріотичного виховання [1]. Успішне втілення даного елемента системи нацбезпеки України сприятиме регулярному підвищенню рівня організації, покращення функціонування як окремих елементів системи національно-патріотичного виховання, так і всієї системи в цілому. В умовах війни життєво важливим є створення механізмів підтримки об'єднань, центрів, клубів, діяльність яких пов'язана з національно-патріотичним вихованням, закладів освіти, культури та мистецтв, а також їхніх працівників.

Як логічний висновок, після повномасштабного вторгнення ворожих військ, усвідомлюючи всю серйозність даного етапу розвитку Української держави та мобілізуючи всі свої можливості, громадянське суспільство стало стрижнем нашого успіху. Національно-патріотичне виховання служить підґрунтям такого блискучого результату. Таким чином, воно становить найміцнішу ланку системи національної безпеки нашої держави та гарантує подальший її розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України; Стратегія від 18.05.2019 № 286/2019. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

2. Сьомін С.В. Патріотичне виховання молоді як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України. Аналітична записка. *Відділ проблем національної безпеки*. № 34, Серія «Національна безпека». 2016, с.2.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

Тетяна Сивуля
аспірантка кафедри права Закладу Вищої освіти
«Університет Короля Данила»

Науковий керівник:
Михайло Кельман
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення і сталий розвиток України як демократичної правової держави нерозривно пов'язаний з постійним утвердженням і вдосконаленням усіх тих фундаментальних факторів, які зумовлюють життєдіяльність соціуму.

Одним з таких факторів, поза всяким сумнівом, є розвиток права, який відбувається не тільки на рівні позитивного законодавства, але й на суб'єктивному, у тому як право сприймається людиною, яким чином воно впливає на вчинки та оцінку правової дійсності кожним окремо взятим громадянином та їх групами.

У цьому сенсі особливої ваги набуває такий феномен суспільної свідомості як правовий менталітет, зокрема його вплив на систему права, її формування та результативність норм права.

Зокрема, Ю.М.Оборотов різноманітність правових культур сучасності багато в чому пов'язує з правовим менталітетом, під яким розуміє особливості системи правових цінностей, стійкі психологічні риси по відношенню до права і державної влади, що склалися в конкретній правовій культурі. [1,с.52].

Найкраще розглядати правовий менталітет як історично сформовану систему специфічних, найбільш типових і усталених для певної соціальної спільноти світоглядних уявлень про явища державно-правової дійсності їх оцінювання і сформованих на підставі таких уявлень поведінкових стереотипів.

Правовий менталітет – це своєрідний «генетичний код» національно-культурної спільноти, який формується під впливом культурно-історичних, природно-кліматичних, соціальних, релігійних факторів, що представляє собою сукупність правових архетипів, уявлень,

стереотипів, які склалися на рівні колективної свідомості та визначають специфіку правової поведінки. [2,с.230].

При цьому існують проблеми із визначенням приналежності українського менталітету до одного із типів, оскільки внаслідок географічного розташування він зазнав як західних, так і східних цивілізаційних впливів, що призвело до наявності суперечливих характеристик для його ідентифікації в межах певного типу.

Зокрема, Бойко Л.М. розглядає основні властивості – домінанти – українського правового менталітету, що розкривають особливості сприйняття державно-правових явищ. До них відносять інтровертність (зосередженість на проблемах свого внутрішнього, індивідуально-особистісного світу), індивідуалізм (особисте відстоювання своїх прав), релігійність (орієнтація на релігійні канони, а не юридичні закони). До даних ознак приєднується також слабо розвинута в українців нормативність поведінки, яка полягає у відсутності традиції дотримання правових норм, що пов'язано із відсутністю стабільного законодавства. Саме від індивідуалізму разом з інтровертністю бере свій початок українська аполітичність, яка відзначається певною байдужістю до державних справ, а також поширенням нігілістичних правових настанов. Але специфіка українського правового менталітету не обмежується даними домінантами, але саме вони заклали основу українського світогляду, врахування яких дає найбільш цілісне бачення державно-правової реальності і єдності з історико-культурними умовами її формування. [3,с.230].

Окрім даних властивостей відзначають такі особливості українського правового менталітету:

1) недбале і негативне ставлення до права і закону, яке одночасно поєднується з правовим ідеалізмом, з вірою в те, що експансія юридичних норм у сфері правового регулювання обов'язково приведе до якісного покращення життя. Обидві форми деформації правосвідомості суттєво гальмують розвиток правової культури, права, праворозуміння, законності й правопорядку;

2) український правовій ментальності притаманний етатизм, що також ускладнює правовий прогрес;

3) сучасна правова ментальність перебуває у стані «ревізії» юридичних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам сучасної практики, що посилює традиційну для української ментальності психологічну амбівалентність;

4) психологічна картина української правової ментальності є багатогранною і поліаспектною. Для неї характерні ірраціональність, алогічність, імпульсивність, наївна ідеалістичність, терпимість, прагнення до справедливості і тісний зв'язок з релігійними цінностями;

5) українська ментальність не може бути поза простором правової культури, однак водночас вона дистанціюється від неї, від її загальнолюдських цінностей;

6) сучасній українській правовій ментальності властиві не лише політична демагогія і популізм, а й еkleктичність уявлень, ідеологічна сумбурність, непостійність і непослідовність поглядів.

Указані характеристики свідчать про те, що українська правова ментальність є складним феноменом, у якому поєднуються як позитивні, так і негативні явища і тенденції, і який визначає окремі тенденції в розвитку вітчизняної правової культури.

Варто відзначити, що переважна більшість дослідників небезпідставно наділяють правовий менталітет на противагу правосвідомості рисами сталості (стабільності). Проте слід визнати наявність у складі менталітету як сталих, так і динамічних компонентів.[4,с.28].

Так, в умовах війни ситуація докорінним чином змінилася, коли під загрозою опиняються основоположні цінності українця – власне життя і особливо життя дітей, рідних і близьких, свобода, власний дім, сімейний добробут, усталений спосіб життя.

Перехід суспільства в екстремальний режим існування певною мірою нейтралізує й комплекс «меншовартості» – психоповедінковий стереотип, сформований багатовіковою підневільністю у поєднанні з інтровертизмом психічного типу українців, що полягає в уявленні про себе як про неповноцінний соціум. Натомість посилюється «націоналістичний» образ самих себе (ми – «нащадки Київської Русі й запорізького козацтва», «борці за свободу та європейські цінності»).

Ми є свідками динамічних змін в правовому менталітеті українського суспільства, що виявився у рішучій здатності до самоорганізації та високому рівні патріотизму в екстремальних умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс): Екземенаційний довідник. – Одеса: Юридична література, 2009. – С.52.
2. Кобко-Одарій В.С. Правовий менталітет українського народу: особливості формування та розвитку: дис... канд. юр. наук. Одеса. 2019.- С. 230.
3. Бойко Л.М. Методологічні засади дослідження українського правового менталітету / Л.М. Бойко // Південноукраїнський правничий часопис : щоквартал. наук. журн. – 2008. – № 3. – С. 284.
4. Гладкий С.О. Менталітет доби масового суспільства: правові аспекти в українському вимірі. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія:Право.- №71(2022). – С.26-31.

Соломія Лакомська

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина Богів

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вторгнення Російської федерації на територію нашої держави неабияк змінило внутрішній світ кожного українця і заставило задуматись над питанням: «Чи можу я вважати себе справжнім українцем ,чи слова «душу й тіло ми положим за нашу свободу» мене не стосуються?» У цей нелегкий час, попри «мелодію» сирен і свисти ракет ми творимо історію свідомого громадянського суспільства.

Виведення єдиного для всіх поняття громадянське суспільство є неможливим ,адже кожен науковець писав про те, що хотів би бачити у своїй державі. Юрій Якименко вважав, що громадянське суспільство – це царина, в якій громадяни

вирішують конкретні проблеми, тут здійснюється представництво їхніх інтересів, ведеться суспільно значуща діяльність, тобто громадянами береться на себе відповідальність за спільне благо [1].

Рисами громадянського суспільства є:

- наявність розвиненої мережі різноманітних відносин між рівними, автономними суб'єктами (окремими громадянами і соціальні групи), які здійснюються без посередництва держави;
- наявність громадських інституцій (державних органів, профспілок, органів місцевого самоврядування, незалежних ЗМІ тощо), відображення інтересів громадян і соціальних груп та їх захист з боку держави;
- усталена система цінностей, в основі якої лежать цінності суспільного активізму, моральної і економічної автономії індивіду, сприйняття суспільства як самоцінності.

За словами відомого німецького державного і політичного діяча Дітмара Штюдемана, "поняття "цивільне або громадянське суспільство" позначає основний принцип демократії: під державою і суспільством мається на увазі співтовариство зрілих громадян, які самі спільно визначають свою долю. У вужчому сенсі громадянське суспільство визначається як демократична форма самоорганізації суспільства, незалежно від держави і поза ринком. Демократична, оскільки той, хто не визнає основних прав громадянина і людини, не може бути частиною громадянського суспільства. Таким чином, громадянське суспільство – елементарна складова частина діючої демократії. Підтримка громадянського суспільства є зобов'язанням країн, які вважають себе демократичними [2].

Одночасно відбувався подальший розвиток суспільно-політичних процесів у цих країнах який доводить, що не менш важливу роль у демократичних перетвореннях відіграє такий фактор, як політична культура громадян. Громадянське суспільство можливе лише завдяки «дозріванню» громадянина, поступовому формуванню демократичної політико-правової культури народу. Як зазначив відомий дослідник Е. Геллнер: «Люди є культурним продуктом. Вони формуються всередині культури й тому не можуть підійти до неї ззовні, щоб обрати собі підходяще суспільство» [1].

Російська пропаганда довго чистила мозок українцям, навішуючи на самостійних індивідів ярлик «братський народ», тому деякі громадяни перейшли на сторону окупаційної влади. Російські спецслужби та ЗМІ ведуть проти українського народу інформаційну кампанію, однією із завдань якої є нівелювання

нашої національної ідентичності як головного світоглядного чинника спротиву експансії [3]. Саме тому формування україноорієнтованих цінностей передусім у молодого покоління є нагальним завданням системи освіти України.

Міністерство освіти і науки України сформулювало мету патріотичного виховання, яке конкретизується через систему таких виховних завдань:

1) утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;

2) підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

3) сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади;

4) спроможність дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

5) формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

6) культивування кращих рис української ментальності, працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

7) формування мовленнєвої культури;- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [4].

Війна – це завжди біль, страждання і втрати. Українці як ніхто інший знають, що таке захищати свою Батьківщину адже війна України ,на мою думку, триває не 7 місяців ,не 8 років, а цілих 350 років, адже 21 вересня 1658 Московське царство втрутилось в міжусобну боротьбу в Україні ,підтримавши опозиційний уряд і почало диктувати «свої порядки».

Отже, проблема свідомого громадянського суспільства в Україні завжди була актуальною і лишається такою досі. Національно-патріотичне виховання молоді є необхідною передумовою створення громадянського суспільства, яке являє

собою суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками. Побудова громадянського суспільства на патріотичних засадах означає впевненість у майбутньому, адже те молоде покоління, яке буде вчити історію України 2014-2022 року, точно не забуде якою ціною здобувається воля і таким чином більше не пустить жодного інформаційного чи фізичного окупанта на українську землю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики.URL:
https://razumkov.org.ua/upload/yakymenko_civic_society_2004.pdf.
2. Генеза інституту громадського суспільства в Україні: історико-правовий аспект.URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>.
3. Національно-патріотичне виховання молоді як передумова створення суспільства.URL:<https://armyinform.com.ua/2022/02/06/nacjonalno-patriotychne-vyhovannya-molodi/>
4. Мета національно-патріотичного виховання.URL:
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>.

Напря́м 2

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Василь Стратонов

доктор юридичних наук, професор,
Академік академії вищої освіти України,
заслужений юрист України,
професор кафедри національного, міжнародного права та
правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції України захист прав і свобод людини – головне завдання становлення України як правової держави. В період з 24 лютого 2022 року в Україні розпочалось агресивне вторгнення з боку російської федерації. Фактично на всіх тимчасово окупованих територіях вчиняються злочинні дії з боку російських окупантів, та інших осіб, які співпрацюють з ними. По кожному (відомому) факту відкриваються кримінальні провадження. З огляду на те, що основна мета кримінального судочинства – виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів, варто констатувати, що запроваджені способи реагування на злочин не вирішують існуючих проблем, а існуючі у законодавстві норми не спроможні досягти цієї мети, зокрема тому, що не в повній мірі є можливість враховувати інтереси потерпілих, вчинити дії направлені на затримання осіб причетних до їх вчинення та відповідно проведення слідчих (розшукових) дій [2; 3]. Такі можливості з'являються лише після де окупації. Постає питання, як будемо притягувати до відповідальності осіб, які вчинили злочини на території України під час збройного конфлікту, яким чином будемо відшкодовувати матеріальну шкоду конкретним особам. Звичайно були захищені ряд дисертацій присвячених урегулюванню наслідків від злочинної діяльності, зокрема Сімонцева Л.О. у 2021 році надала своє бачення розв'язання кримінально-правових конфліктів [4]. Та і багато інших робіт було присвячено саме даній проблематиці. Про зазначені проблеми ми говорили до початку повномасштабного вторгнення РФ. Чи були ми готові до захисту прав людини під час війни, можемо говорити посилаючись на законодавчі та інші

нормативні документи [5]. Дійсно такий закон існував ще 2014 року у якому, у статті 5 «Захист прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території», зазначено: «Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території». Початок війни показав, що реалії практичного застосування даного Закону, особливо в частині вирішення таких питань, передбачених п'ятою статтею закону, не зовсім корелюється з ситуацією, яка склалась. Дійсно ми не могли передбачити, що війна може мати місце у 21 столітті. Тому ми ніби працювали над цим, але говорили про тероризм (як одну із форм насилля), де розглядались проблеми терористичної діяльності під час збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру, яка останнім часом набирала актуальності. З'ясовували цілі та мету даної проблеми, та те, що прояви тероризму підпадають під юрисдикцію міжнародного гуманітарного права. Порушували проблемні питання про складність правового регулювання тероризму, та всебічного засудження антисоціального явища світового масштабу, розглядали проблеми терористичної діяльності під час збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру, яка останнім часом набирала актуальності. З'ясовували ціль та мету даної проблеми, та те що прояви тероризму підпадають під юрисдикцію міжнародного гуманітарного права. Порушувались проблематичні питання про складність правового регулювання тероризму, та всебічного засудження антисоціального явища світового масштабу [6].

Але як показала практика велика кількість проблемних питань щодо захисту прав людини так залишились не вирішеними. Звичайно після початку війни 24 лютого 2022 року Верховна Рада України активно включилась в роботу по вдосконаленню законодавства і внесенню відповідних змін [7], в тому числі і до Закону від 2014 року. Звичайно зрозумівши проблеми, почалась робота. Але як на мене необхідно визначити ключові напрямки, за якими постане необхідність ще попрацювати, а саме: стосовно кримінально-правових конфліктів і їх вирішення, проблема в тому, що по факту збирання доказів правоохоронними органами не можливо в умовах окупації хоча і тимчасової, а відтак ми втрачаємо час і як наслідок доказову інформацію. Доказову інформацію може

збирати потерпіла особа або свідки, проте не у всіх є обізнаність та можливості таку інформацію фіксувати чи передавати, адже не у всіх є технічні можливості, в більшості населених пунктів не працює мобільний зв'язок, відсутній доступ до мережі Інтернет. Та якщо особа і зафіксувала інформацію, то її збереження стає небезпечним для життя як цієї особи так і членів родини. Тому необхідні методичні рекомендації для людей, які б розуміли як їм діяти. Щодо майбутніх судових процесів, багато навіть збереженої інформації яка слугуватиме доказами, можуть бути визнана не належною. Порушені процедури отримання доказів тощо. Сучасні інформаційні технології, зокрема мобільний додаток «Дія», дуже полегшила життя громадянам України, досить суттєво розширено можливості щодо зберігання документів, виконання певних дій, в тому числі щодо реалізації Конституційних прав людини, проте коли не працює Інтернет, а мобільний телефон на окупованих територіях краще використовувати кнопочий, щоб не забрали окупанти, складніше було визначити інші питання пов'язані з захистом персональних даних в тому числі інших осіб, використання її стає проблемою.

Відносно відшкодування шкоди внаслідок злочинних дій, тут взагалі проблема. Адже це можливо лише за рішенням суду. Тож дане питання необхідно досить обережно досліджувати, щоб не зашкодити особам які є в окупації. Хоча існує система електронний суд, проте не всі мають можливість технічну до нього звернутись, а також проблема у подачі та підготовці документів процесуального характеру. Вже сьогодні необхідно вивчати питання з яких фінансових джерел буде здійснюватись відшкодування шкоди.

Щодо врегулювання майнових питань тут держава та її органи створили різноманітні програми, проводяться компенсаційні виплати внутрішньо переміщеним особам, діють і працюють волонтерські організації та окремі особи, світове співтовариство активно допомагає особам які потерпіли від наслідків війни. Проте такі виплати не можуть отримувати ті хто залишився на окупованій території (мається на увазі фізично), оскільки банківські системи не працюють. Наприклад, громадян евакуювали з села яке знищено до міста, яке теж знаходиться в тимчасовій окупації. Власне вони стали внутрішньо переміщеними, як бути в даному випадку, адже навіть призначену виплату вони не отримують. Необхідно це питання вивчати і вирішувати. Особливо це стосується тих територій, які

були окуповані з перших днів війни, фактично люди стали заручниками ситуації.

Постає необхідність у роз'ясненні великої кількості питань пов'язаних з наданням правової допомоги нашим громадянам, особливо оцінки наслідків різноманітних дій та їх діяльності на тимчасово окупованих територіях. Відомі факти коли цілі адвокатські об'єднання залишились на окупованій території, тож можливо якимось чином їх залучати до цієї роботи. Хоча це теж досить небезпечно. Як на мене дані проблеми можливо вирішувати шляхом постійного інформування людей з інструкціями та методичними рекомендаціями як діяти. Виникне питання, як доводити таку інформацію у межах інформаційного вакууму. Тож ми, юристи, повинні спільно з фахівцями в галузі інформаційних та комп'ютерних систем розробити методики такої роботи.

Науковцям необхідно вже сьогодні почати працювати над роз'ясненнями застосування ст. 111 КК України, ст. 111-1 КК України, оскільки це повинно бути доведено до громадян які з об'єктивних причин не залишили окуповану територію .

Думаю, що після війни одним із напрямів реформування правової системи буде спрощення та прискорення кримінального провадження, про це свідчить кількість відкритих проваджень. Та і історія показує, що в післявоєнні часи 1950-60 роки законодавець змушений був вводити протокольну форму досудової підготовки матеріалів, тощо.

Звичайно автором лише фрагментарно було окреслено деякі питання, пов'язані, як із сьогоднішніми проблемами захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях так і можливими перспективами їх вирішення у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

2. Сімонцева Л.О. До стану розробки проблеми альтернативних засобів розв'язання кримінально-правового конфлікту. Scientific discoveries: projects, strategies and development: collection of scientific papers "LOGOS" with Proceedings of International Scientific and Practical Conference October 25, 2019. Edinburgh, UK: European Scientific Platform. P. 37-38

3. Стратонов В. М. Маковій В.П. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/763/1/makoviy>

[%20%D0%A5%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%202011-%E2%84%963.pdf](#) (дата звернення 27.08.2022)

4. Сімонцева Л.О. «Теоретико-правові основи альтернативних засобів розв'язання кримінально-правових конфліктів» URL: <https://www.hniise.gov.ua/14695-opriyudnennya-disertatsi-ta-vgukv-oftsinix-oponentv.html> (дата звернення 27.08.2022)

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 27.08.2022)

6. Стратонов В.М., Гуліч Ю.Є. [Тероризм, як актуальна проблема міжнародного гуманітарного права](#) - The 7th International scientific and practical conference ..., 2021. С.784-787

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України від 21 квітня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (дата звернення 27.08.2022)

Олександр Котуха

кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету Львівського
торговельно-економічного університету

ПРАВА ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Технічний прогрес, нова зброя та жорстокі методи ведення бойових дій у минулому столітті докорінно змінили хід сучасних збройних конфліктів. Це призвело до великомасштабного та різкого зростання кількості жертв серед простого населення. Частка жертв серед цивільного населення збільшилася від п'яти відсотків на початку ХХ століття до 90 відсотків наприкінці. Близько половини жертв - діти. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад мільярд дітей живуть у країнах чи на територіях, що зазнають впливу збройних конфліктів; близько 300 мільйонам цих дітей ще не виповнилося п'яти років.

Наша держава опинилась у ситуації спровокованого та запланованого ворогом військового конфлікту, до якого, на жаль, частина нашого суспільства не була підготовлена як фізично так і морально. В час триваючої зараз війни між

Україною та країною агресором - росією, норми чинного законодавства, що повинні забезпечувати дотримання прав та основних свобод людини, в існуючих умовах виявилися нездатними врегулювати нові проблемні питання взаємовідносин держави та людини. Жертвою цілковитого безправ'я та свавілля з боку країни агресора стала значна частина українського народу.

Особливо гостро зараз постає питання, щодо нагального і швидкого вирішення проблемних питань по забезпеченню захисту прав дітей, як особливо вразливої групи суспільства, що потребує підвищеної уваги з боку держави у період військового конфлікту. Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [1]. Кожна держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон).

Насильство щодо дітей не має географічних кордонів, воно існує серед усіх рас, класів, релігій та культур. Насильство трапляється вдома, в школах та на вулиці; на робочих місцях, в розважальних закладах, в центрах догляду та утримання дітей. Порушниками можуть виступати батьки, інші члени родини, вчителі, піклувальники, представники правоохоронних органів та інші діти. Деякі діти є особливо уразливими до насильства через статеві, расові та етнічні особливості, інвалідність та особливий соціальний статус. Жодна країна, багата чи бідна, не має імунітету від цього лиха [2].

Очевидним є те, що права та інтереси дітей, що зачіпаються збройними конфліктами, заслуговують особливої уваги та спеціального захисту, адже: діти, зростаючи та дорослішаючи в період проведення військових дій чи конфліктів, набагато більше ніж дорослі відчують на собі вплив та потерпають від війни; дітям надзвичайно важко адаптуватися до конфліктної ситуації або реагувати на її наслідки; вони набагато більшою

мірою, ніж дорослі, потребують захисту, що у мирний час забезпечує їм сім'я, суспільство, держава і закон.

За даними Дитячого Фонду ООН за останнє десятиліття, в ході збройних конфліктів, загинуло 2 мільйони дітей, 6 мільйонів залишилися без домівок, 12 мільйонів отримали поранення чи залишились інвалідами, і щонайменше 300 тисяч дітей-солдат беруть участь у понад 30-ти конфліктах у різних куточках світу. Такі вражаючі цифри свідчать про те, що проблема захисту дітей і донині залишається неврегульованою [3]. Збройні конфлікти позбавляють дітей батьків, опікунів, основних соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти. Понад два десятки мільйонів дітей є переміщеними особами і біженцями, а ще багато інших утримуються в якості заручників, викрадені або продані. У багатьох державах зруйновано системи реєстрації народження та правосуддя у справах неповнолітніх.

У постконфліктний період діти потребують психологічної допомоги та адаптації. Їм вкрай необхідна спеціальна допомога щодо розшук членів сім'ї, компенсації збитків і соціальної реінтеграції, участі у програмах фізично-соціальної реабілітації, участі у програмах роззброєння, демобілізації і реінтеграції.

Нажаль, у переважній більшості випадків зберігається "стан безкарності" особи-злочинця, який вчинив злочин проти дітей, що кваліфікується міжнародним правом як правопорушення у сфері захисту прав людини, а також Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Конвенція з прав дитини ратифікована майже усіма державами, але застосовується вона аж ніяк не всюди і не завжди. В стані збройного конфлікту діти страждають абсолютно непропорційно, причому ці страждання різноманітні і мають довготривалі наслідки. Вплив збройного конфлікту на майбутні покоління може посіяти насіння для продовження конфліктів або їхнього повторного відродження.

Пріоритетом політики Європейського Союзу в сфері прав людини є розвиток і захист прав дитини. Європейський Союз вважає надзвичайно важливим скеровувати зусилля на вирішення проблеми дітей у збройному конфлікті, як це визначено в нормах Додаткових протоколів та інших міжнародних і національних правових документах з прав людини. Європейський Союз прагне внести більше розуміння в це питання, надаючи великого значення активності Європейського Союзу в цій галузі, як всередині самого Європейського Союзу, так і у відносинах з третіми сторонами.

Зараз, Європейський Союз має намір докладати зусилля по скороченню короткочасного, середньострокового і тривалого впливу збройного конфлікту на дітей, діючи ефективним і всеосяжним чином, використовуючи всю різноманітність наявних в його розпорядженні інструментів і, ґрунтуючись при цьому, на актах, складених раніше і тих, що розроблюються у даний час. Мета Європейського Союзу полягає у тому, щоб впливати на треті країни і неурядові сили, які спонукають їх забезпечувати дотримання норм і стандартів міжнародно прийнятих прав людини і гуманітарного права, а також регіональних правових документів у цій сфері, вживати ефективних заходів щодо захисту дітей від впливу на них збройного конфлікту, щоб припинити використання дітей в арміях і збройних групах і припинити безкарність.

Першочерговою турботою Європейського Союзу та його держав-учасниць є підтримка і захист прав усіх дітей. У своїй діяльності щодо забезпечення захисту дітей, які зазнали впливу збройного конфлікту, Європейський Союз керується відповідними міжнародними і регіональними нормами, стандартами прав людини і гуманітарного права [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
2. Паулу Сержіу Пінейру «Насильство щодо дітей у світі» // <https://www.unicef.org>
3. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://minjust.gov.ua>
4. Захист прав дітей у збройних конфліктах: політика і практика ЄС // Українське право, 2017. - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrainepravo.com>

Василь Стратонов

доктор юридичних наук, професор,
Академік академії вищої освіти України,
заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної
діяльності
Херсонського державного університету

Олександр Ковтун

аспірант Київського університету
права Національної академії наук
України

ДІТОВБИВСТВО В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Позбавлення життя людини тягне за собою порушення суспільних відносин, так як наступають незворотні та невиправні наслідки. Тому життя людини як об'єкт кримінально-правової охорони представляє собою соціально-біологічну цінність. Видовим об'єктом цих категорій злочинів є життя людини, при чому незалежно від її статі і будь-яких соціально-демографічних характеристик [1].

Це може бути *новонароджена дитина, людина у розквіті сил, людина, яка хворіє на невиліковну хворобу*. Не можуть мати значення також і такі показники як національність, народність, раса, віросповідання, вік, походження, рід занять тощо [2, с.172].

Однак з точки зору кримінального права та ознак складу дітовбивства ***першочергове та практичне значення має питання не про зміст поняття «життя людини», а щодо питання про її початок.***

Необхідно відмітити, що тільки по справах про дітовбивство виникає це питання на практиці, і, тільки по таким справам судово-слідчими органами воно вирішується обов'язково.

Ми звернулись до Вікіпедії, з метою виявлення деяких термінів, так значення **«Людина»** ([лат. homo](#); [українське](#) слово походить від [прасл. *ljudь](#)) – [жива](#), наділена [інтелектом](#) істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури [3].

«Особа» – термін який має кілька значень. Особа – людський індивід як суб'єкт соціальних та юридичних відносин і

свідомої діяльності. Особа граматична категорія фізична особа, юридична особа [4].

«Дитина» – людина, в період від народження до закінчення пубертатного періоду [5].

В українській мові існує така градація назв дитини залежно від віку:

від	її	віку:
<u>немовля, малюк, хлопча/дівча, підліток, юнак, парубок/дівчина</u> .		

Виходячи з даних визначень можемо констатувати, що **«дітовбивство» це позбавлення життя людини.**

В КК України до таких норм можна віднести ст.ст. 4.2, п.2 ст.115 «...убивство малолітньої дитини або жінки у стані вагітності»; ст.117 «...убивство матір'ю своєї новонародженої дитини»; ч.1 ст.121 «умисні тяжкі тілесні ушкодження внаслідок яких наступило переривання вагітності; ст.135 Залишення в небезпеці ст.134 Незаконне проведення абортів, тобто штучне переривання вагітності шляхом стороннього втручання в організм жінки, у яких наслідками злочинних дій є смерть дитини; ст.136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» де в ч.3 діяння передбачені частинами першою чи другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого....»; ст.137 Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» у ч.2 зазначено що внаслідок таких дій наступає смерть неповнолітнього [6].

Вбивство новонародженої дитини – це позбавлення життя матір'ю немовля. Хоча ми вважаємо що, дане визначення поняття потребує розширення.

В ст.117 КК України зазначено «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів». Але як показав аналіз у деяких країнах, наприклад Ізраїль, спостерігаємо чітку визначеність віку до якого відноситься новонароджена дитина, це 12 місяців. Проте дана обставина може і не враховуватись судом, який може кваліфікувати дані дії як умисне вбивство або укриття родів, або визнати особу неосудною.

В українському законодавстві не досить зрозумілим є питання відносно часу скоєння *вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини: «одразу після пологів».*

А ми сьогодні вже бачимо намагання вчених кримінального права враховувати в ознаках складу дітовбивства не зміст поняття «життя людини», а питання про її початок. Саме у ст. 4.1.11. *Спричинення смерті плоду людини* Особа, яка спричинила смерть плоду людини після початку 22 тижня

вагітності, – вчинила злочин 7 ступеня (проект КК України станом на 17 травня 2022 р.) [7].

І як показує історія, за письмовими пам'ятками Київської Русі, першими документально зафіксованими намаганнями передбачити кримінальну відповідальність за переривання вагітності (по суті аборт) був «Устав князя Ярослава Володимировича» [8].

Тому ми вважаємо, що виділення в окрему норму вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини не зовсім виправдано. Вже багато європейських країн виключили такі статті зі свого кримінального законодавства і трактують вбивство дитини як звичайне, а часом і кваліфіковане вбивство.

Початок життя людини закладається не з моменту її фізичного народження, а значно раніше. Тому ми пропонуємо провести аналіз деяких положень, які підкріплять нашу думку, в тому числі і місце аборт в системі кримінального переслідування за дітовбивство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратонов В.М., Ковтун О.О. Генеза кримінальної відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. *Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України: колективна монографія / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київський університет права НАН України; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, Ю.Л.Бошицького. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 692 с. С.624-634*

2. Ковтун О. О. До проблем характеристики об'єкту вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики: матеріали круглого столу (м. Київ, 1 жовтня 2020 року), Київ Видавництво Ліра-К, 2020. 172 с.*

3. Людина. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (дата звернення 23.07.2022).

4. Особа. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0 \(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0 (%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F)) (дата звернення 23.07.2022).

5. Дитина. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (дата звернення 23.07.2022).

6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х томах/за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5 –те вид., допов. – Х.: Право, 2013. 1040 с.

7. Текст проекту Кримінального кодексу України URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення 02.09.2022)

8. Пространная редакция Устава князя Ярослава Владимировича «О церковных судах». *Российское законодательство X–XX веков*. Т. 1. М., 1984. С. 189–193.

Павло Павліш

кандидат юридичних наук, Народний депутат України

Марія Косовська

аспірантка Київського університету права НАН України

НЕЗАКОННА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ДЕЯКІ ПРАВОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Феномен работоргівлі виник у давнину і супроводжував суспільство протягом усього часу. З початку 1990-х років у пострадянських країнах, зокрема в Україні, стали актуальними такі явища, як торгівля людьми. Кінець ХХ - початок ХХІ відображає масовий зріст торгівлі людьми. Жертви цього злочину, страждають незалежно від статі, віку та соціального статусу. Українське законодавство щодо торгівлі людьми зазнало багато змін. Ратифікація в 2004 році Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, сприяла змінам норм українського законодавства та передбачала удосконалення його поняття та відповідальності [1].

Торгівля людьми – це дії, які спрямовані на обмеження свободи людини шляхом продажу її як товару або з метою укладання іншої незаконної угоди, пов'язаної з нею, та її незаконного переміщення за межі або в межах України.

Щодо складу злочину передбаченого ст. 149 Кримінального кодексу України [2], можна виділити наступні елементи. Під *об'єктом* слід розуміти суспільні відносини, які забезпечують охорону особистої свободи людини. *Родовим об'єктом* даного злочину є саме «людина», а не «особа», тому що вона включає і

немовлят, і засуджених, тобто всіх без винятку. *Безпосереднім об'єктом* потрібно вважати особисту свободу людини, яка передбачає здійснення всіх дій без примушування.

Характеризуючою ознакою об'єктивної сторони – є наявність суспільно-небезпечного діяння. Злочин, який передбачений ст. 149 КК України може мати такі форми: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) переміщення, вербування, переховування, передача, одержання людини [3, с.168-170].

Суб'єктом є фізична, осудна особа, яка досягла 16 років.

Під **суб'єктивною стороною** даного злочину, слід розуміти 2 форми. Вина в формі прямого умислу та з метою експлуатації людини.

У ч.1 ст.149 Кримінального кодексу України міститься некоректний **перелік цілей**. Можна зазначити, що неповнота проявляється в тому, що не зазначено такі цілі як примусове одруження та проведення незаконних дослідів над людиною. Ми вважаємо, що злочинці займаються цією протиправною діяльністю саме тому, що вона є джерелом великих прибутків і засобом задоволення багатьох злочинних потреб (особливо у випадках застави, боргу тощо).

Цілі, поставлені законодавцем у ч. 1 ст. 149 Кримінального кодексу України – це не що інше, як якийсь «інструмент» винного для досягнення результату реального злочину, тобто отримання вигоди чи іншої вигоди. Наприклад, через сексуальну експлуатацію жінки-«мисливці» прагнуть отримати певні доходи, отримані злочинним шляхом.

Не дивлячись на позитивну динаміку змін норми ст. 149 КК України, притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми є незначною. Аналізуючи статистику судової влади, більшість справ зтягаються на великий проміжок часу, злочинці отримують м'які покарання, також спостерігаємо тенденцію зниження розслідування даних злочинів. Однією з причин цього є пандемія, яка знижує спроможність правоохоронних органів виявляти випадки торгівлі людьми та з цією метою обмежує їхню транскордонну діяльність.

Щодо засуджених, то вчиняють злочини особи які мають професійно-технічну освіту та повну загальну середню освіту, працездатні, але не працюючі особи. Згідно річних доповідей Державного Департаменту США про стан справ у сфері торгівлі людьми, уряд України не забезпечує цілковите дотримання всіх мінімальних стандартів щодо запобігання торгівлі людьми, але докладає певні зусилля, тому відповідає 2 рівню [7].

Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, можна зробити висновок про *відсутність єдиного універсального поняття «торгівля людьми»*. Кожна країна використовує свої альтернативні дії, які включають торгівлю людьми. Так в деяких країнах відсутні такі дії, як укладення незаконної угоди, договору купівлі-продажу, вербування особи.

В кримінальних кодексах та законодавствах англосаксонської та романо-германської правової системи відсутнє універсальне положення «експлуатації», в деяких країнах, це поняття зовсім не зазначене в нормах статті про торгівлю людьми.

Відповідальність за незаконну торгівлю людьми в деякій мірі подібне з пострадянськими країнами, та передбачає більш м'які покарання, на відмінну від законодавства країн Європи (Італії), які застосовують максимальні покарання. Доцільно було б перейняти такі альтернативні дії, як відібрання або знищення документів, що посвідчують особи, як це передбачено законодавством Казахстану.

Законодавство США має найбільш досконалу форму протидії торгівлі людьми.

Особливим чином в законодавстві США регулюється питання щодо **відшкодування збитків жертвам торгівлі людьми**. Так їм надається вся можлива допомога, в тому числі матеріальна і психологічна [4-5].

Кримінальний кодекс України в ст. 149, не передбачає такого детального забезпечення відшкодування збитків, що було б доцільним.

Тому, у поєднанні з досвідом інших країн у цьому питанні, з метою посилення кримінально-правових заходів протидії цьому злочину пропонуємо до ст.149 КК України: додати в частині 2 ст. 149 Кримінального кодексу України такі кваліфікаційні ознаки: вивезення особи за кордон або незаконне утримання її за кордоном, з метою вилучення органу чи тканини для трансплантації, примусове одруження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 15 листопада 2000 р.: ратифікована ВРУ 04 лютого 2004 р. Набрала чинності для України 21 травня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 17.12.2021).

2.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25-26. Ст. 149

3.Стратонов В.М. Актуалізація проблем незаконної торгівлі людьми в Україні. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 12-13 квіт. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 168-170.

4.Краєвська О., Лукач Н. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Частина 3. С. 82-89.

5.Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 /Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 25 с.

6.Іващенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. С. 3

7.Звіт Державного департаменту США про стан справ у сфері протидії торгівлі людьми: 2021 р. Україна. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/TIP2021_UKR.pdf (дата звернення 30.08.2022)

Мирослав ГРИГОРЧУК

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК ОСНОВА УТВЕРДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Сучасність привнесла значні корективи у звичні процеси державотворення, передбачені Конституцією України. Говоримо про повномасштабну російську агресію проти України, віроломно розв'язану 24 лютого 2022 року. За таких обставин під загрозу фізичного існування потрапили не тільки гарантовані Основним Законом України невід'ємні права і свободи людини, а й саме існування України як незалежної, суверенної держави. У

контексті сказаного особливому деструктивному впливу піддалася вся економічна система держави, завдано значних, а подекуди й непоправних збитків від знищення державної, колективної і приватної власності.

Проведений нами логіко-правовий аналіз політичних подій за останні півроку засвідчив їх нерозривне поєднання з ключовими елементами категорії «конституціоналізм», що об'єктивно виступає її структурним елементом у зв'язку з акумулюванням частини конституційно-правових актів, що регулюють важливі соціальні, у тому числі економічні зв'язки.

Утверджуючи одну з конституційних гарантій щодо непорушності права власності, як це зазначено положеннями статті 41 Конституції України (Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним) [1], збереження демократичних засад суспільства виводить на перший план завдання щодо ефективного захисту всіх форм права власності. Це зумовлено, насамперед, тим, що агресор у майбутньому відповідатиме в установленому міжнародними законами порядку за завдані збитки, а на вилучене майно, належне росії і особам, які пов'язані з цією державою, буде звернене стягнення як інструмент поновлення порушеного військовими діями права власності українських громадян і держави Україна.

Оцінюючи філософсько-правову категорію «право власності», ми не можемо відмежуватися від наріжних наукових суджень, висловлених видатними мислителями минувшини. У контекст сказаного доцільно звернутися до наукової спадщини Дж. Локка, який цю категорію вважає: «... великою і головною метою об'єднання людей у держави і передачі ними себе під владу уряду є збереження їх власності» [2].

Р. В. Михайленко, досліджуючи філософську спадщину Г. В. Ф. Гегеля, вказує, що на відміну від Дж. Локка, який розкривав сутність приватної власності безпосередньо з огляду на природу окремої особи, у гегелівській філософії одинична свобода особи становить вихідну точку права приватної власності лише опосередковано, саме як «розумну» волю, що визначається розвитком «об'єктивного духу» [3].

Такі оціночні судження залишилися актуальними в сучасних умовах, тому забезпечення права власності доцільно розглядати як одну із фундаментальних засад державотворення на умовах дотримання комплексу загально людських цінностей для розбудови демократичної України на принципах конституціоналізму.

Разом з тим, наука і практика сходяться на тому, що протиправне позбавлення власності є порушенням, яке в більшості випадків має деліктне забарвлення, і межує зі злочином.

Так, Д. В. Боброва вважає, що до структури делікту, пов'язаного зі створенням небезпеки загрози порушення права власності, належать такі юридичні факти: 1) небезпека (загроза) завдання шкоди нематеріальним і матеріальним благам; 2) створення небезпеки (загрози) завдання шкоди внаслідок порушення екологічних норм, норм техніки безпеки; 3) причинно-необхідний зв'язок між створенням небезпеки і небезпекою завдання шкоди [4, с.261].

Р. О. Стефанчук вважає, що захист права як передбачені законом вид і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права [5].

На думку О. Б. Гнатів, захист права власності має своєю метою відновлення порушеного права та припинення дії, яка порушує право. Правовідносини щодо захисту права власності свій прояв знаходять у використанні уповноваженим суб'єктом передбачених законодавством способів захисту, вибір яких повністю залежить від мети захисту [6].

При підготовці тез ми провели авторський логіко-правовий аналіз вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актів з питань відновлення порушеного права власності і відшкодування потерпілим вартості втраченого майна, ухвалених за понад піврічний період від початку нападу РФ на Україну. Вивчення показало, що рівень розуміння процесів, які вкладаються в обсяг категорії «конституціоналізм», суттєво скорегований. Говоримо насамперед про запровадження значних обмежень у сфері набуття, використання, розпоряджання (в широкому значенні цього поняття) об'єктами права власності в різних країнах світу, які підтримують визвольну війну України проти російської навали. Сутністю таких інструментів є легітимне відсторонення афілійованих до московського режиму осіб і суб'єктів господарювання від належного їм майна і коштів, які знаходяться поза межами територіальних кордонів країни-агресора. На особливу увагу заслуговують прийняті санкційні пакети як стосовно держави-спонсора тероризму, так й індивідуальні акти щодо фізичних осіб-власників майна, застосовані з боку США, Європейського Союзу та країн, що входять до G7. Одночасно потрібно звернути

увагу на постійну підтримку багатьох країн світу, яку надають Україні як фінансову, військову та гуманітарну допомоги.

У цій складній ситуації управлені законодавчі і виконавчі органи України дуже швидкими темпами змінюють законодавство, адаптуючи його до вимог воєнного часу. При цьому необхідно наголосити, що здійснювані обмежувальні і конфіскаційні заходи щодо майна представників країни-агресора мають дуалістичну природу: з одного боку – це відшкодування за рахунок конфіскованих коштів і майна завданих загарбницькими діями збитків, з іншого – виконання державою конституційних гарантій щодо непорушності права власності, а у випадку його порушення – повноцінне і своєчасне поновлення.

Прикладом своєчасного реагування законодавців України на ситуацію в державі вважаємо низку нормативно-правових актів, ухвалених з перших днів повномасштабної російсько-української війни, у яких прослідковується прогностичне бачення можливих небезпек у сфері збереження власності. Чільне місце у цьому переліку відводимо Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [7] та Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [8].

Підсумовуючи викладене, доцільно вирізнити особливості, які справляють і в подальшому справлятимуть негативний вплив на утвердження принципів конституціоналізму в класичному тлумаченні цієї категорії саме з причини неповноти і неефективності легітимних інструментів примушування агресора нести матеріальну та іншу відповідальність за завдані порушення права власності. До таких особливостей причисляємо:

- ігнорування російською федерацією принципів міжнародного права;
- неефективність системи міжнародної безпеки;
- невизначеність керівників окремих країн-членів ЄС щодо агресії рф в Україні;
- нерішучість при правовій оцінці країнами-членами ООН загарбницьких дій рф, насамперед щодо визнання її державою-спонсором тероризму;
- неспівмірність застосовуваних санкційних заходів реальним загрозам, поєднаних з погрозами росії застосувати ядерну зброю;

- недостатньо активно, своєчасно і повно надається необхідна, насамперед військова допомога для ефективної відсічі агресору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Локк Д. Два трактата о правлении. Соч. В 3 т. М. 1988. Т. 3. С. 338.
3. Михайленко Р. В. Приватна власність у філософській традиції. Філософські та методологічні проблеми права. № 1 (11). 2006. С. 175 – 181.
4. Кодифікація приватного (цивільного) права. За ред. А. Довгерта Київ. Укр. центр правн. студій, 2000. 336 с.
5. Стефанчук Р.О. Цивільне право України. Навч. посібн. Київ. Прецедент. 2005. URL : <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html>.
6. Гнатів О. Б. Захист права власності в цивільному праві. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів. 2014.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892.
8. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Лілія Яромл

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Анастасія Карпюк

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Формування соціальної, демократичної, правової держави є неможливим без чіткого розуміння, правового забезпечення

прав дитини. Дослідження правових аспектів прав дитини завжди привертало увагу науковців в Україні. А в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну, яке спричинило значні порушення прав дитини, це стало особливо важливим.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001, дитиною є особа віком до повноліття, якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [6]. Права дитини, як влучно зазначає Н. Оніщенко, «є певними можливостями дитини щодо її гармонійного розвитку і росту в певних соціальних, економічних і духовних умовах, що відповідають певним координатам часу і простору» [3]. На нашу думку, права дитини – це можливості дитини, визнані в міжнародному праві та національному законодавстві, які зумовлені певними фізичними і психологічними особливостями її розвитку, ґрунтуються на принципах природного права, гарантуються державою та іншими суб'єктами права й мають особливий механізм реалізації та захисту.

Усі проблеми, які виникають стосовно прав дітей, потребують вирішення на рівні і міжнародного права, і національного законодавства. Світове співтовариство підтвердило бажання забезпечити права дитини. Як наслідок, були сформовані міжнародно-правові гарантії забезпечення прав дитини. Епохальне значення у сфері реалізації, охорони та захисту прав дитини мало прийняття ООН Конвенції про права дитини (20.11.1989) (далі – Конвенція), яку наша держава ратифікована 1991 року. Також були створені додаткові інституційно-діяльнісні організації для гарантування прав дітей, такі як Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Комітет ООН з прав дитини тощо.

Україна як правова держава закріпила у своєму законодавстві права дитини та шляхи їх реалізації у всіх сферах життя суспільства. Наша держава постійно намагається забезпечити належне виконання положень Конвенції та вдосконалювати нормативно-правову базу щодо прав дитини.

Для ефективної реалізації прав дитини в Україні також створена система державних органів, діяльність яких спрямована на додержання конституційних прав дитини, а також на ефективне виконання Україною всіх зобов'язань, що закріплені в міжнародних актах. Зокрема, в Україні діють інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Також утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, який сьогодні активно працює і якому вже вдалось розробити алгоритм переміщення, забезпечення розміщення, належного догляду та виховання дітей, що перебувають в зоні активних бойових дій тощо [1].

В умовах воєнного вторгнення РФ на територію нашої країни захист дітей є однією з найгостріших проблем. Війна – причина найбільших порушень прав дитини, адже збройні конфлікти супроводжуються економічними та соціальними руйнуваннями.

Найбільшою цінністю й основою для всіх інших прав є право дитини на життя. Згідно з офіційними даними Офісу Генерального прокурора України, які періодично оновлюються, станом на 11 вересня 2022 р. в Україні загинули 383 дитини і 746 поранено. Фактичну кількість загиблих і поранених дітей встановити неможливо, оскільки в українських містах окупаційні війська ведуть активні бойові дії [2].

В умовах війни в Україні порушується і право дитини на свободу вираження поглядів. Як відомо, у сучасному світі важливу роль у пошуку потрібної інформації та доступу до неї, зокрема й для дітей, відіграють ЗМІ та Інтернет. Але воєнні дії на території України значно ускладнили цей процес. Та навіть у такий важкий час наша держава намагається максимально забезпечити доступ до інформації та Інтернету. І це особливо важливо для дітей, які в такий спосіб можуть навіть продовжувати навчатися (в Україні зараз поширена практика навчання в онлайн-режимі). Зрештою, це має вагомим значення і для їх соціалізації, самовираження, входження в життя суспільства та реалізації їхніх прав.

РФ вдається і до примусової депортації українських дітей-сиріт з окупованих територій на свою територію. Так, з початку повномасштабного вторгнення в Україну війська РФ вивезли на свою територію понад 400 тисяч українських дітей, маючи на меті знищити українську націю. Дітей-сиріт, дітей без статусу і дітей, позбавлених батьківського піклування почали «влаштовувати» у прийомні російські сім'ї, їм нібито вже надали російське громадянство [7].

У сучасних умовах війни в Україні РФ порушує фактично усі права дитини. Аналізуючи масштаби порушень прав дитини, варто наголосити, що військові дії є найбільшим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля, вибору місця проживання дитини, права на свободу, фізичну та психологічну

безпеку, нормальне існування та розвиток, на громадянство, вільне переміщення тощо.

Намагаючись удосконалити забезпечення прав дітей і на політичному, і на законодавчому рівні, уряд та парламент України вживають заходи, спрямовані на приведення внутрішнього законодавства і практики у відповідність до принципів і положень Конвенції. Війна в Україні показала, що варто періодично удосконалювати систему юридичного забезпечення прав дітей, які в наш час масово порушуються, щоб вона не втрачала своєї ефективності.

Сьогодні особливо потребує вирішення питання щодо дієвої реінтеграції та поновлення прав дитини, що можливо досягти осучасненням загальнодержавних цільових програм. Так, 29 березня 2022 р. Верховна Рада України підтримала законопроект № 7231 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реінтеграції та відновлення прав дитини». Головною метою цього законопроекту є підтримка сімей з дітьми, внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо формування Єдиного державного реєстру дітей, які потребують уваги з боку держави, а також реінтеграції та поновлення своїх прав. Ми підтримуємо цей законопроект, адже основна його мета дуже актуальна під час воєнного стану, оскільки діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на особливу допомогу з боку держави [4].

Також наша держава має вжити ефективних заходів для забезпечення прав і найкращих інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування через війну в Україні. Ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, а саме 10 вересня 2021 р. до парламенту України надійшов проект постанови Верховної Ради України № 2035 «Про заходи, направлені на забезпечення захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у процесі трансформації будинків дитини». Ми підтримуємо цей проект постанови і пропонуємо його модернізувати відповідно до теперішніх умов в Україні, адже основна його мета дуже актуальна зараз, під час війни і, на жаль, буде такою і після її закінчення, оскільки багато дітей в Україні через війну залишаються сиротами [5].

Також для вдосконалення механізму правового забезпечення прав дитини в Україні ми пропонуємо прийняти комплексний Закон України про права дитини, який відповідав би положенням Конвенції. Також для покращення ефективності

механізму гарантування прав дитини в Україні пропонуємо в Конституції України виділити окремий розділ, присвячений правам дитини.

Держава зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах воєнного стану, здійснювати соціальні функції, особливо в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, має розробити ефективний механізм захисту прав дітей, що постраждали внаслідок війни. Припинення війни в Україні, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, притягнення РФ як суб'єкта міжнародного права до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності тощо – це важлива основа для відновлення порушених прав дитини і недопущення нових порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт за 30 днів роботи Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. *Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WtgBJNIJNwjqFSTNHNiai2XiU2CtW4Rd/view?> (дата звернення: 25.08.2022).

2. Злочини проти дітей станом на 18.08.2022. *Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 18.08.2022).

3. Оніщенко Н. М., Богінч О. Л., Львова О. Л., Сунегін С. О. 2020. Права і свободи дитини: забезпечення та захист у контексті сучасних викликів. *Бюлетень Мін'юсту України*. № 4. С. 22–33.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реінтеграції та відновлення прав дитини: проєкт Закону України від 30.03.2022 № 7231. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1250454> (дата звернення: 23.08.2022).

5. Про заходи, направлені на забезпечення захисту прав та інтересів дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у процесі трансформації будинків дитини: проєкт постанови Верховної Ради України від 10.09.2021 № 6020. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27708> (дата звернення: 22.08.2022).

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 22.08.2022).

7. У рамках зустрічі ОБСЄ представник Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї розповіла про примусове вивезення українських дітей до РФ або на ТОТ. *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.* URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-z-dotrimannya-prav-ditini-ta-simy-rozpovila-pro-primusove-vivezennya-ditej-do-rf-abo-na-tot-ukrayini-u-ramkah-zustrichi-obsye (дата звернення: 21.08.2022).

Ярина Богів

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬСЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

На тлі триваючої повномасштабної війни російської федерації проти України, російськими окупантами вчинено незліченну кількість безжалісних злочинів, які порушують великий спектр прав та свобод громадян, що закріплені у міжнародних договорах, в тому числі у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яку також йменують Європейською конвенцією з прав людиною.

Зокрема, вже порушено такі права та заборони, визначені нормами Конвенції:

- Право на життя (стаття 2 Конвенції), яка закріплює, що нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

Сфера застосування статті 2 Конвенції є досить широкою: усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи; розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; зникнення особи; смерть у медичному закладі; самогубство; зараження смертельною хворобою.

- Заборона катування (стаття 3 Конвенції), яка у безумовних формулюваннях встановлює, що «жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її

гідність, поведження чи покарання» та водночас закріплює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства: вона забороняє катування у всіх випадках, без обмеження в часі, не дозволяє будь-яких винятків, виправдань чи балансування інтересів, незалежно від поведінки відповідної особи та природи правопорушення і, як наслідок, гарантує неможливість відступу держав від зобов'язань за цією статтею.

- Права на свободу та особисту недоторканість (стаття 5 Конвенції), яка забезпечує кожному право на свободу та особисту недоторканість та вимагає, щоб держава позбавляла свободи особу тільки «відповідно до процедури, встановленої законом».

- Повага до приватного та сімейного життя (стаття 8 Конвенції), норма яка закріплює чотири права: на приватне життя, на сімейне життя, на житло та на кореспонденцію.

- Захист власності (стаття 1 Протоколу № 1 Конвенції), яка гарантує кожній фізичній або юридичній особі право на мирне володіння своїм майном.

- Свобода пересування (стаття 2 Протоколу № 4 Конвенції), яка гарантує право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання на території будь-якої держави, право залишати країну та заборону вислання із території, громадянином якої є особа.

Відповідно, кожен чий гарантовані Конвенцією права були порушені, має право звернутися до Європейського суду з прав людини.

Для прикладу, примусове переміщення за межі території України громадян, які проживали на захоплених ворогом територіях Донецької та Луганської областей, є свавільним актом з боку окупантів і також становить порушення норм Конвенції, зокрема статей 3, 5, 8 та статті 2 Протоколу № 4 Конвенції.

Варто відзначити, що 16 березня 2022 року Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію, якою виключив росію зі складу Ради Європи. Це також означає, що росія автоматично виходить із усіх структур та інституцій Ради Європи, включаючи Європейський суд з прав людини.

Однак, Європейський суд з прав людини продовжуватиме приймати та розглядати заяви проти росії щодо порушень, які будуть вчинені до 16 вересня 2022 року.

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ярина Іващишин

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВОЄННИЙ СТАН І ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. [1] З моменту введення воєнного стану кожен громадянин переосмислив для себе важливість практичної реалізації захисту своїх прав і свобод і зіткнувся з невідомими досі встановленими межами здійснення своїх прав.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, супроводжується значною кількістю юридичних наслідків, які дуже часто порушують нормальну життєдіяльність громадян. Тобто воєнний стан спричиняє тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб є вичерпним та зазначається в указі Президента України про введення воєнного стану [1]. Відповідно до статті 3 цього Указу на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

На території України функціонує ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», який визначає порядок його введення та

скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [2].

Особливість воєнного часу, в діапазоні розгляду порушень прав і свобод громадян, полягає в тому, що військове командування разом із військовими адміністраціями можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування впроваджувати певні заходи правового режиму воєнного стану.

Найперше це позначається на умовності запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям примусу. Конституція стверджує, що цю повинність не можна вважати примусом, незважаючи на те, що в особи, яку примушують працювати, немає можливості відмовитись від такої роботи, якщо вона належить до групи осіб, представників яких можна примушувати до виконання суспільно корисних робіт [3].

Більш доцільним було б визнання трудової повинності в умовах воєнного стану як примусової праці, а дію принципу свободи праці в таких умовах – обмеженою, при цьому наголосити на тому, що такий примус і вказане обмеження є виправданими самим фактом воєнного стану. Такі особи обмежуються у праві на працю та в праві не працювати взагалі лише тому, що від їхньої роботи залежить обороноздатність держави [4].

Окрім того, особи, яких залучають до суспільної корисної праці, не мають можливості відмовитись від такої. Їм виплачується компенсація за використання їх праці відповідно до законодавства про працю, з ними укладається строковий трудовий договір, а саме залучення вказаних осіб до суспільно корисних робіт не допускається на радіаційно або хімічно забруднених територіях, у районах ведення бойових дій, виникнення небезпечних і особливо небезпечних інфекційних хворіб, місцях розташування вибухонебезпечних предметів, а також на місцевості, яка не охороняється.

Тобто трудова повинність в умовах воєнного режиму характеризується примусом до праці, яка повинна здійснюватися працівниками з максимальними зусиллями, а віддача працівнику від цієї праці має бути гранично мінімальною [4].

Не менш важливим є право уповноважених органів примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або

комунальній власності, а саме вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка [5].

До заходів, запроваджених в межах тимчасових обмежень передбачених указом Президента України, також можна віднести:

1) заборону перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів [6];

2) вільне перетинання кордону України чоловіками від 18 до 60 років, якщо інше не передбачено відповідними законами, та обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів [7];

3) можливість тих чи інших органів перевіряти документи в осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

4) встановлення заборон і обмежень на вибір місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

5) заборонено торгівлю алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, а також зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами;

6) заборонено проводити мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, інші масові заходи;

7) регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації та забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі.

Отже, обмеження прав і свобод у період воєнного стану, як правило, не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Навіть за умови введення воєнного стану основні невід'ємні права людини, такі як право на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін., повинні неодмінно виконуватися.

Разом з тим, обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану застосовуються тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні : УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ від 24.02.2022 р. № №64/2022 : URL <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ : від 28.06.1996 р. № № 254к/96-ВР : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 13.07.2011 р. № № 753 : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>
5. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № № 4765-VI : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
6. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 08.07.2020 р. № № 573 : URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>
7. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова Каб. Міністрів України від 29.12.2021 р. № № 1455. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>

ПРАВО НАРОДУ НА ОПІР ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка з 24 лютого 2022 року перейшла у фазу повномасштабної воєнної агресії (*war of aggression*), спонукає до переосмислення концепцій та правових категорій, які, здавалося б, втратили актуальність для українського суспільства у XXI столітті. Однією з таких категорій є право народу на опір гнобленню, яке хоча й залишається актуальним для дослідження в українській правовій думці протягом всього часу незалежності держави, все ж переважно осмислювалося в контексті опору гнобленню, джерелом якого є влада держави Україна (зокрема, масові протести 2004 та 2013-2014 років, відомі як «Помаранчева революція» та «Революція гідності»). В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України право народу на опір гнобленню набуває іншого значення та змісту, оскільки змінюється не лише суб'єкт, проти якого спрямовується опір, а й допускається більший перелік форм реалізації цього права.

Право народу на опір є природним правом людини, тому його позитивація та закріплення в конституційних нормах не є обов'язковою для визнання. При цьому, на сьогоднішній день, право на опір прямо закріплене в конституціях близько 40 країн з різних правових сімей. Очевидно, що зміст та обсяг такого права відрізняється залежно від правової доктрини, прийнятої в конкретній державі. За змістом, який автори конституцій вкладали в право на опір, умовно можна виділити такі категорії: 1) право на опір як природне право, яке має перевагу над конституційним правом; 2) право на опір як інструмент захисту чинного конституційного ладу держави; 3) право на опір як інструмент захисту особистих прав людини від протиправних дій чи зловживань з боку держави [1, с. 1221].

В контексті цієї доповіді, актуальним є дослідження права на опір як інструменту для захисту чинного конституційного ладу. В конституціях, де право на опір закріплене саме з таким змістом, воно слугує своєрідним запобіжником, який захищає державну владу. Держава допускає, що лише чинний конституційний лад є

легітимним, отже всі хто має намір його повалити діють нелегітимно. Тому народ наділений правом діяти лише проти суб'єктів, що знаходяться за межами діючого режиму [1, с. 1222].

Прикладом такої конституції є Конституція Федеративної Республіки Німеччина в редакції від 1968 року, в частині четвертій статті 20 якої вказано, що «Всі німці мають право на опір будь-кому, хто має намір повалити конституційний лад, якщо відсутні інші засоби правового захисту» [2].

Подібне формулювання міститься в статті 23 Хартії основоположних прав та свобод, що є складовою Конституції Чеської Республіки від 1993 року: «Громадяни мають право здійснювати опір будь-кому, хто знищуватиме демократичний лад прав людини та основоположних свобод, встановлений цією Хартією, якщо діяльність конституційних органів чи ефективне використання правових засобів є неможливим» [3].

Схожий зміст викладено в Конституції Аргентинської Республіки в редакції від 1994 року. В статті 36 зазначено: «Ця Конституція залишається чинною навіть якщо її виконання буде перервано внаслідок насильницьких дій спрямованих проти інституційного порядку та демократичної системи. Такі дії беззаперечно нікчемні. ... Всі громадяни мають право на опір проти тих, хто здійснює насильницькі дії, вказані у цій статті» [4].

В Конституції України не згадується право на опір, однак слушною є позиція численних науковців, що це право в непрямій формі вже закріплено в Основному Законі [5, с. 26; 6, с. 767-768; 7, с. 38; 8; 9, с. 173-174; 10, с. 93; 11, с. 64]. В статті 5 Конституції прямо вказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, а право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. В частині першій статті 17 перебачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є ... справою всього Українського народу [12].

В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України, особливого значення набуває правова норма частини четвертої статті 5 Конституції, відповідно до якої ніхто не може узурпувати державну владу. Конституційний Суд України в Рішенні від 05.10.2005 року № 6-рп/2005 вказав, що це положення треба розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб

органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями [13]. Незважаючи на те, що в 2005 році мова йшла винятково про органи державної влади України, враховуючи окупацію значних територій України військами Російської Федерації та встановлення на цих територіях окупаційних адміністрацій, які від імені агресора в нелегітимний спосіб здійснюють владу на території України, і частина четверта статті 5 Конституції України і її тлумачення здійснене Конституційним Судом релевантні до цієї ситуації.

Конституція та законодавство України встановлюють правове регулювання спрямоване на недопущення узурпації влади та не передбачають, які правові наслідки мають настати у випадку, якщо владу буде узурповано. Одним із властивих правових наслідків в таких умовах є реалізація права народу на опір, яке може проявлятися в абсолютно різних формах.

Слушною є позиція, що право на опір може реалізовуватися як мирно так і з застосуванням насильства; опір може бути пов'язаний як з активними діями, так і зі свідомою відмовою від здійснення певних дій. Типовий перелік методів насильницького опору включає бойкоти, демонстрації, протести, захоплення приміщень, розповсюдження самвидаву, відмова від співпраці тощо. В свою чергу, насильницька тактика допускає використання вибухів, стрільби, знищення інфраструктури, інших методів нанесення шкоди людям та майну. Іншими словами, опір включає в себе як громадянську непокору так і активні насильницькі дії [5, с. 7].

Очевидно, що реалізація права на опір в умовах воєнної агресії допускає максимальне застосування насильницьких методів проти окупаційних сил, які всупереч Конституції України узурпували державну владу з використанням сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. T. Ginsburg, D. Lansberg-Rodriguez, M. Versteeg. When to Overthrow your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions, 60 UCLA L. Rev. (2013), с. 1184-1260. Режим доступу:
https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5102&context=journal_articles
2. Constitution of Germany as of 1949 (rev. 2014). Режим доступу:
https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en

3. Constitution of Czech Republic as of 1993 (rev. 2013).
Режим доступу: https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en

4. Constitution of Argentina as of 1853 (rev. 1994). Режим доступу: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994?lang=en

5. Погребняк С.П., Уварова О.А. Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека). «Право і Громадянське Суспільство» №2, 2013, с. 4-61.

6. Y. Razmetaeva. The Right to Resist and the Right of Rebellion. Jurisprudence, 2014, 21 (3), с. 758-784. Режим доступу: <https://philpapers.org/rec/RAZTRT>

7. Горячов Д.О. Співвідношення правових та надзвичайних засобів захисту Конституції. Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія Право, в. 38, т. 1, с. 38-41.

8. Кравчук В.М. Розвиток правових механізмів забезпечення народовладдя. Науково-практична Інтернет-конференція 25.02.2016. Режим доступу: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1224%3A290216-15&catid=144%3A4-0216&Itemid=178&lang=ru

9. Баймуратов М.О. Конституційне право України : підручник, К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.

10. Павшук К.О. Право на опір у контексті сучасних демократичних процесів. Проблеми законності. – 2015. – Вип. 129, с. 92-98. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_13

11. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. Вісник Конституційного Суду України. – 2015. - №6, с. 58-66. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_6_15

12. Конституція України від 1996 року (в редакції від 2019 року). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за

конституційним зверненням громадян Галайчука Вадими Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 року № 6-рп/2005. Режим

доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#n54>

Світлана Воловець

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ІЗ москви В ГААГУ : ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ ВІЙСЬКОВУ ПОЛІТИКУ росії У ВІЙНІ З УКРАЇНОЮ

Кодекси поведінки для ведення війни сягають найдавніших цивілізацій, але сучасні закони війни – широко відомі як міжнародне гуманітарне право (МГП), яке сформувалось ще в ХІХ ст. Відтоді низка угод, яка включає Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи, узгоджені в 1977 році, кодифікувала цілу сукупність правил, призначених для обмеження дій збройних сил у воєнний час. Багато з цих норм зараз широко погоджені державами для застосування як звичаєвого права, що означає, що вони є обов'язковими для всіх країн, включаючи ті, які не підписали відповідні договори. Серйозні порушення законів війни є військовими злочинами. А особи, які їх вчиняють, можуть бути притягнуті до відповідальності в національних судах або міжнародних трибуналах [1, с.11].

МГП ґрунтується на кількох основних принципах. Він визнає, що збройні сили повинні використовувати насильство, щоб перемогти ворога, але врівноважує цю військову необхідність з принципом гуманності. Цей принцип забороняє дії, які навмисно завдають шкоди пораненим або захопленим бійцям, а також використання зброї, що завдає непотрібних страждань (наприклад, хімічної зброї). Принцип розрізнення, який є центральним у МГП, вимагає від військових сил

обмежувати свої напади цілями, які мають військову цінність. Напади на цивільних осіб або цивільні об'єкти категорично заборонені. Нарешті, принцип пропорційності забороняє напади на військові об'єкти, від яких можна обґрунтовано очікувати, що вони завдадуть надмірної шкоди цивільному населенню порівняно з передбачуваною військовою цінністю дії [2, ст.8].

Ці принципи викладені в низці положень, багато з яких росія грубо порушила. російські війська послідовно атакували цивільну інфраструктуру в українських містах, зокрема лікарні, дитячі садки та театр у Маріуполі, який був чітко позначений як притулок для дітей. Військовими об'єктами можуть бути залізничні вокзали. Але російський ракетний удар по станції в Краматорську спричинив криваві жертви серед цивільного населення, а це, безсумнівно, злочин.

Спеціальна норма МГП забороняє напади, спрямовані на «поширення терору серед цивільного населення», але, схоже, росія прийняла це як ціль своєї військової кампанії, як це було раніше в Сирії та Чечні. У районах, які Україна звільнила від російського контролю, включно з містом Буча, були поширені та беззаперечні свідчення про навмисні вбивства мирних жителів, страти, катування та зґвалтування – усе це є воєнними злочинами.

Грабіж – викрадення майна, що належить ворожій державі або її громадянам у воєнний час, також є військовим злочином. Існують численні свідчення про те, що російські війська забирали майно в Україні для відправлення додому, а витік відео з камер відеоспостереження з поштового відділення поблизу білорусько-українського кордону, показує, як російські солдати готують вкрадені товари до відправлення.

Відповідно до МГП збройним силам заборонено примусово пересилати громадян протилежної держави з окупованої території на територію окупаційної держави. Як повідомляється, росія зробила це з великою кількістю громадян України – понад 700 тис.

Нарешті, МГП забороняє використовувати тактику голодування проти мирного населення як метод війни. Точний обсяг пов'язаного з цим воєнного злочину залишається нез'ясованим, але він може стосуватися російських облог, які не дозволили гуманітарним конвоям в'їхати в українські міста.

Хоча будь-яке порушення цих аспектів МГП є воєнним злочином, існують два міжнародні злочини, які пов'язані з масштабами звірств. Перший – геноцид, який вимагає навмисного знищення всієї чи частини національної, етнічної,

расової чи релігійної групи. Геноцид – це не лише вбивство, а й заподіяння тяжких тілесних чи психічних ушкоджень учасникам групи (у даному випадку – громадянам України) або навмисне створення групі умов, розрахованих на повне або часткове її фізичне знищення.

Другий – злочини проти людства, які вчиняються в рамках широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення, заздалегідь плануючи ці напади. Такі злочини включають вбивство, насильницьке переміщення населення, суворе позбавлення фізичної свободи з порушенням основоположних норм міжнародного права, переслідування визначених груп цивільних осіб, сексуальне насильство та нелюдські дії подібного характеру, які умисно спричиняють великі страждання або серйозні травми для фізичного чи психічного здоров'я.

Особи можуть бути притягнені до відповідальності за всі ці злочини, якщо вони їх вчинили, спланували чи наказали, або якщо вони знали (або повинні були знати), що сили під їхнім командуванням вчиняють їх і не зробили все, що могли, щоб зупинити їх. Міжнародний кримінальний суд (МКС) міг би притягнути до відповідальності підозрюваних у цих злочинах, оскільки Україна визнала юрисдикцію суду. Країна також могла б притягнути їх до відповідальності в межах своєї внутрішньої судової системи. А треті країни можуть переслідувати осіб за напади на їхніх громадян або за міжнародні злочини за принципом універсальної юрисдикції.

Триває низка розслідувань щодо дій росії в Україні. Слідчі мають зібрати широкий спектр доказів, включаючи свідчення очевидців, фотографії та супутникові докази, перехоплені комунікації російських військових і заяви російських солдатів. Постійні репортажі ЗМІ служать документацією в режимі реального часу, що ускладнює російським лідерам заяву про незнання про жорстокі злочини, які відбуваються в Україні. Тим не менш, вони відверто висвітлюють свої агресивні наміри і, схоже, нічого не роблять, щоб запобігти подібним злочинам чи покарати тих, хто їх вчиняє. В результаті порушити справу проти них може бути набагато легше.

Навіть напередодні будь-яких можливих судових процесів, масштаби очевидних військових злочинів росії змусили Європу та Сполучені Штати посилити підтримку України не тільки на рівні санкцій. Більше того, розслідування військових злочинів і можливі ордери на арешт залишаться в силі після закінчення війни. Цілком імовірно, що вони поширюватимуться на вищих

посадових осіб російської армії та, можливо, політичного керівництва. Питання широкомасштабних військових злочинів і звірств в Україні лежить у ногах кремля і лежить у ногах російського президента, і всіх громадян. Тобто ліквідація «антиросійських» українців і масштабні атаки на цивільні об'єкти, здається, є частиною російської військової політики, а не лише рішеннями командирів середнього рівня [3, с.4].

Отже, сьогодні є переконливі докази того, що російські війська скоїли численні військові злочини в Україні. Коли українські військові відвоювали територію під Києвом, з'явилися жахливі сцени розстріляних мирних жителів та братських поховань. Українські прокурори стверджують, що вони розслідують понад 4000 окремих військових злочинів. Міжнародна реакція на докази подібних звірств, характерним для яких є відсторонення росії від Ради ООН з прав людини 7 квітня, показує, що такі злочини мають силу формувати геополітику конфлікту. Міжнародний кримінальний суд (МКС), який має юрисдикцію над Україною, нещодавно розпочав велике розслідування після того, як сорок країн офіційно передали ситуацію до прокурора. Крім того, Рада ООН з прав людини створює слідчу комісію, а деякі уряди, Європейський Союз та неурядові організації починають власні слідчі зусилля. Це призвело до виділення безпрецедентного рівня ресурсів для розслідування злочинів за короткий період часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатовський М.М., Т.Р. Короткий Міжнародне гуманітарне право: посібник для юриста. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>
2. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

Ярина Богів

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Іванна Гавронська

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Унаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, значна кількість людей, переважно зі східних областей, змушена була покинути своє місце проживання та шукати прихисток у більш безпечних регіонах. Мова йде про величезні показники внутрішньо переміщених осіб, чисельність яких можна порівняти із тими, що були у часи Другої світової війни або катастрофі на Чорнобильській атомній електростанції. Зокрема, за шість місяців воєнних дій в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб зростає і становить 6,9 млн осіб станом на 23 серпня [1].

Державний апарат України врегульовує питання правового статусу вказаних осіб та активно вдосконалення вітчизняне законодавства задля забезпечення ефективності надання соціального захисту. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] визначає поняття «внутрішньо переміщеної особи», врегульовує питання обліку внутрішніх переселенців, реєстрації місця їх проживання, містить норми, які мають забезпечити відновлення паспортів та інших документів цієї категорії осіб, реалізацію ними права на зайнятість, допомогу у зв'язку із безробіттям, пенсійне забезпечення та отримання соціальних послуг. Окрім того, у Законі визначаються специфічні права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб, джерела фінансового та матеріально-технічного забезпечення цих прав; передбачає допомогу внутрішнім переселенцям у добровільному поверненні до минулих місць проживання і доступ до соціального житла або іпотечного кредитування на пільгових умовах.

Ознайомлюючись із вказаним вище законом, вже із ст. 1 ми розуміємо, що під внутрішньо переміщеними особами розуміють громадян України, іноземців та осіб без громадянства, що

перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, та яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Для того, щоб краще зрозуміти поняття внутрішньо переміщеної особи, пропоную звернути увагу на характерні риси, які їм притаманні, а саме:

1) суб'єктом є громадянин України, іноземці та особи без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України;

2) відсутність факту перетинання державного кордону, при цьому відбувається перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць;

3) до них належать різні категорії осіб, здебільшого це особи працездатного віку;

4) метою такої дії суб'єкта є підвищення соціально-культурного, фінансового, побутового рівня та умов життя, захист свого життя й життя близьких;

5) може здійснюватись як на добровільних засадах, без будь-якого тиску збоку, так і за наявності негативних життєвих обставин, що примушують особу змінити своє місце проживання;

6) у разі добровільного переміщення особа може не потребувати юридичного оформлення свого статусу, тобто отримання відповідних довідок, водночас, якщо внутрішнє переміщення особи відбувається у примусовому порядку або у зв'язку з виникненням ситуації, що загрожує життю і здоров'ю самої особи або/чи її близьких, то така особа потребує отримання довідки про зміну місця перебування [3, с. 73–74].

Досить важливим є питання соціального забезпечення вимушених переселенців. Доречно звернути увагу, що саме Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» був прийнятий завдяки тривалій боротьбі за нього правозахисних і волонтерських організацій, адже на момент його розроблення держава планувала виключно здійснювати контроль за переміщенням переселенців, при цьому питання захисту їхніх прав взагалі не розглядалось. Проте, внаслідок дискусій, узгоджень та доопрацювань згаданий вище закон було прийнято й визнано як такий, що відповідає міжнародним стандартам. Даним нормативно-правовим актом закріплюються основні положення соціального забезпечення

вимушених переселенців. Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» закріплено перелік прав переселенців, серед яких виділимо такі: 1) створення належних умов для їх постійного чи тимчасового проживання; 2) забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом 6 місяців із моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; 3) забезпечення лікарськими засобами у випадках і в порядку, визначених законодавством; 4) надання необхідної медичної допомоги в державних і комунальних закладах охорони здоров'я; 5) улаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; 6) отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; 7) безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання в усіх видах громадського транспорту в разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; 8) отримання гуманітарної та благодійної допомоги; 9) інші права, визначені Конституцією й законами України [2].

Варто зауважити, що ст. 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як і інші громадяни України, що постійно проживають на території держави. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [2]. У будь-якому разі, при встановленні обмежень прав і свобод таких осіб, необхідно встановити баланс інтересів держави та суспільства, інших категорій осіб. При цьому важливо взяти до уваги позитивний зарубіжний досвід стосовно ефективних механізмів захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Йдеться, зокрема, про можливість повернення у приватну власність об'єктів нерухомості - притаманний правовим моделям забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб усіх країн, де відбувалося внутрішнє переміщення; надання одноразової державної допомоги для відновлення житла, у разі повного знищення або компенсації частки вартості на покупку або

будівництво нового житла – забезпечується в усіх країнах, де відбувається внутрішнє переміщення; залучення коштів міжнародних організацій, програм і грантів для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб; забезпечення права на житло [4].

Таким чином, конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб – це система закріплених Конституцією та законами України конституційних прав, свобод, законних інтересів, гарантій їх дотримання, обов'язків і відповідальності осіб, які є громадянами України, іноземцями або особами без громадянства та які перебувають на території України на законних підставах і мають право на постійне проживання в Україні, які добровільно чи примусово залишили (покинули) своє місце проживання у результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Особливість конституційно-правового статусу даної категорії осіб полягає в тому, що зазначені осіб були змушені покинути свої місця проживання для уникнення негативних наслідків ситуації у своїх державах. Здійснений аналіз свідчить про те, що діяльність держави в цьому напрямі ведеться, і їх конституційно-правовий статус відрізняються від інших громадян України, іноземців чи осіб без громадянства. Насамперед державою надано додаткові права й гарантії, що покликані полегшити процес зміни місця проживання та отримання такого соціального забезпечення, яке могло б хоч частково компенсувати всі незручності, що виникли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше переселенців. Міністерство соціальної політики України. URL : https://mtot.gov.ua/ua/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja2020-r_2289161300065911930
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706 VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
3. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа» / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 20. – С. 73–76.
4. Кобець М.П. Адміністративно-правове забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2017. С. 22

Олеся Ковальчук

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Зважаючи на сучасні реалії, Україна цілком впевнено реалізує євроінтеграційний напрям зовнішньої політики, де одним із найважливіших напрямків функціонування нашої держави постає забезпечення роботи дієвого механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Провідне місце в цьому механізмі, який спрямований на захист прав і свобод людини та громадянина належить Конституційному Суду України як гаранту верховенства Конституції України на всій території держави.

Основоположні гарантії захисту прав та свобод людини в Україні закладені передусім в Основному Законі. Про це свідчить і сам факт закріплення в Конституції України певних прав та свобод, а також реалізація загальних засад взаємодії людини і держави, які вже багато століть виступають одним із найважливіших чинників для функціонування системи національних органів, діяльність яких спрямована на захист порушених прав.

Однією із форм захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України є повноваження щодо розгляду конституційних звернень про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Проаналізувавши статті 42 та 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» можна зрозуміти, що законодавець надає можливість фізичним та юридичним особам звертатися до Конституційного Суду України. На думку українського науковця А. Головіна, «Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення правових норм, забезпечує захист прав громадян у питаннях, що були предметом розгляду органів судової або виконавчої влади. Своє право на судовий захист у єдиному органі конституційної юрисдикції в Україні громадяни, особи без громадянства, іноземці, фізичні особи можуть реалізувати або через звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з

прав людини чи інших суб'єктів конституційного подання, або порушивши клопотання про офіційне тлумачення положень Конституції та законів України» [1, ст. 42, 43; 2].

Важливим в аспекті захисту прав і свобод людини є те, що при розгляді законопроекту про внесення змін до Конституції України передбачено застосування механізму попереднього конституційного контролю. Наявність висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України, є умовою для його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, звернення до Конституційного Суду України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції є однією із найважливіших стадій здійснення «особливого виду законодавчої діяльності» [3].

С. В. Ківалов, виходячи з основних завдань, повноважень та існуючої практики Конституційного Суду України, виділяє три напрями реалізації ним функції захисту прав і свобод людини і громадянина:

- шляхом здійснення перевірки законопроектів про внесення змін до Конституції України (ст. 159 Конституції України) на предмет того, чи передбачають ці зміни скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (ст. 157 Конституції України);
- шляхом перевірки конституційності законів та інших нормативно-правових актів (п. 1 ст. 13, ст. 82 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
- шляхом офіційного тлумачення Конституції та законів України (п. 1 ст. 13, ст. ст. 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України») [4, с. 8-9].

Конституційний Суд є гарантом прав і свобод людини, дуже впливає на зміну й удосконалювання національного законодавства, на приведення його у відповідність із закріпленими на міжнародному рівні стандартами по правах людини. На Конституційний Суд України покладена особлива функція щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, а також він відіграє незамінну роль при вирішенні питань щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України. Згідно зі ст. 157 Основного Закону Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають, зокрема, скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Варто також зазначити і те, що діяльність Конституційного Суду України тісно пов'язана з міжнародними договорами. Згідно з п. 2 ст. 13 Закону про Конституційний Суд України він здійснює попередній конституційний контроль за нератифікованими міжнародними договорами. Межі цієї форми контролю обумовлені компетенцією органів державної влади укладати міжнародні договори та предметною сферою останніх, які відповідно до ст. 7 Закону України від 22 грудня 1993 р. про міжнародні договори України підлягають ратифікації парламентом. Інші міжнародно-правові акти підлягають контролю з боку Конституційного Суду України під час їх реалізації [1, п. 2 ст. 13].

Місце та роль Конституційного Суду України в системі механізму гарантування прав і свобод людини у ході реалізації норм міжнародного права обумовлено насамперед природою їх включення до національної правової системи. Однак треба зауважити, що права людини мають глобальний характер і ступінь їх розвинутості та захищеності обумовлений також зусиллями міжнародного співтовариства.

Отже, Конституційний Суд України виступає одним із найважливіших важелів, що гарантує захист прав і свобод людини в нашій державі. Насамперед про це свідчить те, що цей орган здійснює офіційне тлумачення Основного Закону, що ще раз доводить наскільки тісно він пов'язаний із нормами права. Другим фактором у механізмі захисту прав людини є те, що Конституційний Суд України здійснює контроль за нератифікованими міжнародними договорами, таким чином запобігаючи різним чином обмежити свободи людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII : станом на 11 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

2. Головін А. Захист основоположних прав людини і громадянина під час надання Конституційним Судом України офіційного тлумачення положень. А. Головін: Віче, 2011, № 17.

3. Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням групи народних депутатів щодо відповідності законопроекту «Про внесення змін і доповнень до статті 81 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції : ухвала Конституційного Суду України від 8

трав. 1997 р. № 5-з. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o79>

4. Ківалов С. В. Захист Конституційним Судом України прав та свобод людини і громадянина: можливості та проблеми: Актуальні проблеми держави і права, 2011, с. 8-9

Юлія Миронюк

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Українське суспільство сьогодні переживає черговий кризовий період, пов'язаний з багатьма чинниками, ситуація в країні характеризується складним військовим, політичним, економічним, соціальним станом. Найбільш руйнуючою обставиною є збройна агресія Росії проти України. В нашій країні гострою залишається проблема забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Внутрішньо переміщені особи мають потребу в матеріальній, фінансовій, соціально-педагогічній, юридичній і психологічній допомозі та підтримці. На особистість негативно впливає стрес, пов'язаний із позбавленням домівки, відсутністю стабільності, втратою годувальників, друзів, батьків, позбавлення турботи. Тому, дана проблема є комплексною і включає не лише

політичну, а й соціальну, психологічну та комплексну соціальну роботу та потребує особливих ресурсів для її вирішення [2].

Відповідно до Конституції, законів України та міжнародних договорів України вони можуть користуватися тими ж правами, що й громадяни України. Також, заборонені є прояви будь-яких видів дискримінації під час здійснення ними своїх конституційних прав та свобод на підставі, що вони внутрішньо переміщені особи.

Законодавством встановлено, що взята на облік внутрішньо переміщена особа має право на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України. Відносно ВПО повинні вживатися заходи щодо вирішення проблем у соціальному захисті, зокрема, відновлення усіх соціальних виплат. Передбачено, що громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання ВПО. За статтею 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» ВПО «користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні [1].

Основні проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, – це доступ до соціальних послуг, наявність постійного житла та оформлення реєстрації за місцем проживання. Останнє необхідне для доступу до економічних та соціальних прав, а також засобів існування. Допомога в першу чергу організовується через обласні адміністрації, громадські організації і добровільні внески громадян.

Відповідно до законодавства України переселенці мають право:

1) На отримання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг;

2) На отримання всіх соціальних виплат і соціального забезпечення, встановлених законодавством для громадян України – за наявності довідки переселенця.

3) Право на отримання статусу безробітного;

- 4) На оформлення документів, що засвідчують особу, за місцем фактичного проживання;
- 5) Право на продовження здобуття певного освітнього рівня;
- 6) Право на участь в державній програмі «Доступне житло»;
- 7) Право на реєстрацію підприємницької діяльності за місцем фактичного проживання на території України;
- 8) Право голосувати на виборах і референдумах;
- 9) Право на сприяння в наданні кредитів на придбання земельних ділянок і житла [3].

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», внутрішньо переміщені особи мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, що полягає в захисті, здійсненні представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складенні документів процесуального характеру. Окрім того, громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщені особи мають право на безоплатне представництво їхніх інтересів з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік ВПО у національних судових органах [4].

Отже, проаналізувавши українське законодавство щодо захисту і підтримки внутрішньо переміщених осіб, можна зазначити, що починаючи з 2014 р. в Україні створена нормативно-правова та інформаційна база соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, яка продовжує вдосконалюватися відповідно до нинішніх потреб. Особи з числа внутрішньо переміщених наділені низкою прав та свобод, що гарантовані державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (Редакція станом на 03.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (Дата звернення: 09.09.2022).
2. Військово-політична стабільність держави в аспекті інтелектуалізації економіки. Монографія. Під редакцією д. е. н., проф. А. Ю. Якимчук. Рівне: НУВГП, 2019. 208 с.
3. Права внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://legalclinics.in.ua/consult/consultation-21-03-2020-7/> (Дата звернення: 10.09.2022).

4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI (Редакція станом на 20.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (Дата звернення: 10.09.2022).

Наталія Задорожна

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Слід розпочати з того, що забезпечення прав людини є важливим та необхідним завжди і за будь – яких обставин. Проте зважаючи на таку умову, як збройний конфлікт, питання захисту прав людини стає більш актуальним та нагальним. Це зумовлено тим, що стандартне забезпечення прав індивіда стає менш ефективним та результативним, оскільки здебільшого орієнтоване на мирний час. Водночас, безпосередньо в умовах збройного конфлікту виникає загроза життю та здоров'ю людей.

Розглядаючи питання захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, необхідно звернути увагу на дослідження безпосередньо поняття «збройного конфлікту». Зокрема, категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах уперше застосовується в Женевських конвенціях 1949 року разом із терміном «війна» [1, с.178]. Згідно із положеннями цієї Конвенції, міжнародними збройними конфліктами визнаються такі конфлікти, у яких один суб'єкт міжнародного права застосовує збройну агресію проти іншого суб'єкта.

Відповідно до національного законодавства України, а саме Закону «Про національну безпеку України», збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [2].

Доцільно зазначити, що найбільше визнання серед науковців отримала дефініція, яка сформована в рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, у справі «Тадіч» [1, с.177]. Відповідно у згаданому рішенні зазначається, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими групами всередині однієї держави.

Збройний конфлікт, у будь – якому своєму прояві, завжди становить загрозу для реалізації основоположних прав і свобод людини, а насамперед для найважливішого права – права на життя. Зважаючи на це, у міжнародному праві знайшли своє відображення «норми міжнародного гуманітарного права», які покликані сприяти гуманізації війни та обмежувати негативні наслідки збройних конфліктів. На жаль, Україна з 2014 року стала тією державою, яка доводить не теоретичність норм міжнародного гуманітарного права. Як зазначалося у доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини, цивільне населення України заплатило найвищу ціну внаслідок значних порушень та зловживань у сфері прав людини, відсутності безпеки та колапсу верховенства права [3, с.2].

Як відомо, серед основних джерел міжнародно – правового регулювання збройних конфліктів виділяють так звані «право Женеви» та «право Гааги».

Основним принципом «права Гааги» є принцип обмеження, відповідно до якого право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби війни не є необмеженими [4, с.17]. Інакше кажучи, дозволяються не всі засоби та методи, які можуть бути корисними та результативними для досягнення військової перемоги.

Щодо основного принципу «права Женеви», то таким є принцип гуманності, який передбачає гуманне, людяне ставлення до осіб, які не беруть безпосередньої участі або ж припинили брати участь у збройному конфлікті [4, с.17]. Даний принцип знайшов своє відображення у статті 3, яка є незмінною у всіх чотирьох Женевських конвенціях 1949 р., а саме у:

- Женевській конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 р.;
- Женевській конвенції про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельній аварії, із складу збройних сил на морі від 12.08.1949 р.;

- Женевській конвенції про ставлення до військовополонених від 12.08.1949 р.;
- Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р.

Вищезазначені положення більш розвинуті та доповнені Другим Женевським протоколом 1977 року, відповідно до якого : «Усі особи, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів. За всіх обставин з ними поводяться гуманно й без будь – якої несприятливої різниці. Заборонено видавати наказ не залишати нікого в живих» [5].

Необхідно зазначити, що держава може обмежити дію деяких прав людини в період збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуаціях. Відповідне положення закріплено у статті 15 Європейської конвенції з прав людини : «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [6].

Важливо, що міжнародне право передбачає перелік невідчужуваних прав людини, зокрема ч. 2 статті 15 Європейської конвенції з прав людини, до таких відносить: право на життя; заборону катувань та такого поводження з людьми, яке принижує людську гідність; заборону рабства і утримання людей у неволі; право на справедливий суд (ніякого покарання без закону) [6].

Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [7]. Проте не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом тощо. Вичерпний перелік прав і

свобод, які не можуть обмежуватись за будь – яких обставин закріплений в Основному Законі.

Підсумовуючи, слід наголосити, що стан забезпечення прав і свобод є найважливішим критерієм оцінки держави, який свідчить про її демократичний характер. В Україні ця проблема набула надзвичайно важливого значення після подій Революції гідності, а із початком російської агресії 2014 року вона трансформувалася у чинник, що суттєво впливає на стан національної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Топольницька М.І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно – правових актах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 47, 2017. С. 177 – 180.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20180621#n15>.

3. Резнікова О.О., Сьомін С.В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. 13 с.

4. Гнатівський М.М., Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Міжнародне гуманітарне право : довідник для журналістів. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text .

6. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text .

7. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.

Аліна Пухир

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Варто розпочати з того, що РФ розпочала проти українського народу не лише повномаштабну війну, а й на платформах свого інфа простору, заперечує існування української нації та викреслює з підручників усі згадки про Київську Русь та згадування України в цілому. Вже з перших тижнів, російського вторгнення, від українських політиків та журналістів ми чули про геноцид українського народу.

Слід звернути увагу, що усі злочини мають бути покарані. Але навіть вони самі по собі недостатні, щоб виправдати достатні юридичні докази геноциду та покарання на міжнародному рівні. Тобто це має бути не просто масове навмисне вбивство мирних жителів, а вбивства, призначені знищити націю, націю тощо, а не, скажімо, безцільне бомбардування цивільної інфраструктури та інші військові злочини.

Крім того, як і в кримінальному провадженні, позивач повинен довести наявність такого наміру.

Через це прикладів геноциду в історії небагато. Наприклад, ніхто не намагався виправдати «геноцидний» характер військових злочинів Росії в Сирії, де російські літаки бомбили Алеппо, де кількість жертв війни обчислюється сотнями тисяч, під керівництвом генерала Мізанцева, тоді як російські люди там, щоб націлюватися на лікарні та житлові райони.

Із початку повномаштабної війни, а саме вислову «що здійснюється геноцид до українського народу», виникає безліч питань, чи буде притягнення країна-агресора до відповідальності за скоєне; чи є депортація мешканців Маріуполя, самим актом геноциду та чи потрібні для суду ООН, ще якісь докази, якщо всі їхні злочини проти українського населення бачить весь світ, на просторах Інтернету. [1]

Більш детальніше, зауважимо над доказами геноциду щодо українського народу. Розпочнемо із найпростішого прояву та

підтвердження, що РФ здійснює геноцид до нашого народу із самих слів їхньої влади, що: «ілюструють масштабність запланованого – але, на щастя, значною мірою так і не втіленого геноциду.»

Недарма геноцид визначається як знищення представників «етносу» чи «нації». Тобто конвенція визнає, що геноцид може бути не лише за расовою ознакою, а й умовно за паспортами. Саме це відбувається в Бучі, Маріуполі тощо: Російська Федерація вчиняє геноцид усіх громадян України, а не лише етнічних українців.

Але Російська Федерація докладала цілеспрямованих зусиль для того, щоб там, де РФ атакувала, були майже виключно громадяни України. У тому числі – тривалий час це плекало відчуття небезпеки, аж поки дійшло до того, що майже всіх іноземців евакуювали з України. Ще один необов'язковий, але важливий елемент доказової бази полягає в тому, що на окупованих територіях України у росіян є «розстріляний список» людей, яких вивезуть, якщо знайдуть адресу та ім'я, вб'ють. Тобто є «частина групи народів», яка є заздалегідь спланованою. Всі злочини вчинені так званою «другою армією світу», бачить кожна людина, це не обмежується громадянами України, наші новини та звернення Президента України бачить весь цивілізований світ. Про їхні звірства над нашим людьми пишуть статті відомі європейські журнали та селебреті, які все публікують на своїх сторінках у TWITTER.

А як, щодо притягнення до відповідальності РФ. По-перше, Конвенція про геноцид спрямована на забезпечення кримінального переслідування та відповідальності фізичних осіб, які безпосередньо вчинили злочин геноциду. Зокрема, стаття 4 Пакту заперечує право глав держав та інших посадових осіб посилатися на свою офіційну здатність захищати від судового переслідування за геноцид. Згідно зі статтею 5 Конвенції держави зобов'язуються прийняти відповідне законодавство для забезпечення покарання тих, хто вчиняє геноцид. Але держави також несуть відповідальність за геноцид. Зокрема, стаття 1 Пакту зобов'язує держави запобігати геноциду та карати за нього, коли він має місце. Міжнародний суд ООН також має юрисдикцію встановлювати відповідальність держав за вчинення геноциду. [3]

З частини питань щодо геноциду українського народу, постає ще одне важливе питання, чи рахується депортація мешканців Маріуполя, актом геноциду. Як стверджують статті 7 та 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду

незаконна примусова депортація цивільного населення є злочином проти людяності або воєнним злочином і не зазначена як форма геноциду.

Утім, депортація може бути складовою інших форм геноциду, які вказані в Римському статуті та Конвенції щодо геноциду, а саме:

- заподіяння серйозної фізичної або психічної шкоди членам такої групи;
- умисне створення таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове фізичне знищення групи;
- насильницьку передачу дітей захищеної групи іншій групі.

Акт геноциду можна вважати актом геноциду, якщо вигнання призвело до зазначених вище наслідків або якщо воно здійснюється в будь-якій із зазначених вище форм з конкретним наміром геноциду.

Зараз з'являється все більше інформації про примусове переміщення дітей з окупованих територій до Росії та існування програм сприяння їх усиновленню. Згідно з Конвенцією, цей акт прямо є формою геноциду.

Крім того, у Маріуполі масові депортації на територію держави-агресора не були поодинокими актами, а здійснювалися на тлі тотального знищення міст, масових вбивств та створення нестерпних умов життя. Загалом такі дії можна кваліфікувати як «умисне створення умов для життя членів групи з метою повного чи часткового знищення групи» або «заподіяння тяжкої фізичної та психологічної шкоди членам групи», таким чином, як акти геноциду українського народу.

Факт системної примусової депортації населення також може слугувати додатковим доказом наявності наміру знищити український народ повністю або частково. [2]

Отже, з вище розглянутого, можемо дійти висновку, що докази, які підтверджують самий акт геноциду до українського етносу є правдивими і збереженими на різних платформах інформаційного простору. Усі їхні дії які були, спрямовані на Україну в цілому зафіксовані, підтверджені представниками інших країн Європи. Проте по кожному з обвинувачених необхідно довести, що ці особи вчиняли злочини, оскільки усвідомлювали загальний геноцидний умисел проти українського народу. Інакше це було б злочином проти людства або військовим злочином і серйозним порушенням міжнародного права. Україна отримала безпрецедентну міжнародну підтримку

у судовому переслідуванні злочинів, скоєних Росією та її військовими. Однак до юридичного марафону потрібно готуватися. Практика Міжнародного суду лише підтвердила це.

Зараз головне завдання – консолідувати зусилля різних ініціатив для збору всіх можливих доказів, а не зменшувати зусилля щодо притягнення до відповідальності винних у жахливих злочинах, скоєних в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геноцид потрібно задокументувати і судити: прем'єр Польщі запропонував розслідувати війнні злочини РФ у Бучі на міжнародному рівні

URL: <mailto:https://web.archive.org/web/20220404130028/https://espresso.tv/genotsid-potribno-zadokumentuvati-i-suditi-premer-polshchi-zaproponuvav-rozsliduvati-voenni-zlochini-rf-u-buchi-na-mizhnarodnomu-rivni>

2. Примусова депортація мешканців Маріуполя до рф є воєнним злочином

URL: <mailto:https://web.archive.org/web/20220417140715/https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3438628-primusova-deportacia-meskanciv-mariupola-do-rf-e-voennim-zlocinom.html>

3. Рада визнала дії військ росії в Україні геноцидом українського народу

URL: <mailto:https://web.archive.org/web/20220414164144/https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-vyznala-diyi-viysk-henotsydom/31803585.html>

Наталія Слобода

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНО БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правове становище людини на війні є одним із найголовніших питань і його вирішення відіграє дуже важливу

роль для можливості гуманізації самої війни. Очевидним є те, що за умов прямого збройного протистояння ніхто не може нікому гарантувати життя, бо метою армії є фізично знищити іншу. Повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави неабияк актуалізувало дослідження проблем правового регулювання режиму воєнного стану в Україні.

В умовах війни деякі конституційні права громадян можуть обмежуватися задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою протидії військовій агресії. Обмеження певних прав та свобод громадян під час воєнного стану сприяє забезпеченню суспільної безпеки. Оскільки держава є гарантом безпеки, то під час війни застосування такого методу захисту населення є доречним, адже може врятувати більшу кількість населення, ніж при відсутності таких обмежень. Тимчасові, зумовлені загрозою, обмеження конституційних прав громадян в умовах війни потребують належного правового регулювання [4, с.50-51].

Відповідно до указу Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» обмеженими можуть бути конституційні права громадян, передбачені такими статтями Основного Закону України: 30 – 34, 38, 39, 41 – 44 та 53 [5]. Оскільки даний перелік не переважає статтями, які Конституцією заборонено обмежувати, не виникає невідповідностей. Положення, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вказують, що держави, якими було ратифіковано цей нормативно-правовий акт та які внесли поправки до свого законодавства відповідно до міжнародних норм, наділені обов'язком дотримуватися їх. Не допускається порушення основоположних прав людини, що гарантуються Конвенцією. Проте у ній передбаченого випадки, за яких певні свободи можуть бути обмежені [1].

У наш час найрозповсюдженішими є обмеження прав людини, що закріплені у статтях 30 і 33 Конституції України, а саме право недоторканість житла та вільне пересування [2]. У разі пошкодження житла та неможливості одержати дозвіл у власника даного житла, через брак часу неможливим є швидко отримати такий дозвіл у судових органів на проникнення у житло або ж у випадку використання будівлі для перебування та тактичного розміщення військовими, беручи до уваги те, що житло вже не використовується за цільовим призначенням, то порушення цього права можна вважати доцільним. Адже саме такі дії допоможуть врятувати життя людини або здобути військову перевагу під час бою.

Обмеження права людини на свободу пересування також є доцільним, оскільки громадяни України та інших держав, користуючись правом можуть зробити фото- або відеозапис стратегічно важливих для нашої держави об'єктів, що становить особливу небезпеку та може зіграти значну роль у боях.

Військовим командуванням також може запроваджуватися обов'язковий огляд особистих речей та перевірка документів, транспорту, вантажу, житлових та нежитлових приміщень. В умовах воєнного стану запроваджено комендантську годину, що полягає у обмеженні пересування громадян на вулицях у певний час доби. Особам, що стоять на військовому обліку може бути заборонено зміна місця проживання або перебування без дозволу військового комісара чи керівника відповідного органу Служби зовнішньої розвідки або Служби безпеки України.

Також варто зазначити, що за умов воєнного стану у громадян може примусово вилучатись майно, яке є необхідним для потреб держав, зокрема зброя, транспортні засоби, техніка сільськогосподарського призначення та інше. На підставі документа, в якому закріплено висновок про вартість даного майна, державою компенсуються збитки особи. Компенсація може бути сплачена відразу або ж після закінчення правового режиму воєнного стану. На території, де введено воєнний стан може бути введено трудову повинність, що являє виконання робіт, пов'язаних із забезпеченням оборони, а також ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Жінок, що мають дітей віком до 3 років, малолітніх дітей, дітей віком від 14 – 15 років, а також вагітних жінок (якщо ця робота може здійснити негативний вплив на стан їх здоров'я) залучати до суспільно корисних робіт заборонено [3].

Незважаючи на закріплені обмеження прав та свобод людини під час воєнного стану, будь-яка особа має право захищати свої законні інтереси через звернення до правоохоронних органів, органів державного управління, органів місцевого самоврядування.

Отже, обмеження певних конституційних прав є доцільним, адже під час війни певні дії громадян в межах їх прав можуть зашкодити національній безпеці, що матиме трагічні наслідки, зокрема у вигляді людських втрат. Варто враховувати, що воєнний час ні в якому випадку не трактується як беззаконня, а закріплені Конституцією та Законами України обмеження прав та свобод громадян діють виключно на період цього часу з метою забезпечення національної безпеки та цілісності нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.09.2022).
2. Конституція України. Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 09.09.2022).
3. Про затвердження Порядку залучення працевдатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.09.2022).
4. Роман В.П. Обмеження конституційних прав та свобод громадян в умовах воєнного стану: зб.наук.пр. Хуст, 2022. с.50-53.
5. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 10.09.2022).

Роксолана Пунейко

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ VS СТАТУС БІЖЕНЦЯ В ЄС: ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНЦІВ, ЯКІ РЯТУЮТЬСЯ ВІД ВІЙНИ В КРАЇНАХ ЄС

Через збройний напад Росії на Україну багатьом довелося шукати захисту в інших країнах. Тому ЄС запровадив спеціальні засоби захисту для українців у країнах ЄС. Цей захист визначає спрощений порядок перетину кордону та перебування там. Він також гарантує деякі права українцям за кордоном. Так кожна особа має право:

- на проживання;

- доступ до житла;
- соціальну допомогу;
- медичну допомогу;
- доступ до освіти для дітей та підлітків;
- доступ до ринку праці та ін.

Основним документом, що врегульовує питання надання тимчасового захисту, є Директива ЄС 2001/55/ЄС «про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків». Ця Директива встановлює мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб. Її завдання – надавати тимчасовий захист переміщеним особам без складних бюрократичних процедур з метою послаблення тиску на систему надання притулку [1].

Тимчасовий захист — особливий порядок автоматичного надання міжнародного захисту одночасно великій кількості осіб (тобто без розгляду індивідуальних заяв). Це означає, що це можливо лише в контексті великого чи неминучого напливу переміщених осіб із третіх країн, які не зможуть повернутися до країн свого походження [1].

За загальним правилом строк тимчасового захисту становить один рік. Він може бути автоматично продовжений по 6 місяців ще на рік. Якщо причини для надання тимчасового захисту залишаються, його можна знову продовжити максимум на один рік.

Тимчасовий захист припиняється або скасовується, коли досягнуто максимального терміну або в будь-який час, узгоджений Радою Європейського Союзу (наприклад, коли більше немає підстав для надання захисту). Крім того, тимчасовий захист припиняється, якщо особа отримує статус біженця або змінює країну проживання [1].

Згідно з Директивою, тимчасовий захист не надається особі, яка:

- вчинила злочин про миру, воєнний злочин або злочин проти людства;
- вчинила серйозний неполітичний злочин за межами держави-члена ЄС до того, як її допустили до цієї держави як особу, яка користується тимчасовим захистом;
- була винною у діях, що суперечать цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй;

- може становити загрозу безпеці приймаючої держави-члена або, яка була засудженою остаточним вироком у особливо тяжкому злочині, та становить небезпеку для суспільства [2].

Правовий статус біженців у міжнародному праві регулюється Женевською Конвенцією про статус біженців 1951 року [3] та Протоколом щодо статусу біженців 1966 року [4].

Біженець — це особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [3].

Відповідно до законодавства ЄС, особа, яка хоче набути «статус біженця», повинна подати заяву на отримання статусу у першій безпечній країні. Особи зі статусом біженця мають схожі права з тимчасовим захистом, але є деякі відмінності. У разі розгляду заяви про надання статусу біженця особа може отримати доступ до ринку праці через 9 місяців, якщо до того моменту її справа не отримала остаточного рішення. Також є можливість подати заяву на возз'єднання сім'ї, якщо члени сім'ї легально проживають в ЄС [5].

Слід зазначити, що з моменту повномасштабного вторгнення на територію України держави-агресора більшість країн ЄС спростили перелік документів, необхідних для в'їзду українців у ці країни. Для цього достатньо закордонного чи українського біометричного паспорта, а також батькам потрібно мати свідоцтво про народження дитини [6].

Отже, тимчасовий захист і статус біженця – різні поняття. Тимчасовий захист гарантує проживання у своїй країні, а також можливість працевлаштування, доступні одразу з моменту подання заяви про захист. Статус біженця передбачає досить подібний набір прав, але головна відмінність полягає в тому, що не всі права застосовуються з моменту подачі заяви. Так особі з відповідним статусом надається: житло; безкоштовне харчування і т.д. Тому головна мета цих концепцій – влаштувати українців у безпечне місце та створити всі необхідні умови для спокійного проживання в країнах ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поняття тимчасового захисту та його специфіка. URL: <https://legalaid.ua/ua/ponyattya-tymchasovogo-zahystu-ta-jogo-specyfika/>
2. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20.07.2001 р. про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: <https://document.vobu.ua/doc/11073#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8%202001%2F55%2F%D0%84%D0%A1%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2020>
3. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
4. Протокол щодо статусу біженців 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text
5. Тимчасовий захист чи біженець? URL: <https://zib.com.ua/ua/150858-.html>
6. Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця. Уповноважений Верховної ради з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-tymchasovogo-zahystu-ta-otrimannya-statusu-bizhencya

Марина Химинець

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

У ВІЙНИ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНОК У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Гендерна рівність характеризується рівним правовим статусом та рівними можливостями жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, зокрема і під час воєнного періоду.

Головна особливість збройних конфліктів ХХ-ХХІ століть - активна участь жінок у конфліктах як комбатантів, а це у свою чергу призводить до того, що з'являються жінки-військовополонені. Найбільш інтенсивно жінок як військових використовують сили НАТО. Саме прийняті НАТО нормативні акти вперше почали регулювати окремі аспекти гендерних питань військової служби жінок [1].

Взагалі, участь жінок у військових справах тривалий час викликала суперечки. Аргументами противників гендерної рівності були, насамперед, фізична та психічна непридатність жінок до військової служби, проблеми забезпечення згуртованості, боєготовності та підтримка морального духу загону.

Однак, Перша світова війна примусила жінок присвятити себе новим справам, які їх не стосувалися і про які вони раніше нічого не знали. Цей досвід створив зовсім інший тип жінок - «жінки з фронту».

Жінки, вперше у світі, стали повноправними військовослужбовцями з еквівалентним статусом у Канаді в 1895 р. На військову службу їх приймали в мирний час не лише у допоміжні структури, а також і у бойові частини.

Ухвалення Закону про права людини в Канаді в 1985 році допомогло виокремити 7596 військових спеціальностей, які стали доступними для жінок. Ще однією батьківщиною фемінізованої армії є Великобританія, де у 1653 році з'явилися перші жіночі військові госпіталі на 350 поранених [1].

У британських збройних силах були сформовані Жіночі королівські військово-повітряні сили, Королівський допоміжний корпус морської піхоти та 100-тисячна моторизована дивізія Жіночого легіону [1].

Жінки почали поповнювати лави Збройних Сил України (далі ЗСУ) з 1993 року. Якщо раніше ЗСУ традиційно були найбільш консервативним суспільним інститутом щодо військової служби жінок, то зараз їх майже 50 тис у зв'язку з останніми подіями [2].

Незважаючи на масштабну гендеризацію, на території України майже в кожній статті нормативно-правових актів, які пов'язані з військовою тематикою, виокремлюються норми, які стосуються лише жінок, тобто вони виокремлюються як особи, які не рівні статусу чоловіків. До того ж, змінене під тиском часу законодавство затвердило низку новацій щодо статусу жінок, які проходять військову службу [3].

Українське суспільство почало вже відходити від застарілих тенденцій, згідно з якими жінку вважають матір'ю, дочкою, дружиною, домогосподаркою, і окреслює жінку як повноцінною особистістю зі своїми потребами та амбіціями. На практиці ми бачимо, що ідея жінки-воїна ще не досягла центральних частин свідомості громадян, але законодавство вже визнає існування такого явища.

Відповідно до п.11, 12 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, беруться на військовий облік військовозобов'язаних [4].

Жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час. У мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом) [4].

Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [4].

Питання про забезпечення гендерної рівності в Україні регулюються як загальним (Конституція України), так і спеціальним законодавством (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Проте, якщо на декларативному рівні цінність рівних прав і можливостей жінок/чоловіків підтримується, на жаль, не завжди реалізується на практиці. Саме тому, Україна займає посереднє місце в міжнародних звітах і не завжди виконує свої міжнародні зобов'язання щодо реалізації гендерної політики (зокрема, у Цілях Розвитку Тисячоліття ООН) [2].

Незважаючи на стереотипи, жінки йдуть в армію, особливо під час війни. Навіть під час Євромайдану 2013-2014 років жінки не лише нарівні з чоловіками брали участь у протестних заходах, а й створювали окремі загони жіночої самооборони.

Коли після Майдану на Сході України почалися бойові дії, жінки також пішли воювати – добровільно та за мобілізацією [2].

Отже, слід констатувати, що представництво жінок у сфері оборони зростає, що відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку держави. Тобто, жінки становлять значну частину армії, однак мало хто визнає їхню роль. Дехто спокійно і без зайвого пафосу сприймає військовослужбовцю не як феномен, а як фахову професіоналку, а дехто притримується радянських стереотипів. Крім того, актуальним є й блокування поширення в армійському середовищі і стереотипів про роль жінки в армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатівський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гума- нітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., до- повн. Одеса :Фенікс, 2015. 92 с.

2. Верещак Т., Кілеосар К. Слободянюк О., Ковальова О. Гендерні стереотипи на заваді становлення гендерної рівності в Україні. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук.. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр.. справ; Ліра ОТД, 2017. С. 402-419

3. Ковбаса Ю.В., Наливайко Л.Р. Поняття гендерної рівності. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ОТД, 2017. С. 233-236.

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Уляна Кретович

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ОРГАН ПО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини - це міжнародний судовий орган, який покликаний перевіряти держави Ради Європи, а

конкретно дотримання прав та гарантій їх забезпечення, що передбачені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це основне завдання Суд виконує, розглядаючи скарги, які були подані громадянами або, інколи – державами. Європейський суд – це потужний контрольний механізм, що забезпечує дотримання прав і свобод людини та громадянина, що закріплені в Європейській Конвенції, а також сприяє впровадженню її норм і принципів у національну правову систему України.

Варто зазначити, що Європейський суд з прав людини є єдиним у світі міжнародним судом, до якого особа може досить легко звернутись зі скаргою на державу щодо порушення її прав, вимагаючи справедливого покарання для сторони-порушника.

Низка дослідників стверджують, що основним повноваженням Європейського суду з прав людини є застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та протоколів до неї, яке проявляється передовсім у розгляді ним індивідуальних заяв. Воно полягає у здійсненні контролю за дотриманням державами-учасницями Конвенції та протоколів до неї.

Вирішуючи питання про наявність чи відсутність порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод, Європейський суд з прав людини дає оцінку діям чи бездіяльності національних органів влади або національному законодавству щодо їх відповідності до Конвенції та протоколів [1].

Рішення Суду є обов'язковими для виконання країною-відповідачем, щодо якої вони були винесені. Чимало рішень ЄСПЛ спонукало держави внести суттєві зміни у національне законодавство. Можемо із впевненістю сказати, що завдяки практиці ЄСПЛ Конвенція залишається потужним та динамічним інструментом, який здатен зміцнювати верховенство права і демократію в Європі [2, с.109].

Звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав можна за таких умов: якщо особа вичерпала всі наявні засоби ефективного національного правового захисту; якщо не пропущено строк для звернення до суду; якщо справа не була вирішена судом на тих же підставах, не були переглянуті інші міжнародно-правові механізми захисту.

Свідченням того, що особою використано усі наявні засоби національного захисту, є оскарження судового рішення до суду касаційної інстанції та своєчасне одержання справедливого рішення даного суду.

У практиці Європейського суду з прав людини зустрічаються так звані несудові процедури. До них відносимо звернення до президента, уряду, парламенту, прокуратури, міністрів або Уповноваженого з прав людини. Проте варто підкреслити те, що такі процедури не вважаються засобами юридичного захисту, які необхідно обов'язково використати перед зверненням до Суду.

До Європейського суду ми можемо звернутися із заявою, якщо вважаємо, що ми безпосередньо стали потерпілими через порушення прав і свобод, зазначених у Конвенції чи в Протоколах до неї. Заява повинна стосуватися лише порушень, допущених однією із 47 держав-членів Ради Європи, на які відповідно поширюється дія Конвенції.

Індивідуальна заява – це право фізичної чи юридичної особи, закріплене в статті 34 Європейської Конвенції. У зазначеному положенні передбачено, що ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими внаслідок допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, що викладені у Конвенції або протоколах до неї. Дані Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати ефективному здійсненню цього права.

За загальним правилом спілкування здійснюватиметься однією з двох офіційних мов ЄСПЛ: англійською або французькою. Інколи в окремих й належно обґрунтованих випадках Суд може відійти від цього правила та надати заявникові право продовжувати спілкуватися офіційною мовою держави-відповідача [3, с. 140].

Суд розглядатиме лише скарги на ті порушення, які сталися з моменту ратифікації державою-відповідачем Конвенції чи відповідного протоколу (компетенція *ratione temporis*) та на території держави-відповідача (компетенція *ratione loci*).

Кожна належним чином оформлена заява, що надходить до суду, оцінюється на предмет прийнятності до розгляду. Якщо заяву раніше було визнано прийнятною, Суд повідомить державу-відповідача про необхідність подання заяви і попросить надати позицію Уряду щодо викладених у заяві обставин. За результатами розгляду справи по суті, Суд встановлює відсутність чи наявність порушення державою-відповідачем порушення Конвенції та відповідних протоколів до неї [4].

Рішення Суду приймається англійською або французькою мовами, або ж обома цими мовами. Винесенням рішення комітету або палати, як правило, є його пересилка сторонам по

справі, при цьому рішення палати може бути винесено і у відкритому слуханні.

Фактично, рішення ЄСПЛ ми можемо віднести до інтерпретаційно-правових прецедентів, тобто таких, що мають обов'язковий прецедентний характер тільки для самого ЄСПЛ. А це тому, що національні суди або будь-які інші органи державної влади не можуть тлумачити міжнародний договір, яким виступає Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

Національні суди мають посилалися на висновки ЄСПЛ, наприклад, як ідеологічно-правову основу для здійснення судочинства в нашій державі. Але, на жаль, у законодавстві поки не має достатнього правового підґрунтя для забезпечення ефективної діяльності українських судів, не залежно від їх юрисдикції [5, с. 464].

Підсумовуючи, варто зазначити, що право громадян на подання скарг до відповідних міжнародних органів чи міжнародних організацій не обмежується лише європейськими наглядовими інститутами. Існують й інші інституції глобального міжнародного рівня, такі як Міжнародний комітет проти катувань, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та багато інших. До багатьох із них в установленому порядку можуть звертатись громадяни різних держав за умови ратифікації відповідних актів міжнародного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
- 2) Добрянський С. П. Міжнародний судовий захист прав людини в Європейському Союзі та Раді Європи (порівняльні аспекти). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина*. Львів: Край, 2009. С.109.
- 3) Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. Вид. 10, перероб. і допов. Київ, 2015. С.140.
- 4) Порядок звернення до Європейського суду з прав людини. *Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/poryadok-zvernennya-do-evrosudu-z-prav-lyudini>
- 5) Волохов О. С. Рішення Європейського суду з прав людини у системі джерел трудового права України. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. Збірник наукових*

статей Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса. 2012. С.462-469.

Володимир Шурак

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЕТАПУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В даний період розвитку світової цивілізації суспільство проходить через процеси трансформації всіх сфер людського життя, і тому постає один із нових викликів для сучасного світу – етап глобалізації. Глобалізація як універсальний, багатоаспектний і водночас не передбачуваний за своїм наслідками процес, пов'язав себе з усіма сферами життєдіяльності людини й суспільства. Даний феномен можна без перебільшення визначити одним із найбільш значущих елементів розвитку суспільства кінця 20-го початку 21-го століття.

За передумов глобалізації та урбанізації суспільного життя актуалізується локальна сфера життя людини – локальний соціум, що існує шляхом організації та функціонування муніципального організму, в процесі діяльності якого виникають муніципальні права людини».

Багатоаспектний характер глобалізації привернув увагу видатних правників до необхідності його вивчення, здебільшого в галузях гуманітарних наук. Глобалізація виявляє собою процес, який зумовлений насамперед чинниками активного зближення і взаємодії різнопланових сфер цілісного світу. Непослідовність даного феномену не дарма виступає предметом різких теоретичних суперечок, адже невизначеність процесів, що розгортаються, обов'язково відображається на думці про них.

Актуальність дослідження обґрунтовано також тим, що в сучасній науковій літературі відсутні відповіді на цілу низку політико-правових питань, які виникають у зв'язку з

глобалізацією, оскільки основну увагу авторів зосереджено на економічній і культурній складовій глобалізації.

Головною частиною, сучасного тренду європейського муніципалізму, виступає принцип сталого розвитку та стратегічної орієнтації, що визначають переваги в інтересах майбутніх поколінь. Інтереси нащадків беруться до уваги в сучасній роботі місцевого самоврядування. Має бути встановлений, що рішення на місцевому рівні повинні прийматися з урахуванням витрат: як екологічних, структурних, фінансових, економічних, соціальних, разом з метою попередження проблем наступних поколінь. Повинно існувати розгорнуте та чітке бачення виду майбутнього місцевої громади з врахуванням тих елементів які є необхідним для такого розвитку.

Місцеве самоврядування у повсякденному житті фіксує як елементарні проблеми людської життєдіяльності, так і політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні, духовно-моральні цінності та соціальні досягнення людства у будь-якій галузі суспільного розвитку.

Саме місцеве самоврядування відображає собою органічну частину довкілля та вміщує в собі всю його різноманітність. Таке відображення значною мірою зумовлене особливістю місцевого самоврядування та муніципальної демократії, як відкритої та самостійної системи, яка породжена громадянським суспільством та пов'язана з його політичною системою нескінченних прямих та зворотних зв'язків.

Швидка й водночас неоднозначна за своїми наслідками динаміка розвитку політико-правових процесів сучасного глобалізованого світу створює умови для дослідження тенденцій розвитку національних галузей права в умовах глобалізації, а також відповідного галузевого законодавства. Яскравим виявом динамічності системи права в період глобалізації є створення, а подекуди й встановлення нових норм права в результаті розвитку суспільних відносин; створення нових або зміна старих інститутів і галузей права; перебудова системи права внаслідок зміни правової системи суспільства тощо [3, с. 17].

Беручись за дослідження всіх особливостей існування та розвитку правових явищ і процесів в період глобалізації, варто з позиції методології брати до уваги як гносеологічний, так і онтологічний аспект інтерпретації багатозадачного за своєю природою, складного явища, яким сьогодні постала перед людством глобалізація.

У минулих роках в юридичній науці була суперечлива ситуація, основа якої полягала у тому, що поява великого числа наукових досліджень про глобальність у міжнародному праві передувала в часі працям, присвяченим ґрунтовному вивченню загальної характеристики процесу «глобалізація». Як стверджував В.Г. Буткевич, із початку 90-х років 20-го ст. великою мірною посилилася тематика глобалізму й міжнародного права. Водночас час проблема полягала в тому, що ще не було встановлено, що таке «глобалізація», адже кожен автор розумів інтерпретував її по-своєму [4, с. 853-854].

Звертаючись до понятійного визначення глобалізації, на перший план виступає одним із найбільш загальних у філософському аспекті підхід зарубіжного дослідника Д. Голдмана, який зазначає: глобалізацію є прогресуючою мережею зв'язків між речами об'єктивного світу.

Говорячи про важливість місцевого самоврядування та муніципального права в умовах глобалізації свідчать положення Екологічної Угоди Міст від 5 червня 2005 р. Вивчаючи цей документ як розвиток зусиль щодо сприянню стабільності розвитку, посиленню нестійких економік, підвищенню суспільної активності, і захисту природних систем планети, сторони – багатьох великих міст світу, які підписали його, виходили, у першу чергу, з того, що більша частина населення планети на даний момент живе в містах і що безперервна урбанізація приведе до того, що кожного тижня з сіл до міст буде прибувати 1-2 мільйони людей, цим самим створюючи низку нових глобальних екологічних проблем і можливостей.

Досить виразно проблему реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні в умовах глобалізації зображує на локальному рівні принцип рівності чоловіка та жінки. Так, країни-учасники Декларації про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті від 9 червня 2001 р., поставили необхідним створити за допомогою відповідних елементів забезпечити умови для того аби жінки відігравали ефективну роль у прийнятті рішень місцевими органами влади, заявили про свою дотриманість меті забезпечення гендерної рівності у розвитку населених пунктів та сповнені рішучості підтримувати гендерну рівність та розширення можливостей жінок у якості ефективних способів боротьби з бідністю та стимулювання розвитку населених пунктів, які будуть по справжньому стійкими.

У країнах сучасної Європи проходить етап кардинального переосмислення сутності та змісту конституційного права на участь в управлінні публічними справами у розрізі муніципальної

демократії: якщо держава має справи з громадянами, іноземцями, особами без громадянства, біженцями, то місцеве самоврядування – з мешканцями. Держави-члени Ради Європи, які підписали Європейську хартію місцевого самоврядування, вважають, що право громадян брати участь в управлінні державними та суспільними справами належить до загальних для всіх держав демократичних приписів, і це право безпосередньо може бути здійснено саме на місцевому рівні.

Варто наголосити також і про одну з найбільш суперечливих та неоднозначливих проблем у сучасному світі, а саме про проблему прав сексуальних меншин. Адже, майже все 20 ст. пройшло під егідою боротьби сексуальних меншин за власні права, на сьогодні залишається ще велика кількість питань у даній сфері. Беручи до уваги, що права людини за ознаками сексуальної ідентичності зазвичай порушуються саме на локальному рівні – питання прав сексуальних меншин об'єктивно повинно розглядатися і в аспекті формування та реалізації муніципальних прав людини.

Говорячи про Україну, то за кількісними показниками рік вона посідає 44-те місце в індексі глобалізації (KOF Index of Globalization), який вираховується Швейцарським економічним інститутом за трьома основними частинами показників – економічними (критеріями тут виступають обсяги інвестицій, а також експорту й імпорту), соціальними (персональні контакти, у тому числі за допомогою всесвітньої мережі Інтернет та мобільного зв'язку) і політичними (представленість різних груп інтересів у формі офіційних організацій) [1].

Ми повинні також, знайти галузь, яка допоможе Україні знайти свою нішу в глобалізаційних процесах і отримувати за це економічну та іміджеву вигоду. Видатний дослідник Є. Маруняк окреслила кілька основних, прийнятних для нашої країни, сценаріїв подальшого розвитку. Найбільш хороший і бажаний але, на жаль, найменш імовірний – входження України в глобальну економіку на фундаменті технологічної складової, яка є визначальною для постіндустріальних, інформаційних суспільств. Однією з перешкод для розвитку за даним сценарієм є той факт, що доступом до мережі Інтернет у нашій країні охоплено всього 40 % населення, тоді як, наприклад, в Австрії та ФРН – 80 %, а зменшення такого розриву потребує певного часу й значних ресурсів [4, с. 403-421].

Щоб вчасно й ефективно реагувати на виклики, пов'язані з процесом глобалізації у сучасних умовах держава повинна володіти результатами попереднього все стороннього

осмислення даного феномена на науковому рівні, у тому числі на рівні галузевих юридичних наук, із метою мінімізації негативного впливу процесу глобалізації на різні рівні життя людини та суспільства, а також задля втілення позитивних аспектів глобалізації, зокрема шляхом імплементації загальноновизнаних європейських і світових правових стандартів, принципів і цінностей.

Перелічені приклади вказують на роль місцевого самоврядування в період глобалізації та формування сучасного муніципального гуманітарного права. Муніципальні права людини та дієздатне місцеве самоврядування є одним з тих ознак сучасного конституціоналізму та соціально-правової демократичної державності, що, у контексті європейського вектору розвитку української держави, вимагає свого усебічного конституювання та інституціоналізації на принципах гуманізму, людського виміру публічної влади та верховенства права.

Таким чином, можемо сказати, що сьогодні дуже гостро постає необхідність у ґрунтовному, системному, комплексному дослідженні тенденцій розвитку саме галузевого права в умовах глобалізації.

Адже, саме 2014 р., став для України переломним і визначальним етапом для розвитку глобалізації з таких причин: з одного боку, економіка нашої держави та психологічний стан у суспільстві зазнали й продовжують зазнавати постійного негативного впливу внаслідок війни на сході України та подальших процесів, ними спричинених; з іншого боку, сьогодні Україна характеризується своєю інтенсивністю в становлення громадянського суспільства і, нарешті, робить помітні спроби для позиціонувати себе у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рейтинг країн за рівнем глобалізації. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/globalization-index>
2. Батанов О.В. Муніципальні права людини в умовах глобалізації: тенденції становлення та особливості реалізації. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації. Київ. 2013. 8 С
3. Васечко Л.О. Національне право в умовах глобалізації (загальнотеоретичний аспект). Луганськ. 2011. 22 С
4. Антологія української юридичної думки. Ю.С. Шемшученка. 2005. Київ. 944 С

Юлія Однороз

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СІМЕЙНІ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Для кожної дитини важливо мати повноцінну сім'ю, в якій повний та гармонійний розвиток забезпечується атмосферою любові, щастя, підтримки та розуміння. На сьогодні в умовах воєнного стану ми можемо спостерігати надзвичайну сумну картину: тисячі дітей сиріт залишилися сиротами, деякі з них втратили піклувальника чи опікунів, зникли безвісти, були насильно вивезені на територію держави-агресора. В таких умовах виникли певні ускладнення, які пов'язані з реалізацією форм сімейного виховання.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р., за умови втрати дитиною батьківського піклування формами сімейного виховання виступають: усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу [1].

Сімейне законодавство зазначає, що усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, а саме дитини: яка була покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати з них батьки, інші родичі (ч. 1 ст. 209 СК України); яку було підкинута чи знайдено (ч. 1 ст. 209 СК України); усиновлення братів та сестер (ст. 210 СК України); а також у виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування (ч. 2 ст. 208 СК України) [2]. Процедура усиновлення постановлена в Постанові Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 р. [3].

Інститут опіки та піклування є однією з найбажаніших форм такого сімейного влаштування, адже зазвичай опікунами (піклувальниками) призначаються родичі та інші члени сім'ї дитини, а це в свою чергу не передбачає різких змін оточення дитини і створює сприятливі умови для налагодження відносин та зближення з нею. Згідно з ч. 2 ст. 243 Сімейного кодексу України опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування - над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [2].

Приймна сім'я - це сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей для виховання і спільного проживання. Приймні діти оформляються у сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах [4]. Створення таких сімей дозволяє вирішувати питання тимчасового влаштування долі дитини, батьки якої за певних обставин певний проміжок часу не можуть займатися її вихованням, тобто на прийомних батьків покладається роль провідника дитини у соціум.

Дитячий будинок сімейного типу є однією з ефективних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, що дає можливість зростання в природному родинному середовищі набувати навички суспільного життя, та відчувати себе повноцінними членами суспільства. Стаття 256-5 СК України визначає дитячий будинок сімейного типу як «окрему сім'ю, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [2].

Але зрозуміло, що зараз в умовах воєнних дій на території України ці процедури зазнала значних змін і може проводитись лише в тих регіонах, де немає воєнних дій та працюють державні органи влади України, а також по відношенню до тих дітей, обставини життя батьків та інших родичів яких є можливість встановити, оформити опіку та піклування, стати приймною сім'єю та прихистити в дитячому будинку сімейного типу.

Процедурні зміни до основних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування були внесені Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо

цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання» від 31.05.2022 р. [5]. Зокрема, ними передбачено наступне:

- цифровізація процесів усиновлення та створення єдиного електронного банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів (також опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів), що ведеться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі «Діти»;

- введення та систематичне оновлення інформації про дитину (про стан її здоров'я, зміни у зовнішності тощо) в Єдиному банку даних, аби майбутні усиновлювачі могли зручно відстежувати інформацію про ту чи іншу дитину;

- можливість отримати консультацію щодо процедури усиновлення дитини як при особистому прийомі у службі у справах дітей, так і онлайн (для громадян України);

- можливість подати заяву про взяття на облік кандидатів в усиновлювачі з іншими обов'язковими документами не лише за місцем проживання в паперовому вигляді, а й в електронній формі (для громадян України)

- встановлені строки для перевірки заяви та надання відповіді службою у справах дітей (5 робочих днів після отримання заяви), для проведення обстеження житлово-побутових умов заявників (5 робочих днів після перевірки заяви), для проходження заявником курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [6].

Також документи, які майбутні усиновлювачі будуть отримувати протягом всієї процедури усиновлення (довідка про проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування), будуть автоматично відображатись в їх особистому кабінеті.

На сьогодні в Україні функціонує загальнонаціональна програма «Дитина не сама», створена створена і запущена Офісом Президента України, спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики України. За умовами тимчасового влаштування, дитина у родині може залишатися до завершення воєнного стану або до моменту, коли знайдуться її родичі чи батьки. Якщо ж так сталося, що рідних у хлопчика чи дівчинки немає - саме та сім'я, де дитина жила тимчасово, отримує першочергове право на усиновлення чи опіку. За кожною дитиною, яку тимчасово влаштували у родину, буде закріплено соціального працівника. В межах програми

«Дитина не сама» був створений сайт <https://dity.msp.gov.ua/>, на якому можна більше детально дізнатись, як допомогти дитині, яка втратила батьків, потребує прихистку та деталі щодо самої процедури та документів.

Кожна дитина від народження має право на сім'ю, яка має забезпечити нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний, соціальний розвиток кожної людини. На жаль, через війну на території України багато дітей стали сиротами, загубились, були насильно вивезені на територію Росії. І в такий складний час законодавець знайшов вихід, як можна захистити та надати кожній дитині, яка цього потребує, захисток і сім'ю. З цією метою в деякі законодавчі акти були внесені суттєві зміни, які значно спростять процес та отримання необхідних документів майбутніми батьками, зробить швидшою перевірку поданих документів компетентними органами та спростить комунікацію між учасниками процедури усиновлення, опіки та піклування, прийняття дитини в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу та на тимчасове влаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (Дата звернення: 09.09.2022 р.)

3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Каб. Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866-2008-п. *Відомості Верховної Ради України*. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі. К. : Центр наукової літератури, 2009. 300 с.

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання: постанова Каб. Міністрів України від 31.05.2022 р. № 636-2022-п. *Відомості Верховної Ради України*. №636. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#n2> (Дата звернення: 09.09.2022 р.)

6. Усиновлення під час війни: як зараз відбувається цей процес. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/html> (Дата звернення: 09.09.2022 р.)

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Руслан Хахула

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини – це комплекс морально-правових норм, основоположних свобод та юридичних можливостей, які на принципі рівності спрямовані узгодити свободу окремої людини з вільністю інших членів суспільства. Ще у первісних спільнотах почали з'являтися норми моралі, що стали засобом захисту від свавілля сильнішого і способом забезпечення свободи для окремої істоти, її самореалізації та збереження цінності життя. У процесі розвитку людства ці моральні норми трансформувалися в чіткі норми права, стали закріплюватись у національному законодавстві країн світу та у різних міжнародних угодах. Таким чином, права людини переросли у беззаперечні цінності, гарантовані для реалізації.

24 лютого 2022 року в Україні відбулись кардинальні зміни суспільної ситуації, коли російські війська здійснили повномасштабне вторгнення і розпочався новий етап російсько-української війни, яка триває ще з 2014 року. Проте до цього мала локальний характер. У зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до статті 106, пункту 20 Конституції України [1]

Президент України Володимир Зеленський видав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [2], який згодом був продовжений аж до сьогодні. Умови воєнного часу та й сам факт агресії російських окупантів актуалізують питання прав людини, можливості їх забезпечення та реалізації.

Права людини є важливою категорією природного права, вони невід'ємно належать людині, є позанаціональними і позатериторіальними. «Права людини репрезентують найбільш універсальну гуманітарно-антропологічну концепцію, в рамках якої людина розглядається як така, безвідносно до її етнічних, расових, релігійних та будь-яких інших відмінностей або належності до локальної культурної традиції» [3, с.506].

Зокрема, стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою цінністю, а головним обов'язком держави визначає утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Зміст і спрямованість діяльності держави становлять права і свободи людини та їх гарантії [1]. Розділ II Конституції України присвячений формулюванню прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, серед яких: право на життя, право на вільний розвиток своєї особистості, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність житла, право на особисту кореспонденцію, право на свободу думки, слова, право на свободу пересування та ін. [1]. Інші нормативно-правові акти та закони України застосовуються на основі Основного Закону.

У сучасному розумінні права людини можна розглядати як: взаємини між людьми, як рівними істотами, та – відносини між особистістю та державою. Хоч права людини закріплені у законодавчих актах держави, все ж, існують незалежно від неї, навпаки, обмежують свавілля державної влади, а сприяють реалізації цінності окремішньої особистості. В умовах війни варто взяти до уваги також дві специфіки: внутрішня та зовнішня.

Внутрішня – це реакція самої держави на збройну агресію і загрозу національній безпеці, бажання захистити своїх громадян, гарантувати можливість чіткої, злагодженої діяльності та маневреної відповіді ворогам. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану і серед інших правових засад регулює й гарантії прав і свобод людини. Зокрема, ст.1 цього Закону дає чітке визначення воєнного стану, як особливого правового режиму, регламентує відповідні повноваження органів державної влади та військових адміністрацій тощо, а також визначає «тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини...» [4; 5]. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» чітко зазначає «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень ...» [4]. Зокрема, в Указі

Президента України у п.3 зазначається, «що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 –44, 53 Конституції України...» [4].

Зовнішня вимір – це порушення авторитарною державою-агресором незалежності України, її європейського цивілізаційного вибору, фундаментальних демократичних цінностей, прав і свобод. Це сфера юрисдикції міжнародного гуманітарного права, яке «спрямоване на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях» [6]. Основний принцип міжнародного гуманітарного права – принцип гуманності, що «об'єднує всі положення у логічно побудовану систему норм, які застосовують під час збройних конфліктів і тісно пов'язані з суміжними галузями міжнародного права» [6].

Українські реалії засвідчують, що російські загарбники і окупанти ігнорують усі міжнародні закони та нормативно-правові акти і те, як вони діють у відношенні до мирного населення сьогодні в Україні, – це злочин проти людяності. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, станом на 11 вересня 2022 року зафіксовано вбивства цивільного населення : серед убитих росіянами - 2306 чоловіків, 1582 жінки, 156 дівчат і 188 хлопчиків, а також 35 дітей і 1649 дорослих, стать яких поки невідома.

Серед поранених - 1810 чоловіків, 1327 жінок, 187 дівчат і 259 хлопчиків, а також 217 дітей і 4816 дорослих, стать яких поки невідома. [7].

Це лише відомі факти, але реальні дані можуть бути значно вищими, оскільки зафіксувати статистику на окупованих територіях та у зонах бойових дій дуже складно.

Міжнародне право прав людини спрямоване на захист прав людини на міжнародному рівні, а також забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях. Як міжнародне гуманітарне право, так і міжнародне право прав людини має на меті забезпечення права людини на власну гідність, націлені на захист від тортур. Водночас, відомі факти, які виявлені після діяльності окупаційного режиму на окремих українських територіях, зокрема на Київщині (Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка та ін), засвідчують жорстокі катування, ґвалтування, фізичні і моральні знущання над дітьми, жінками, людьми літнього віку. Мертві тіла молодих хлопців і чоловіків різного

віку із зав'язаними руками були знайдені на всіх деокупованих українських територіях.

Численні братські могили або місця масових захоронень свідчать про масові вбивства людей різного віку... Окупанти не зважали на збереження прав людини на окупованих територіях, зокрема ігнорували право на тілесну недоторканність, права на свободу пересування та свободу від незаконного затримання, право на опір гнобителям та ін.

Наджорстока поведінка російських агресорів свідчить не просто про порушення базових прав людини: права на життя, права на свободу та повагу до людської гідності та ін., а про цілеспрямований геноцид української нації.

На жаль, реакція міжнародних організацій серед яких: Рада безпеки ООН, Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини, ОБСЄ, НАТО та ін. виявилися слабкими і недієвими у процесі реального збройного тероризму Росії проти України. Їх запізніла реакція жодним чином не вплинула на зменшення жертв серед мирного населення і, втому числі, ще не відбулась належна оцінка масових порушень прав людини.

Україна напрацювала власний механізм «узгодження норм національного

законодавства з нормами міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права» [9]. Зокрема, Парламентом прийнято за основу Проект Закону «Про внесення зміни до статті 8 Кримінального кодексу України щодо запровадження принципу універсальної юрисдикції щодо злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів. Законопроект пропонує інструмент, що дозволить здійснювати належну правову кваліфікацію злочинів, скоєних під час збройного конфлікту» [9]. Так, стаття 8 II розділу Кримінального Кодексу України засвідчує кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень іноземців або осіб без громадянства, які «підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» [10].

Отже, права людини – це саме та соціально-правова категорія, яка характеризується високим ступенем залежності від змін правового чи соціально-економічного характеру, але залишається універсальною цінністю, а тому має пріоритетне значення для будь-якого суспільства, особливо в умовах воєнного стану. Відповідно, якість життя громадян, навіть в

умовах воєнного стану, безпосередньо залежить від досконалості правового регулювання прав кожного із вище окреслених суб'єктів правовідносин.

Тема прав людини в умовах воєнного часу є надзвичайно актуальною сьогодні, коли Україна перебуває в умовах війни, і буде на часі ще й у післявоєнний період. Оскільки факти порушення прав людини, у першу чергу, російськими окупантами, які уже відомі сьогодні, та ті, які ще будуть взяті до уваги після закінчення війни, потребують і потребуватимуть негайної належної реакції та оцінки усієї прогресивної світової спільноти, усіх дієздатних у моральному вимірі міжнародних організацій та інституцій.

Цивілізований світ має виробити механізм покарання держави-агресора, яка має ядерне озброєння. Збройна агресія Росії проти України, геноцид українського народу має бути належно оцінений і відповідно до чинного українського та міжнародного законодавства мають понести відповідальність не тільки очільники Російської Федерації і військово командування, але і кожен російський солдат, який творив безчинства на українській землі, здійснював наругу над правами та свободами мирних людей України.

Стаття 3 Конституції України чітко вказує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану. Організація взаємодії між державою і громадянами може зазнавати трансформацій під тиском глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, до яких належать і процеси введення надзвичайного чи воєнного стану.

Конституція, будучи найвищим законом в Україні та маючи потужний регуляторний потенціал, надає пріоритет правам людини над потребами чи інтересами держави, що є свідченням модифікації відносин між зазначеними суб'єктами та стверджує про виведення на якісно новий рівень механізму реалізації прав громадян в умовах сучасного соціуму.

Права громадян, які були історично сформовані, не можуть бути відібрані у людини навіть за умови збройного конфлікту.

Варто зауважити, що сучасне суспільство – це середовище, яке, з одного боку, є об'єднанням рівноправних громадян, проте, з іншого боку, є середовищем, що підтримує індивідуальність

кожної особи, її унікальну цінність, суб'єктивне судження та потужний потенціал.

Тому, права людини в умовах воєнного стану – це найвища цінність, історично невід'ємні права громадян, що одночасно акцентують увагу на: з одного боку, безумовній цінності людини, а також необхідності її підтримки у складних обставинах; з іншого боку, обмеженні впливу громадян на стратегію і тактику вирішення збройного конфлікту, зокрема завдяки унеможливленню прийняти суб'єктивних рішень чи неефективних дій громадянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> .
2. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». URL <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> .
3. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАНУ, 2002. 743 с.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> .
6. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://minre.gov.ua/rubric/mizhnarodne-gumanitarne-pravo.>
7. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Україна: оновлення серед цивільного населення 11 вересня 2022 року. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/04/ukraine-civilian-casualty-update-11-september2022> .
9. Актуальні питання норм міжнародного гуманітарного права в Україні. URL: <https://minre.gov.ua/page/aktualni-pytannya-mgp-v-ukrayini>.
10. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Вікторія Романович

Студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана Мельниченко

доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із найважливіших цінностей суспільства, а також головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин є права і свободи людини та громадянина. Їх реальність та дійсність залежать від рівня їх гарантованості, захищеності.

Гарантії є засобами забезпечення прав людини, соціальними інструментами, які спрямовані на цілеспрямований вплив на поведінку всіх членів суспільства для забезпечення прав, якщо умов для цього недостатньо [1, с. 93]. Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Гарантія та реалізація законних прав та свобод є одним з ключових обов'язків держави.

У чинній Конституції України юридичними гарантіями реалізації прав і свобод людини і громадянина є такі положення:

1) обов'язок держави захищати права та свободи людини і громадянина (ч. 2 ст. 3 Конституції України);

2) визнання прямої дії норм Конституції України, в тому числі тих, які закріплюють права та свободи людини і громадянина в Україні (ст. 8 Конституції України);

3) встановлення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні;

4) гуманне ставлення до осіб, які притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності (ст.ст. 28-29 Конституції України);

5) конституційне визнання права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань всіма засобами, не забороненими законом (ст. 55 Конституції України);

6) гарантування права особи на правову допомогу (ст. 59 Конституції України);

7) закріплення демократичних принципів судочинства (ст.ст. 58-63,129 Конституції України);

8) конституційне закріплення системи особливих державних органів, до компетенції яких належать повноваження щодо захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина (розділ 12 Конституції України);

9) неможливість зміни Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157 Конституції України).

Існують ситуації правомірного обмеження прав людини, під час яких неможливе повне гарантування прав, їх реалізація частково обмежується. Україна через державні органи та посадових осіб гарантує права та свободи людини, в той час як агресор повністю ігнорує принципи свободи, нехтує правами і свободами людини. Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р, в Україні введено воєнний стан строком на 30 діб [3]. Указом Президента України від 14 березня 2022 р. № 133/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб [4]. Указом Президента України від 18 квітня 2022 р. № 259/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб [5]. Указом Президента України від 18 травня 2022 р. № 341/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб [6]. Указом Президента України від 12 серпня 2022 р. № 573/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 року строком на 90 діб [7], що стало причиною правомірного обмеження прав людини.

Згідно з п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», на період воєнного стану держава не може в повній мірі гарантувати такі права людини: недоторканість житла; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно

обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [3].

У Конституції України як в основному гаранті забезпечення і захисту прав і свобод громадян передбачено права, які не можуть обмежуватися у період дії воєнного стану, а отже держава гарантує ці права не залежно від обставин. Згідно з ст. 64 Конституції України до таких прав і свобод належать: право рівності конституційних прав і свобод та рівність перед законом; громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство; не може бути порушеним право на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканість; право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування; не може бути обмеженим право на житло; шлюб; рівність прав дітей; право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом [2].

Отже, воєнний стан в Україні значною мірою вплинув на гарантування прав і свобод громадян, проте основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Їх забезпечення і гарантування є обов'язком держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заворотченко Т. М. Гарантії реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 95–99.

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14 березня 2022 р. № 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

5. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 18 квітня 2022 р. № 259/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

6. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 18 травня 2022 р. № 341/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

7. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 12 серпня 2022 р. № 573/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

Сніжана Василенко

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана Мельниченко

доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на інформацію є одним із основоположних прав, яке гарантує розвиток особистості, функціонування правової держави, еволюцію та становлення громадянського суспільства, і є фундаментальним аспектом існування демократичного устрою держави. Сукупність питань, пов'язаних із правом на інформацію, а саме з наявністю чи відсутністю таких прав, визначає ступінь демократичності суспільства, дотримання всесвітньо визнаних прав і свобод людини та громадянина [1].

Важливо зазначити, що в умовах війни, коли право на інформацію є обмеженішим, ця тема є особливо актуальною.

Війна завжди супроводжується брехнею, пропагандою, ізоляцією від правдивої інформації та ворожими переконаннями. Інформація – це потужна зброя у «руках війни», а тому необхідно вміти її сприймати, розділяти правду від брехні, критично мислити та аналізувати усе, що відбувається, впевнено протистояти та намагатися залишатися у холодному розумі.

В ст. 34 Конституції України передбачено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Водночас, положення цієї ж статті говорять про те, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [2].

Такі обмеження мають бути винятками, які передбачені законом, переслідувати одну або декілька законних цілей і бути необхідними у демократичному суспільстві.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного громадянина на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Метою цього Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації [3].

Незважаючи на це, в умовах воєнного стану реалізація громадянами вказаних можливостей може бути ускладненою через наступні чинники: введення контролю за змістом і розповсюдженням інформації; тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних; запровадження комендантської години; відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо.

У роз'ясненнях особливостей реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану, розміщених на сайті Омбудсмена, зазначають, що в умовах воєнного стану варто дотримуватись певних рекомендацій щодо оприлюднення тієї чи іншої публічної інформації, а саме: терміново

оприлюднювати інформацію про факти, що загрожують життю, здоров'ю та майну осіб; оприлюднювати достовірну та об'єктивну інформацію, яка є суспільно-необхідною в умовах воєнного стану (наприклад, інформація про гуманітарні коридори, видачу гуманітарної допомоги тощо); здійснити об'єктивну оцінку інформації, оприлюдненої на офіційних вебсайтах та у соціальних мережах, на предмет її тимчасового обмеження в доступі або вилучення, шляхом віднесення до інформації з обмеженим доступом; здійснити інформування громадян на офіційних вебсайтах або у соціальних мережах щодо впровадження тимчасових обмежень доступу до окремих категорій інформації на період дії правового режиму воєнного стану [4].

Максимально обмеженими щодо права на інформацію є громадяни, котрі опинились під окупацією та у прифронтових зонах. Через відсутність інформаційних ресурсів – інтернету, медіа та радіо комунікацій, мобільного зв'язку, є неможливою повна реалізація цього права. Несвоєчасне отримання інформації робить її застарілою. А під час військових дій оперативне інформування може зберегти життя та здоров'я не тільки цивільних осіб, але й військовослужбовців.

Ще одним порушенням права на інформацію є дезінформація, або завідома неправдиво надані ті чи інші дані. Дезінформація – спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо [5].

Дезінформація є одним з способів впливу окупантів на мирне населення та українських військовополонених на тимчасово окупованих територіях. Поширення недостовірної інформації є правопорушенням, має негативні наслідки і повинне каратися законом.

Отже, у контексті вищезазначеного доходимо висновку про те, що гарантоване Конституцією України право на інформацію стає все більш важливим для існування демократичного суспільства. Комплекс питань, пов'язаних із правом на інформацію, власне, наявністю чи відсутністю таких прав, визначає рівень демократичності суспільства, дотримання загально визнаних у світі прав і свобод людини та громадянина. Своєю чергою, вчасне та достовірне інформування в умовах воєнного стану може не тільки допомогти в реалізації прав чи інтересів держави, а й врятувати життя та вберегти здоров'я її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоголь Б. Зміст права на інформацію. *Юридична Україна: щомісячний правовий часопис*. 2008. № 5. С. 64–57.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
4. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану / Роз'яснення, підготовлені за сприяння експерта з доступу до інформації О. Кабанова (ГО «Центр з доступу до інформації»). URL: <https://ombudsman.gov.ua>. (дата звернення: 10.09.2022).
5. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=21273. (дата звернення: 10.09.2022).

Марта Лукачат

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ ЗВЕРНЕННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Питання про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, перебуває у фокусі уваги судової системи України ще з 2014 року. А у світлі повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року воно стало ще актуальнішим.

У зв'язку з цим ще від початку тимчасової окупації окремих територій Україна вчинила низку юридичних дій з метою отримання від Російської Федерації відшкодувань: у Європейському суді з прав людини (далі- ЄСПЛ) перебувають

п'ять справ за заявами України проти Російської Федерації (далі - РФ), у Міжнародному суді ООН розглядається позов проти РФ з метою притягнення останньої до відповідальності за вчинення актів тероризму і дискримінації, фінансування тероризму. Крім того, вчинялися певні дії індивідуального характеру: в ЄСПЛ розглядаються тисячі індивідуальних скарг.

Тому доречно розглянути механізм звернення заявників до ЄСПЛ. Значною перевагою ЄСПЛ є досить гнучкий стандарт доказування [1]. Це означає, що відсутній чіткий перелік доказів, які мають подавати заявники для доведення порушення прав, які підлягають захисту за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція), проте заявникам слід приділити важливу увагу якісному та детальному обґрунтуванню розміру заподіяних збитків, оскільки в протилежному випадку ЄСПЛ визначить суму компенсації, виходячи із власного розуміння справедливості.

Наступним кроком є заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ, який можна віднайти на офіційному сайті. На цьому етапі важливо, аби заявником було дотримано наступні вимоги: у заяві мають бути вказані обставини порушення тільки тих прав, які зазначені в Конвенції та протоколах до неї (тобто має бути дотримана "предметна юрисдикція" Суду, яка закріплена у ст. 32 Конвенції [2]); у заяві має бути обов'язково вказана держава-учасниця Конвенції проти якої подається заява (адже має бути дотримана так звана юрисдикція суду за "колом суб'єктів", що визначена ст.34 Конвенції [2]). Також важливо, аби заявником, при поданні заяви, була дотримана "юрисдикція Суду в часі", оскільки за загальним правилом заявник може скаржитись на порушення прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї у випадку, якщо вони мали місце в період з дати набуття чинності Конвенції для держави-відповідача до моменту, з якого Конвенція припинить дію для держави-порушниці (тобто, іншими словами, до моменту денонсації).

Доцільно звернути увагу, що 16 березня 2022 року РФ була виключена із складу Ради Європи. Для заявників, які постраждали через війну, це означає, що до ЄСПЛ можна буде звернутися лише щодо порушення Конвенції, яке сталося до 16 вересня 2022 року. Вказане зумовлено положенням статті 58 Конвенції, відповідно до якої РФ перестане бути договірною стороною Конвенції з 16 вересня 2022 року [3].

Крім цього, заявнику необхідно дотриматись 4-місячного строку звернення до ЄСПЛ, передбаченого у статті 35

Конвенції [2]. За загальним правилом, цей термін відраховується з моменту вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Однак у випадку з РФ надається можливість заявникам одразу звертатись із заявою до ЄСПЛ після настання події, що порушує права, гарантовані Конвенцією (наприклад, з моменту руйнування чи пошкодження житлового будинку, іншого майна) або з дати, коли заявник дізнався про таку подію чи про її несприятливі наслідки.

Щодо останнього кроку, то це надіслання заповненого формуляру заяви разом із доданими доказами на офіційну поштову адресу, що вказана на офіційному сайті ЄСПЛ.

До того ж, слід враховувати, що ЄСПЛ не має встановлених строків розгляду справ. Зазвичай, справи розглядаються довго, таким чином, на рішення в індивідуальній справі щодо порушень, що мали місце під час російського вторгнення у 2022 році, ймовірно, потрібно буде очікувати від 5 років і більше. Наприклад, у справі "Чірагов та інші проти Вірменії" рішення заявникам довелося очікувати 10 років [4].

Водночас, потрібно розуміти, що навіть за умови, якщо ЄСПЛ встановить порушення Конвенції, саме держава-відповідач зобов'язана буде створити умови, за яких подібні порушення більше не повторяться, поновити права заявника і виплатити йому компенсацію. Так, 13 червня Державна Дума Російської Федерації ухвалила закон, що [дозволяє не виконувати рішення ЄСПЛ](#), які вступають в силу після 15 березня 2022 року. Більше того, за статистикою Комітету Міністрів Ради Європи, на даний момент РФ не виконала рішень у більш ніж 2000 справах, і це перше місце серед усіх держав-членів Ради Європи.

Отже, заподіяні збитки державою-агресором не повинні залишатися безкарними, однак заявникам, очевидно, не варто покладати занадто великі очікування і сподівання на відшкодування усіх заподіяних збитків у ЄСПЛ. Це пояснюється, передусім, усталеною практикою Суду, згідно якої держава не несе відповідальності за порушення прав, що мали місце під час активної фази бойових дій на території іншої держави, якщо не було встановлено контролю (фактичного, ефективного, загального) над територією.

У випадку якщо, з огляду на фактичні обставини справи, надані докази, буде ухвалено рішення на користь заявника воно, ймовірно, не буде виконано допоки існує в Російській Федерації режим, який заперечує юрисдикцію будь-яких міжнародних судових інстанцій та правила цивілізованого світу.

Однак, зважаючи на тривалість розгляду справ, та невисоку, проте ймовірність зміни політичного керівництва РФ, є шанс виконання такого рішення в майбутньому, а отже звернення до ЄСПЛ, наразі є роботою на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відшкодування збитків від війни в ЄСПЛ: захмарні очікування чи ефективний інструмент притягнення росії до відповідальності. *Дорослий погляд на світ*. URL: https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/523957_vidshkoduvannya_zbitkiv_vid_viyeni.html#:~:text=%D0%9A%D1%80%D1%96%D0%BC%20%D1%86%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2C%20%D0%BD%D0%B5%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%20%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8%20%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE,000%20%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%2C%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%83%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%81%D1%8C%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%84%D0%A1%D0%9F%D0%9B. (дата звернення: 10.09.2022)
2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 3 вересня 1953 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.09.2022)
3. В який строк можна звернутись до ЄСПЛ із заявою проти Росії. GOLAW. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/v-yakij-strok-mozhna-zvernutis-do-yespl-iz-zayavoyu-proti-rosiyi/> (дата звернення 09.09.2022)
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Чігаров та інші проти Вірменії» від 16 червня 2015 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Chiragov_v_Vurm.pdf (дата звернення 09.09.2022)

Марко Мідик

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана Мельниченко

доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У демократичному суспільстві важливим правом людини є доступ до публічної інформації. У зв'язку з розвитком інтернету та інформаційних технологій, інформація стала важливою для суспільства тому, що інформацію використовують для навчання, роботи та інших завдань. Згідно з ч. 2 ст. 34 Конституції України від 28 червня 1996 р. кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1].

Важливим є отримання інформації про діяльність державних органів України, що відображає відкритість влади. Доступ до інформації регулюється Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. Відповідно до ст.1 вищезгаданого закону публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [2].

Доступ до інформації забезпечується за допомогою оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах в інтернеті, на інформаційних стендах, в офіційних друкованих виданнях тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. кожна особа має право: знати які відомості про неї та з якою метою вони збираються, крім випадків, встановлених законом; ким і з якою метою будуть використовуватись, крім випадків, встановлених законом; доступу до інформації про неї, яка збирається та зберігається; вимагати виправлення неточної, неповної,

застарілої інформації про себе, знищення інформації про себе, збирання, використання чи зберігання якої здійснюється з порушенням вимог закону; ознайомлюватись за рішенням суду з інформацією про інших осіб; на відшкодування шкоди у разі розкриття інформації про цю особу з порушенням вимог, визначених законом [2].

Окрім того, законом України «Про доступ до публічної інформації» передбачено обмеження доступу до інформації. Зокрема, обмежений доступ має конфіденційна, службова і таємна інформація.

Здійснення права, вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [3].

Як відомо, 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. У зв'язку із загрозою територіальної цілісності та незалежності України, було введено воєнний стан. Відповідно до ч.1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на території держави або окремих її місцевостях, де введений воєнний стан, військове командування із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самотійно або з залученням інших органів здійснювати обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [4].

В інформаційному просторі також ведуть війну проти України, зокрема поширюючи неправдиву інформацію, використовуючи публічну інформацію у власних інтересах тощо. Саме тому, право на доступ до інформації в умовах воєнного стану може підлягати обмеженням. Наприклад, заборонено поширювати інформацію про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення та розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до законодавства України військових формувань [5].

Окрім того, важливою є заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ. Зокрема, у цій заяві йдеться про те, що запровадили механізм рівних можливостей для всіх засобів

масової інформація щодо висвітлення російської агресії в Україні та подвиги наших захисників.

Задля забезпечення територіальної цілісності та безпеки нашої держави було встановлено порядок допуску представників ЗМІ на військові об'єкти або території, де ведуться бойові дії у період воєнного стану. У такі місцевості можуть бути допущені виключно акредитовані представники засобів масової інформації з дозволу командира підрозділу. Окрім того, всі робітники ЗМІ отримують правила роботи представника та у разі їх порушення будуть позбавлені акредитації [6].

Задля того, щоб забезпечити безпеку нашої держави, журналісти можуть збирати інформацію одразу після обстрілів, а оприлюднювати інформацію про обстріли військових об'єктів не раніше 12 годин після події та через 3 години про обстріл цивільних об'єктів.

Потрібно наголосити на тому, що під час воєнного стану було обмежено доступ до багатьох державних реєстрів. Метою обмеження доступу є відвернення загрози національній безпеці, запобігання кібератакам, збереження інформаційної інфраструктури тощо [7].

Єдиний веб-портал використання публічних коштів не є обмеженим у доступі. Зокрема, розпорядникам та одержувачам коштів Державного бюджету України, бюджету АР Крим і місцевих бюджетів, органам Пенсійного фонду, фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування та підприємствам потрібно оприлюднювати інформацію про використання публічних коштів відповідно до законодавства України.

Питання обмеження доступу до публічної інформації є досить дискусійним, тому багато науковців та юристів відносяться до таких дій різноманітно. Т. Олексіюк, посилаючись на ч.3 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», вказує на те що, інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо він правомірно оприлюднив її раніше. Тобто, якщо інформація вже була у відкритому доступі, то немає потреби обмежувати доступ до неї. Також вона наголосила на тому, що доступ до реєстру судових рішень було закрито, хоча інформація, яка зберігалась в ньому була доступна через платні сервіси. Припинення доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, на думку Т. Олексіюк, є недоречним. Зокрема, авторка говорить про те, що: «це обмеження є невиправданим тому, що доступ по API до даних

реєстру увесь період війни цілком офіційно мають десятки осіб і дані реєстру залишалися доступними для приватних осіб». Окрім того, таке обмеження унеможлиблює виконання суб'єктами первинного фінансового моніторингу, належної ідентифікації контрагентів, ускладнює роботу із закупівель та діяльність органів місцевого самоврядування тощо [8].

Щодо строків розгляду запитів на отримання інформації, потрібно наголосити, що вони не змінилися. Але під час воєнного стану належне функціонування не зовсім можливе. Окрім того, неможливість вчасного опрацювання запитів та наданні відповідей на них обумовлюється тим, що державні органи, органи місцевого самоврядування виконують основне завдання в період воєнного стану, а саме здійснення заходів, які є необхідними для запобігання загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки України [5]. Розпорядник може застосувати відстрочку в задоволенні запиту на доступ до публічної інформації в залежності від режиму його роботи та наявності технічних можливостей опрацювати кореспонденцію. Окрім того, важливими чинниками є наближення установи розпорядника до місць, де проходять бойові дії та характеру інформації, щодо якої поданий запит [9].

Підсумовуючи викладене вище, варто акцентувати, що реалізація права на доступ до публічної інформації є одним із важливих завдань для українського громадянського суспільства та правової держави. В умовах воєнного стану право на доступ до інформації може підлягати обмеженням, насамперед для захисту інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
3. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи. Міністерство Юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_40016.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

5. Гришанова Н. Омбеження в доступі до публічної інформації в період воєнного стану: які зміни відбулися. Ligazakon. URL:

https://jurliga.ligazakon.net/news/211591_obmezhennya-v-dostup-do-publchno-nformats-v-perod-vonnogo-stanu-yak-zmni-vdbulisya. (дата звернення: 06.09.2022).

6. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL:

https://mkip.gov.ua/news/7086.html?fbclid=IwAR0_VWg7J7svKV_zm832QXVO91LL61DhB7HgSIp43iP6MmsfTKragNxBOIQ. (дата звернення: 06.09.2022).

7. Реалізація права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Новоселицька міська територіальна громада. URL: <https://www.novoselica.cv.ua/post/реалізація-права-на-доступ-до-публічної-інформації-в-умовах-воєнного-стану>. (дата звернення: 06.09.2022).

8. Олексіюк Т. Доступ до публічної інформації: не допустити втрат у зв'язку з війною. Доступ до правди. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/blogs/publications/dostup-do-publichnoi-informatsii-ne-dopustyty-vtrat-u-zviazku-z-viinoiu>. (дата звернення: 06.09.2022).

9. Публічна інформація у мовах воєнного стану: балансуючи між правом та безпекою. ГО «ЖАР». URL: <https://zhar.org.ua/publiczna-informatsiya-v-umovah-voeyennogo-stanu-balansuyuchy-mizh-pravom-ta-bezpekoju/>. (дата звернення: 06.09.2022).

Напрям 3

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Роман Луцький

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту,
імені Академіка Івана Луцького,
ЗВО «Університет Короля Данила»

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ (РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ)

Перш ніж аналізувати особливості сучасного конституціоналізму необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під політико-правовим поняттям «воєнний стан», які його складові впливають на важкі реалії сьогодення...

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України (стаття 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Отже, відповідно до процитованої норми умовами введення воєнного стану є збройна агресія чи загроза нападу – збройна агресія уже відбулась не лише на сході України та в Криму, але й на усю територію України, зазначене положення підтверджується цілодобовими обстрілами мирних українських територій та нарощуванням військової потужності противником на захоплених українських територіях. Іншою ознакою воєнного

стану, відповідно до статті 1 Закону, є небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Щодо територіальної цілісності, то вона уже порушена так званою «спеціальною операцією» від 24 лютого 2020 року. По дальша сепаратистська пропаганда, яку активно провадить Російська Федерація, спрямована на захоплення нових українських територій з метою знищення України як незалежної держави, а тому існує пряма реальна загроза суверенітету України.

Згідно з Указом Президента України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» утворено військово-цивільні адміністрації, до складу яких на окремі посади призначено військовослужбовців військових формувань, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, які, згідно з нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повинні забезпечити відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Більше того, існування воєнного стану в країні підтверджується низкою інших нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» (яким запроваджено сплату військового збору), Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»» (щодо збільшення видатків для потреб оборони і безпеки), а також указами Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 12.08.2022 р. № 574/2022 [2].

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [3].

Отже, усі заходи, які проводять органи державної влади за вказівкою Президента України як військового головнокомандувача свідчать про фактичне існування в Україні воєнного стану.

Правовий режим воєнного стану потребує його регламентації у різних сферах державного устрою. Перш за все правову основу воєнного стану становлять Конституція та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» і лише потім

відповідний указ Президента України, а також інші нормативно-правові акти, що регламентують окремі питання воєнного стану. Отже, можемо зробити висновок, що, якщо існування воєнного стану підтверджується Конституцією та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», то сама лише формальна відсутність указу Президента жодним чином не змінює фактичні правовідносини воєнного стану, що виникли в країні.

При цьому неможливість зміни Конституції за умов воєнного чи надзвичайного стану пов'язана не стільки з його формальним запровадженням, скільки з тими змінами, які відбуваються в національній правовій системі, у зв'язку з необхідністю забезпечувати функціонування держави в екстраординарних умовах [4].

Практика конституціоналізму, а також наявні доктринальні уявлення та відповідна нормативна база про особливості перегляду конституції вказують на те, що законодавець завжди обмежує можливі конституційні зміни за умов воєнного або надзвичайного стану. Для цього існує ряд причин як практичного, так і теоретичного плану, зокрема обмеження прав і свобод людини, неможливість адекватного проведення електоральних процедур, ряд обмежень для функціонування публічних інститутів. Очевидно, що за умов триваючого військового конфлікту, втрати 30% території та населення держави, значної кількості біженців внесені фрагментарні зміни до Конституції не будуть сприяти консолідації нації та суспільства на основі спільних цінностей та уявлень про справедливий Основний Закон, оскільки вони мають ознаки реалізації уявлень та вимог вузькополітичного характеру. Така Конституція буде мати виключно формальний характер і не буде виконувати функції суспільного договору. Це буде еkleктичний та внутрішньо суперечливий формальний нормативний акт. У свою чергу, і легітимність такої Конституції буде мати виключно формальний характер[4].

Зміна Конституції за таких умов є серйозною загрозою для подальшої реалізації її положень, адже процес реалізації Основного Закону базується на принципі його суспільної значимості, що зумовлений сутністю Конституції як суспільного договору, в якому відображені загальносоціальні цінності та інтереси. Виконання такого договору його суб'єктами забезпечить охорону та захист відповідних цінностей. Якщо ж Конституція є результатом політичної волі владних структур, а не результатом домовленостей усіх соціальних груп, то рівень поваги до такого акта, а отже, й виконання його положень є

сумнівним.

Іншою перешкодою на шляху реалізації Конституції України, зміненої в умовах воєнного стану, буде її нелегітимність або формальна легітимність. Під терміном «легітимність Конституції» розуміємо таку її властивість, яка полягає у втіленні в конституційних положеннях загальносуспільних інтересів та цінностей, закріпленні в ній такого способу організації держави та суспільства, який відповідає інтересам народу та підтримується народом України, завдяки чому Конституція користується високим ступенем довіри та поваги суспільства, а її положення реалізуються суб'єктами добровільно. Якщо ж Конституція міститиме положення, що не відповідають інтересам усього суспільства, то не слід розраховувати і на реалізацію її положень.

Зміна Конституції, проведення будь-яких конституційних реформ в умовах воєнного стану є неможливим та приречене на невдачу, оскільки відбувається з порушенням прямої конституційної заборони. Окрім того, воєнний стан унеможлиблює забезпечення реалізації ново-прийнятих положень на окупованих територіях України. Реалізація ж закону про внесення змін до Конституції України лише на певній території держави не забезпечить досягнення поставлених перед реформою завдань та цілей. Більше того, значна частина представників громадянського суспільства задіяна в бойових діях, волонтерському русі, що унеможлиблює обговорення реформи на всіх рівнях та врахування усіх зауважень і пропозицій щодо неї.

Отже, Враховуючи викладене, можемо підсумувати, що гарантією реалізації Конституції України є режим законності. У випадку ж, коли внесення змін до Основного Закону відбувається з порушенням його норм, всупереч наявній прямій забороні, це може мати лише негативний вплив на подальший процес втілення в життя таких конституційних норм.

Процес реформування сприймається як явище позитивне лише в тому випадку, коли він викликаний об'єктивними передумовами: розвитком та зміною суспільних відносин, виникненням нових відносин, не врегульованих раніше. Якщо ж реформа є наслідком політичної волі, її подальша реалізація опиняється під загрозою, особливо коли йдеться про конституційну реформу, яка стосується найважливіших сфер державного та суспільного життя. Саме тому лише виважені, об'єктивно необхідні зміни, що пройшли обговорення інститутами громадянського суспільства, опрацьовані

парламентом, можуть стати невід'ємною частиною Основного Закону, у випадку дотримання процедури їх прийняття.

Іншим фактором негативного впливу на процес реалізації Конституції України в умовах воєнного стану є неможливість її реалізації на окупованих територіях, а отже, і неможливість запровадження на таких територіях конституційних реформ. Часткова ж реалізація конституційних положень не може забезпечити досягнення тих цілей, що визначалися нормотворцем при їх прийнятті, а це матиме наслідком неефективність як конституційних реформ, так і процесу реалізації Конституції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

2. Указ Президента України від 12.08.2022 р. № 574/2022 «Про продовження строку проведення загальної мобілізації». URL : <https://www.printfriendly.com/p/g/Mh6q4B>.

3. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-XII URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T354300?an=15765>.

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України І.Д. Сліденка стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27 січня 2016 року URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/nd01d710-16>.

Володимир Макарчук

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІЙНА ЯК ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Шановні учасники конференції!

Тема та безпосередній зміст мого виступу прямо перегукуються з ґрунтовною доповіддю проф. Грищука В.К. Цілком поділяючи його погляди на необхідність реформування окремих статей діючої Конституції України, хочу поділитися своїми міркуваннями, наскільки доцільно робити це саме в умовах триваючої війни з російським агресором чи безпосередньо після закінчення військових дій.

Конституція як Основний закон будь-якої держави світу апріорі розрахована на певну незмінність основ існуючого державного ладу та його інституцій. Часто у діях конституціоналістів відчувається навіть прагнення так би мовити зазирнути у майбутнє і пообіцяти де-юре населенню держави блага, які ще мають бути створені де-факто. Натомість життя розставляє свої акценти, ставлячи під сумнів не лише досяжність, але й доцільність дії тих чи інших положень Конституції. Для прикладу, Адольф Гітлер прийшов до влади у міжвоєнній (1918 – 1939) Німеччині, не порушивши жодного з пунктів Веймарської конституції, найдемократичнішої у тогочасному світі. І якщо законодавцеві відносно легко здійснити замах на існуючі норми кримінального чи цивільного (не кажучи уже про адміністративне) права, то конституції залишаються священною коровою – зазвичай до тієї межі, своєрідного Рубікону, не переступивши який можна втратити найголовніше – громадянський мир, або й державну незалежність.

Історичний досвід багатьох країн світу показує, що конституційна розбудова може й не бути пов'язана з війною чи соціальними пертурбаціями. Приміром, радянські Конституції 1936 (т.зв. Сталінська) та 1977 (т.зв. Брежнєвська) рр. приймалися у відносно спокійні часи, коли існуванню держави відкрито нічого не загрожувало, як з огляду на зовнішні, так і на внутрішні фактори. У відносно мирних умовах приймалися конституції більшості пострадянських держав та їх східноєвропейських сусідів. Приклади можна множити, але спостерігаємо й діаметрально-протилежну тенденцію. Війна, яку веде держава, дає потужний імпульс для конституційного процесу.

Найбільш яскравим прикладом (точніше, системним явищем!) тут виступає Франція. Практично усі Основні закони цієї держави приймалися або в умовах війни, або безпосередньо після її закінчення. Це – поміркована конституційно-монархічна Конституція 1791 р. (війна з Австрією), яacobінська Конституція 1793 р. (війна проти коаліції європейських держав), буржуазна

Конституція 1795 р. (війна триває), наполеонівські Конституція VIII (1799) року, Конституція X (1801) року, Конституція XII (1803) року (війна розгортається на увесь європейський простір), Конституційна хартія 1814 р. (наполеонівська Франція тільки-но зазнала військової поразки). Далі – Конституція Третьої Республіки (1875 р., після розгромної поразки від Пруссії та коаліції німецьких держав), Конституційний закон від 10 липня 1940 р. (менше місяця, як Франція зазнала розгрому від гітлерівської Німеччини), Конституція Четвертої Республіки (1946 р., тільки-но закінчилась Друга світова війна). І навіть де-Голлівська Конституція П'ятої Республіки 1958 р. приймалася передусім з огляду на безперервні війни та національно-визвольні рухи в колоніях. Рідкісними винятками можуть слугувати Конституція Другої Республіки від 12 листопада 1848 р., яка зберігала свою чинність трохи більше трьох років (до державного перевороту 2 грудня 1851 р.) та проміжна «конституція» Луї-Наполеона Бонапарта 14 січня 1852 р., яка діяла менше року – до проголошення президента імператором [Див.: 1].

Усі, без найменшого винятку, Конституції об'єднаної Німеччини приймалися в найближчі після війни (байдуже, переможної чи програної): Конституція Німецької імперії 1871 р., Конституція Веймарської республіки 1919 р. та Боннська конституція 1949 р. [Див.: 2].

Найстаріша з діючих Конституцій – Конституція США 1787 р., якій передувала Конституція 1781 р. («Статті Конфедерації»). Для розуміння – визвольна війна проти Англії де-юре закінчилась підписанням договору з колишньою метрополією у 1783 р., після чого 13 північноамериканських штатів стояли на порозі громадянської війни, запобігти якій дозволило прийняття першого циклу (1 – 10) поправок до Конституції у 1789 р. Однак, громадянська війна таки розгорнулася – у 1861 – 1865 рр., внаслідок чого відбулося прийняття другого циклу (13-ї у 1865, 14-ї у 1866/68, 15-ї у 1869/70 рр.) поправок. 18-та («сухий закон») та 19-та (виборчі права жінок) поправки приймалися на хвилі Першої світової війни та революційних змін в конституційному законодавстві країн воюючої Європи). 22-га (обмеження терміну повноважень Президента двома строками) – у 1947/51 рр. Також вважається, що: *«Вимога про пониження віку, з якого можна брати участь у [виборах](#), набрала популярності під час війни у [В'єтнамі](#), оскільки ситуація, коли військовий обов'язок настає раніше, ніж отримують цивільні права, здавалася багатьом несправедливою. Поправка була*

прийнята Конгресом в березні 1971 року і вже до 1 липня набрала потрібне число ратифікацій» [Див.:3].

Цей перелік неважко продовжити. Однак, головна теза залишається незмінною. Саме війна та пов'язані з нею пертурбації оголюють «вузькі» місця національного законодавства, включаючи й конституційне. І ось тут ми підходимо до проблеми, окресленої у доповіді проф. Грищука: після війни наше життя уже ніколи не буде колишнім. Власне, про потребу серйозних змін у Конституції йшлося ще до початку війни (зокрема, саме на експлуатації цієї теми намагалася будувати передвиборчу кампанію 2019 р. Юлія Тимошенко), але тоді ці потуги не знайшли відповідного схвального відгуку в українському суспільстві.

Напередодні конференції я мав бажання ретельно зупинитися на тих пунктах Конституції, які мені особисто видаються таким, що потребують уточнення. Професор Грищук В.К., який має багатющий досвід роботи у Конституційному суді, зробив це куди ширше, ретельніше і, визнаю, професійніше. Відтак обмежуся тут єдиною тезою, яку вважав і вважаю провідною у цю нелегку для української державності годину: *Будь-які права (і зокрема конституційні) невіддільні від обов'язків*. Нехтування конституційними обов'язками не може не даватися взнаки на володінні та користуванні конституційними правами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Франції // <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97>
2. Основний закон ФРН // https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%A4%D0%A0%D0%9D
3. Поправки до Конституції США // <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%97%D0%A1%D0%A8%D0%90>

Степан Сливка

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕТААНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У земному житті між людьми завжди були і будуть різноманітні протистояння, глобальні суперечності, ворогування, насильство, конфлікти та інші неонтологічні настрої, оскільки існує **добро і зло**, причому **зло панує**.

Панування зла пов'язане з проявами неправа, яке протистоїть об'єктивному прояву позитивному праву кожної держави. Беручи на озброєння неправу, зневагу позитивного права, аморальність, знищуючи чесноти, зло штовхає, на організовану збройну боротьбу, як правило, однієї держави на іншу для вирішення тих проблем, які можна розв'язати цивілізовано. Це стосується здебільшого різних етнічних, територіальних, економічних питань. За допомогою неправа вирішуються правові проблеми, різноманітні укладені раніше домовленості, угоди тощо. Відкритий збройний конфлікт, віроломність приступає до руйнації цінностей цивілізації й культури і виникає неправовий режим як екстремальне явище, що потребує розв'язання за допомогою права. Тобто воєнний стан тяжіє екстерного правового режиму. Що це дає? Чи можна було б уникнути такого складного неонтологічного соціального явища?

Вважаємо, що екстерний правовий режим хоча й вирішує проблему воєнного стану, але з великими труднощами, із збереженими агресивними настроями, і з приниженням протибарства на певний час. Явища війни уникнути практично неможливо, оскільки люди віддають перевагу матеріальному стану, який ніколи не вирішується однозначно. Це зло, яке у земних умовах існує, хоча пояснити цю ситуацію можливу, якщо вдатись до метаантропологічного аналізу.

Відомо, що існує ордологічний, тілесний, (матеріальний, побутовий), екзистенціальний (душевний) та трансцендентальний (духовний) стани. Земне життя потребує поваги до кожного із цих станів, але панівне зло намагається цьому зашкодити. До цього зла відносяться всі аморальні дії, почуття, думки, наміри і т.д. Поступово ця аморальність набирає

негативної форми – неправа і виникають воєнні дії. Попередити таку неприродну ситуацію може добре продумане позитивне право держави. В кожному разі ним можна знизити ступінь агресивності.

Людина - це надприродна особа , але певний час вона повинна жити в земних умовах і виконувати одночасно імперативи невидимої і надземної видимої земної влади. Надземні умови життя мають духовний вимір, а земні умови - духовний і матеріальний виміри. Матеріальне життя людини має властивість набувати сервісу зла, що є підступним, антидуховним і провокативним для надприродної особи. Для одуховлення матеріального сервісу членам суспільства виникає необхідність отримувати видимі, земні імперативи, які повинні бути онтологічними.

Щоб суспільство перебувало у духовних онтологічних вимірах, у стані метафізичного добра, потрібно налагодити відповідний режим земного життя. Цей земний режим зводиться до двох основних чинників, які є органічними, невід'ємними : зовнішній спокій і матеріальний добробут. Хто встановлює такий органічний режим? Звичайно, що самі члени суспільства, зокрема окрема група талановитих, обдарованих людей, які утворюють земну владу. Життєдіяльний режим влада забезпечує спланованими нормами-законами. Тоді перед людиною появляються два види норм: природно-надприродні (надземні) і суспільні (земні). Осмислення перших і других норм породжує відповідно природне і позитивне право. Позитивне право випливає із волі владних осіб, які забезпечують земний режим, формують імперативи від такої інституції як держава.

Перед надприродною людиною, її життям в земних умовах поставлені **метаантропологічні завдання: ортологічні, екзистенціальні, трансцендентальні.** Комплексне виконання цих онтологічних завдань стосується природно-надприродного і позитивного, надземного і земного права. Людина зобов'язана виконувати їх в повному об'ємі. Із такими завданнями людина сама справитися не може. Тому на допомогу приходять церковні та державні інституції, їхні нормативно-правові акти, усні нарративи.

Зауважимо, що метаантропологічне розуміння вміщає у собі елементи різноманітних концепцій виникнення держави: богословська, патріархальна, договірна, психологічна, теорія насильства, органічна, матеріалістична (класова), космічна, технократична і т.д. Знання, відомості про причини походження держави постійно доповнюються новими теоріями,

зокрема *метаантропологічною*. Тому, вважаємо, що заслуговують уваги такі теорії: *богословська, органічна і метаантропологічна*. Ми розглянемо останню з них, яка в деякій мірі містить перші дві теорії.

У *метаантропологічній* теорії видимим елементом є ордологічний елемент появи держави. Ідеться про соціальну, побутову, повсякденну сферу життя людини з метою підтримання порядку біологічного життя людського організму. Чинне законодавство, (а звідси й позитивне право) більше регламентує *ордологічну сферу* життя людини, де важливим є її дії. Ордологічні правопорушення регламентуються не тільки позитивним правом, а й природним. Однак держава практично не звертає увагу на те, чи людина сповідує природне право . чи ні. Для неї головне, щоб дії людини виконувалися згідно вимог чинного законодавства, тобто позитивного права. Такі вимоги є потрібними. але їх є недостатньо , оскільки не завжди враховуються антропологічні фактори, внутрішні імперативи порушника. Ці імперативи позитивне право не регулює. людина повинна сама про це подбати. В цілому позитивне право скероване на формування ордологічної міри поведінки людини.

Органічним в людини є *екзистенціальна сфера* життя, але позитивне право на нього впливу не має. Зокрема, держава своїми законами не може заставити одну людину полюбити іншу. В деяких випадках своїми законами вона може створити умови для появи такої любові. Це відобразатиме частковий зміст позитивного права, тобто у позитивному праві є щось душевне, людське, але його потрібно пізнати за допомогою герменевтики.

Не слід заперечувати, про створення рятівної, добродійної державної іонізації правової екзистенції людини. Але це повинно здійснюватися позитивне право з великою природною точністю. Тут можна вести мову про духовну енергію держави, енергію добра, яка збігається з існуючою природною енергією суспільства. Позитивно-правову енергію народ отримує від держави синергетично, а не разово у вигляді подачок, наприклад відомої "гречки" на виборах. Адже екзистенція людини, її душа відчувають чинне законодавство щиро прийняте для народу чи ні, чи цей моральний імператив держави постійний , чи разовий що визначатиме органічність позитивного права.

Ведучим (хоча й невидимим) компонентом *метаантропологічної* теорії походження держави є дія *трансцендентальної сфери* життя людини. Тобто, держава своїм позитивним правом повинна допомагати бачити світло у

темряві і йти до нього. Із темряви світло для кожної людини засяє тоді, коли виконучи норми позитивного права, людина виконуватиме й норми природного та надприродного права. Сприяння держави виконувати людиною духовні запити подібні до того, як бджоли збирають нектар з квітів, так і людина потроху набуває духовної енергії, органічної сили для позатілесного життя. Можна сказати, що трансцендентальна сфера формує духовну енергію держави.

Отже, позитивне право повинно існувати в державі. Правильно сформоване позитивне право, яке не суперечить природному й надприродному праву, лікує суспільство, допомагає встановлювати правду, справедливість.

Ірина Софінська

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

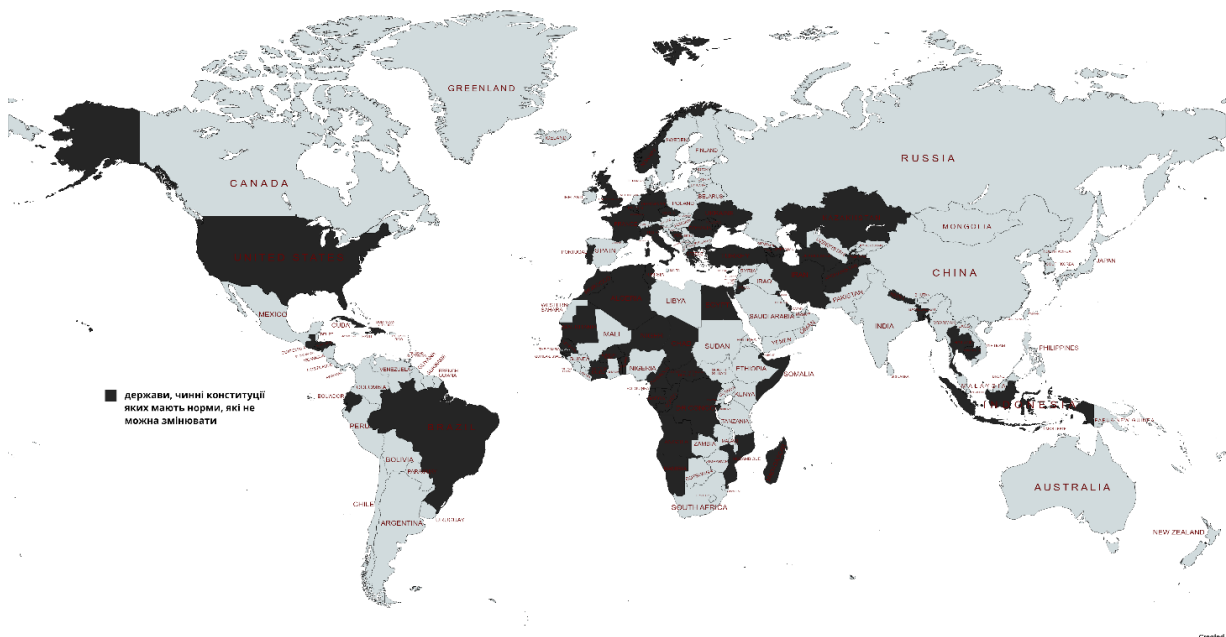
«ВІЧНІ» НОРМИ: ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З початком агресії Росії проти України 24 лютого 2022 року активізувалися дискусії щодо конституційності наявності «вічних» норм в Конституції України (1996) та заборони на внесення змін та доповнень до конституції під час запровадженого режиму надзвичайного стану. Конституція як артефакт правової системи, політичного режиму і суспільного життя поєднує владу зі справедливістю, позиціонує дію влади процедурно передбачуваною, підтримує правовладдя та обмежує свавілля влади[1].

У тексті конституції можуть бути передбачені «вічні» норми (*eternity clauses* або *unamendable provisions*), які неможливо змінити чи доповнити[2, с. 355-370]. Запровадження «вічних» норм є звичною глобальною практикою «конституційної інженерії» незважаючи на те, чи конституція є кодифікованою, чи ні [3]. Нам відомо, що понад 70 держав у світі у конституціях мають такі норми [4]. Зазвичай вони стосуються таких питань [5, с. 98-132]:

- суверенітету та територіальної цілісності держави (Алжир, Вірменія, Португалія, Румунія, Туреччина, Україна),

- *прав людини* (Алжир, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Вірменія, Греція, Єгипет, Кіпр, Молдова, Португалія, Україна), *людської гідності* (Вірменія, Греція, Еквадор, Німеччина), *громадянства* (Бангладеш),
- *зміни (скасування) форми державного правління* (Азербайджан, Алжир, Вірменія, Греція, Італія, Марокко, Португалія, Румунія, Тайланд, Туніс, Туреччина, Франція [6]), *устрою* (Азербайджан, Бразилія, Індонезія, Німеччина[7, с. 63–100], Румунія) та *режиму* (Азербайджан, Алжир, Вірменія, Куба, Тайланд, Туреччина),
- *панівної релігії* (Алжир, Афганістан, Бангладеш, Бахрейн, Іран, Марокко, Об'єднане Королівство, Туніс) чи *лаїцизму* (Азербайджан, Португалія, Туреччина),
- *державної мови* (Азербайджан, Алжир, Бангладеш, Бахрейн, Кіпр, Румунія, Туніс, Туреччина), *правовладдя, народовладдя і розподілу влади* (Азербайджан, Бразилія, Вірменія, Марокко, Португалія, Чехія),
- *влади монарха* (Бахрейн, Бельгія, Йорданія, Камбоджа, Кувейт, Люксембург, Марокко) та *заборони узурпації влади у республіці* (Азербайджан, Вірменія), тощо.

1 Держави, у конституціях яких передбачені «вічні» норми

Окремо існують конституційні норми щодо заборони внесення змін та доповнень у конституцію під час оголошеного режиму надзвичайного стану. Проголошення цього режиму внаслідок воєнних дій, стихійного чи антропогенного лиха

передбачено у конституціях понад 120 держав світу, однак лише 12 з них встановлюють чітку заборону на внесення змін та доповнень до конституції під час його запровадження: Афганістан (ст. 146), Бутан (ст. 33(9)), Грузія (ст. 77(7)), Естонія (ст. 161(2)), Камбоджа (ст. 152), Киргизстан (ст. 4(1)), Литва (ст. 147(2)), Мозамбік (ст. 294), Португалія (ст. 289), Румунія (ст. 152(3)), Україна (ст. 157(2)), Чорногорія (ст. 156(7)).

2 Держави, в конституціях передбачена заборона внесення змін чи доповнень до конституції під час запровадженого режиму надзвичайного стану

До прикладу, у тексті Конституції України (1996) існує «вічна» норма у ст. 157 ч. 1, яка передбачає, що *«Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України»* [8]. Тобто, у цій статті чітко визначені конституційні обмеження щодо обсягу пропонованих змін, які можуть бути внесені до Конституції України (1996) законопроектом, а також передумови, коли така ініціатива не може бути зреалізована.

Як стверджують вчені [9, с. 1080-1082], по-перше, законодавці категорично заборонили внесення будь-яких змін до Конституції України (1996), якщо вони передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (попередньо визнавши у ст.ст. 21, 22 права і свободи людини

невідчужуваними та непорушними, а також недопустимим скасування конституційних прав і свобод)[10]. Отже, ні парламент, а ні народ чи інші органи публічної влади не можуть змінити закладені в Конституції України (1996) положення щодо пріоритету прав і свобод людини та громадянина, їх невідчужуваності та непорушності. Схожа заборона стосується внесення змін до Конституції України (1996), якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Питання територіальної цілісності України набуло додаткових наративів внаслідок «Кримського референдуму» 2014 року та наступної анексії півострова Росією [11]. По-друге, у ч. 2 ст. 157 сказано, що *«Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану»*. Тобто, законодавці обумовили необхідність максимального забезпечення правопорядку в умовах, коли може виникнути нестабільність і напруженість як у суспільстві, так і в державі, а також складність (неможливість) дотримання усіх передбачених Конституцією України (1996) процедур, які необхідні для внесення змін та доповнень до неї [12].

Як висновок, варто наголосити, що наявність «вічних» норм в Конституції України (1996) не є винятковим питанням, а звичною практикою у світі. Майже 40% конституцій сучасних держав передбачають «вічні» норми щодо суверенітету та територіальної цілісності держави, прав людини, громадянства, зміни (скасування) форми державного правління, устрою та режиму, панівної релігії чи лаїцизму (світськості), державної мови, правовладдя, народовладдя і розподілу влади, влади монарха чи заборони узурпації влади у республіці. Очевидним є й заборона, передбачена на конституційному рівні, на внесення змін та доповнень до конституції під час запровадженого у державі режиму надзвичайного (воєнного) стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. D S Lutz, 'Principles of Constitutional Design' (Cambridge: Cambridge University Press, 2006)
2. D S Lutz, (1994) 'Toward a Theory of Constitutional Amendment', The American Political Science Review, 88(2): 355-370
3. T Ginsburg & J Melton, (2014) 'Does the Constitutional Amendment Rule Matter at All? Amendment Cultures and the Challenges of Measuring Amendment Difficulty' (Coase-Sandor Institute for Law & Economics Working Paper No. 682) 35 p.

4. S Suteu, 'Eternity Clauses in Democratic Constitutionalism' (Oxford Academic, 23 Sept. 2021) 336 p., <https://doi.org/10.1093/oso/9780198858867.001.0001>
5. D Grimm, (2012) 'Types of Constitutions', in: Michel Rosenfeld and Andras Sajó, eds., Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law, 98-132
6. D Baranger, (2011) 'The Language of Eternity: Judicial Review of the Amending Power in France (or the Absence Thereof)', 44 Israeli Law Review 403
7. S Suteu, (2017) Eternity clauses in post-conflict and post-authoritarian constitution-making: promise and limits. *Global Constitutionalism*, 6(1): 63–100. doi:10.1017/S2045381716000265
8. Конституція України, 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України, від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. С. 1080–1082.
10. Конституція України, 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України, від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141
11. Y Roznai and S Suteu, (2015) 'The Eternal Territory? The Crimean Crisis and Ukraine's Territorial Integrity as an Unamendable Constitutional Principle' 16(3) *German Law Journal* 570
12. Конституція України, 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України, від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141

Ігор Копотун

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
Проректор з міжнародних зв'язків
Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)

Микола Рудик

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Існування міжнародних нормативно-правових актів, що закріплюють стандарти поведінки учасників дорожнього руху та усіх тих, хто користується автошляхами дає змогу не тільки уніфікувати правила, норми і стандарти, що стосуються забезпечення дорожнього руху не тільки на території певної держави та й у світі загалом, а також удосконалити внутрішнє транспортне законодавство в частині визначення та закріплення статусу учасників дорожнього руху та приведення його до певних міжнародних стандартів.

Досвід низки країн показує, що шанси на успіх у розробленні та застосуванні ефективних стратегій із скорочення дорожньо-транспортного травматизму зростають, якщо ця функція і відповідальність покладається на окрему державну установу, що має повноваження і бюджет для планування та здійснення своїх програм та координації діяльності усіх зацікавлених сторін.

В окремих країнах національні програми щодо інформаційного забезпечення безпеки дорожнього руху розробляються спеціально створеними національно-технічними й науковими організаціями. Так, у Великобританії існує Науково-дослідна дорожня лабораторія Великобританії, в Австралії – Австралійська рада із дослідження у сфері доріг, у США – Національне управління безпеки дорожнього руху, Рада із дослідження у сфері транспорту. Використання наукових досліджень цих установ зумовило важливі зміни та запровадження інноваційних підходів, які покликані забезпечити безпеку дорожнього руху загалом.

Цікавим є досвід Німеччини, де підвищення безпеки дорожнього руху є одним із пріоритетів транспортної політики

федерального уряду та Федерального міністерства транспорту, будівництва і міського розвитку (BMVI). Основним партнером Федерального міністерства є Німецька рада з безпеки дорожнього руху, яка об'єднує понад 200 організацій.

У Данії особи, у чий крові виявлено 0,5 проміле алкоголю, сплачують штраф у розмірі одного місячного заробітку, у Швеції та Іспанії таким водіям загрожує тюремне ув'язнення. В Італії 1,5 проміле означає конфіскацію транспортного засобу, який примусово продається з аукціону.

Основний акцент у зарубіжному законодавстві робиться на матеріальній відповідальності порушників, яка полягає не лише у встановленні великих розмірів штрафів, але й у конфіскації автотранспортних засобів, позбавленні водійських прав, прив'язці кількості і серйозності порушень до плати за обов'язкову річну страховку автомобіля, що, у свою чергу, пов'язано із впровадженням так званої системи штрафних балів, яка діє в Німеччині, США. Це означає, що коли водій набирає за рік штрафні очки за допущені порушення правил дорожнього руху, сума його страховки, яка становить, наприклад, до 1 000 євро, збільшується ще на 500 євро, на другий рік – на 1 000 євро, на третій – на 2 000 євро.

Умовою успішного забезпечення безпеки дорожнього руху є те, що в багатьох країнах світу процедура стягування штрафів організована в таким спосіб, що особа, яка вчинила порушення, не може уникнути покарання шляхом підкупу поліцейських, оскільки особистий контакт відсутній, оформлення процедур відбувається у письмовому вигляді чи у формі листів. Наприклад, у Великобританії, коли поліція хоче знати, хто керував автомобілем у момент фотографування, штраф за незнання чи ненадання цієї інформації перевищує той, який стягується за більшість правопорушень.

У Болгарії введена заборона на розмови по мобільному телефону під час їзди в муніципальному транспорті не тільки водіям, але і пасажиром, оскільки під впливом радіохвиль, що йдуть з мобільних телефонів, можуть відбуватися збої в роботі електронного устаткування автобусів і трамваїв, що може призвести до аварії. А у Франції з липня 2012 р. кожний водій повинен мати алкотестер (одноразового використання), за його відсутність стягується штраф у розмірі 11 євро.

Як свідчить досвід країн Європейського Союзу, подальше зниження показників аварійності потребує здійснення комплексу заходів щодо підвищення безпеки дорожнього руху, основою яких є проведення аналізу факторів, що зумовили виникнення

ДТП, та відхід від позицій першочергового звинувачення водія чи пішохода.

Україною вже зроблено перші кроки на шляху досягнення успішного забезпечення безпеки дорожнього руху, вагомим кроком стала Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року та до 2024 року, однак імплементація міжнародного досвіду в національне законодавство забезпечення безпеки дорожнього руху є вельми актуальною, адже вона дасть змогу вдосконалити реалізацію галузевих пріоритетів на національному, регіональному й місцевому рівнях, уникнути помилок, прорахунків, передбачити шляхи їх вирішення, обрати найбільш ефективні засоби для досягнення поставлених цілей та завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басс В. О. Досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 листоп. 2018 р). Кривий Ріг, 2018. С. 19–22

2. Противостояние «смерти на колесах» – обеспечение безопасности дорожного движения в Европе и Центральной Азии. URL: http://roadsafety.org.ua/assets/files/deathonwheels_Ru.pdf

3. Козоріз В. Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. URL: <http://www.tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropishchodoupravlinnya-bezpekoju-dorozhnogo-ruhu>

4. У Європі посилили правила дорожнього руху. URL: <http://novynar.com.ua/business/221071>

5. Правовое регулирование дорожного движения, его безопасности в зарубежных странах. URL: <http://auto016.ru/materials/interesting/pravovoe-regulirovanie-dorozhnogo-dvizheniya-ego-bezopasnosti-v-zarubezhnykh-s>

6. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / Т. Сирийчик, А. Фургальські, Ч. Клімкевич, М. Камола та ін.; за ред. Марчіна Свенціцькі. Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. 102 с.

7. Наличие алкотестера у французского водителя станет обязательным. URL: <http://mirfactov.com/nalichie-alkotestera-u-frantsuzskogo-voditelya-stanet-obyazatelnyim/>.

8. Микулець В. Ю. Інформаційно-правові засади безпеки дорожнього руху: міжнародний досвід. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 10. С. 100–103.

9. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. № 481-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-%D1%80?lang=en>

10. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. № 1360-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text>

Marcin Gołębiowski

PhD, associate professor of Department of Constitutional law
Faculty of Law and Administration UMCS, Poland

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE VERKHOVNA RADA IN UKRAINE DURING THE WAR: CHALLENGES FOR DEMOCRACY

Russia launched a full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022. The whole Europe did not expect such a scenario of events. The challenges of the war that Ukraine faced cannot be compared with anything. Russia's armed attack is also an attack on the Ukrainian constitutional order. Ukraine is a constitutional democracy governed by the rule of law. Russia is using armed force to unconstitutionally change Ukrainian territory, disregarding the rules, institutions and procedures defined by the Constitution of Ukraine. Moreover, with the help of armed coercion, it plans to change Ukrainian foreign policy as well. However, neither the President of Ukraine, nor the Verkhovna Rada of Ukraine, nor the Cabinet of Ministers of Ukraine stopped functioning and implementing state policy. The Ukrainian government and civil society are proving to the whole world about the unity of partnership and integrity in order to preserve Ukrainian independence and national identity. The opposition factions in the parliament united and grouped together for a single victory. In order to protect the territorial integrity of Ukraine. The first challenge of the work of the parliament was the redundant bureaucratic mechanisms for the effective work of the state during

the war: to regulate the powers of local self-government and executive power during martial law, as well as to resolve the issue of appointment to some positions. It is clear that war requires quick decisions and actions. But the quality of laws may be even more important than their urgency.

As of "From February 24 to August 17, 2022, the Parliament met 24 times, people's deputies considered 431 issues on the agenda and adopted 234 laws in total," said the Speaker of the Verkhovna Rada of Ukraine, Ruslan Stefanchuk. At the same time, he noted that during the same period of 2021, the Verkhovna Rada of Ukraine met 37 times, during the meetings, 404 agenda items were considered and a total of 138 laws were adopted. The parliament sent 18 appeals to the international community, most of which were about Russian armed aggression. These appeals were unanimously supported by the hall [1]. In the same way, on behalf of the leadership of the Parliament, dozens of appeals were sent to the parliaments and governments of the countries of the world. The legislative power continues to exist during martial law and a state of emergency - and this is of fundamental constitutional importance.

The functioning of the state authorities of Ukraine remains extremely important and important, including the provision of legal mechanisms for ensuring the legislative process. A flexible and wartime legislative process is what will allow the executive branch to enact the necessary legislative changes. Conversely, if the legislative process is cumbersome and slow, the executive branch is more likely to refrain from legislative initiatives. At the same time, the accelerated process should include the "basic structure" or "essential features" in the conditions of constitutional democracy [2]. Nowadays, Parliament of Ukraine keeps these legislative stages: 1) development of draft laws; 2) after the registration of the draft law, consultations are held at the level of the Conciliation Council, factions, groups and committees. There, a joint position is worked out; 3) and proceed to voting. Voting takes place as quickly as possible, but necessarily on an ad hoc basis. If necessary, the Verkhovna Rada may make a decision on a one-time deviation (ad hoc) from the procedures provided for in this Regulation. Such a decision is made without discussion by means of a vote, which is carried out after the corresponding proposal has been made. However, the ad hoc procedure provided for by the Regulation refers to a one-time deviation from the procedures, and not a permanent admissible procedure for voting on all draft laws.

For reasons of the security of the independence of Ukraine, the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine has changed. The date and time of the VRU meeting are not publicly announced. No one knows about the start of the Council's work earlier than two hours before the start. People's deputies of Ukraine do not open the meeting, but only continue it. There is no regular broadcast on the Rada TV channel. From the point of view of security, open meetings are not yet planned but everyone can get acquainted with all adopted legal acts on the website of the Verkhovna Rada of Ukraine. The portal is designed to provide access to public information of the Verkhovna Rada of Ukraine in the form of open data.

As of October 2022, 338 normative legal acts have been registered in the Verkhovna Rada of Ukraine [3]. It is natural that most of the documents adopted at that time related to issues of defense and national security, namely aspects of the activities of the Armed Forces of Ukraine, territorial defense, and law enforcement agencies; defining and settling the issues of punishment for war crimes, the surge of which, unfortunately, was a consequence of the Russian occupation of a large part of the Ukrainian territory. A number of laws related to economic and social spheres. Very important that legislature normalized the legal status of those missing during the war, normalized the social and legal protection of captured Ukrainians; made it possible to receive legal aid at the expense of the state budget for victims during the war. The parliament prohibited the holding of elections and referendums in the territories temporarily occupied by Russian troops, as well as approved the specifics of the formation and operation of military administrations in populated areas and canceled competitions for civil service positions in local authorities or state institutions.

The future of Ukrainian statehood depends on the established work between state authorities. These are strong challenges, but Ukraine proves every day to the whole world the struggle for European values and stands in defense of the civilized world.

REFERENCES

1. Ruslan Stefanchuk: Few figures on how the Verkhovna Rada of Ukraine works under martial law. [URL:https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/227046.html](https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/227046.html)
2. State regulation during the war: how the President and people's deputies governed the country during the first hundred days of martial law. [URL:https://voxukraine.org/derzhavne-](https://voxukraine.org/derzhavne-)

[regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-prezydent-ta-narodni-deputaty-keruvaly-krayinoyu-vprodovzh-pershyh-sta-dniv-voyennogo-stanu/](https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703)

3. Monitoring of adopted legislative acts and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine.
[URL:https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703](https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703)

Ірина Жаровська

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНЕ МЕДИЧНЕ ПРАВО: РОЗВИТОК КОМПЛЕКСНОГО ІНСТИТУТУ

Право і медицина можуть бути тісно пов'язані в ситуації, коли процес забезпечення прав людини у сфері охорони здоров'я не проводиться за правилами медицини. Чому так відбувається – питання для кримінального права. Життя пацієнтів, їхнє здоров'я є вирішальними об'єктами медичного захисту. Медичне право – це окрема галузь права, і вона стосується медицини діяльності. Ця сфера права з'явилася останні кілька десятиліть, але її важливість дуже значна.

Медичні норми не можуть нині сконцентруватися виключно на процедурі надання медичних послуг. Відповідальність є невід'ємним елементом правореалізаційної діяльності, інакше норми будуть мати декларативний характер і нічого більше. Кримінальне право повинно комплексно взаємодіяти з медичним в контексті створення окремого інституту – кримінального медичного права.

Іноземні дослідники вже давно мотивують цю потребу. Як вказує Олександра Маллок, в Англії та Уельсі та інших юрисдикціях загального права кримінальне право переважно стосується медичних проступків зі смертельним наслідком через ненавмисне вбивство через грубу необережність. Засудження двох хірургів у 2017 році за злочини проти особи свідчать про те, що правозастосовні органи вперше виявили бажання притягувати хірургів до відповідальності за не смертельну хірургічну шкоду. Однак розуміння того, коли не смертельну хірургічну травму слід розглядати як кримінальну справу, є складним питанням і не має єдиних доктринальних підходів [2]. Таким чином авторка описала зміни національного законодавства та новітні тенденції.

Корейський дослідник Ха Те Хун доводить, що досягнення та ризику революційних розробок у біотехнології, генній інженерії та медицині співіснують. Хоча людство сподівається на сліпуче досягнення: боротьба з хворобами та покращення здоров'я, воно також створює небажані побічні ефекти та ризику для людей. Медичне кримінальне право поширюється від традиційних злочинів у сфері охорони життя і тіла до порушень біоетики, викликаних розвитком біомедичних технологій, корупції та економічної злочинності в медичній сфері [3]. Тому, на думку науковців, така галузь повинна бути комплексно сформована у правовій реальності.

Слід вказати, що пандемічні загрози активізували проблематику поєднання медичних знань та кримінального права. Зазвичай йдеться про протидію кримінального правопорушення щодо поширення інфікування.

Кожна держава описувала власні правила, положення, рішення, накази щодо запобігання і припинення унікальному вірусу спричиненим COVID-19. Розглянемо приклад, як це питання врегульовується у національних нормах права деяких держав. Для прикладу візьмемо Сербію. «Перенесення інфекційних захворювань», визначене статтею 249 Кримінального Кодексу: «Той, хто не діє згідно з постановами, рішеннями чи розпорядженнями щодо припинення або запобігання інфекційним захворюванням і тим самим поширює заразну хворобу, карається позбавленням волі до трьох років».

Разом з цим, за твердженням провідних експертів кримінальні правопорушення, пов'язані з поширенням вірусу, мають бути чітко та вузько визначені, щоб бути справедливими та значущими. Кримінальне переслідування та покарання можуть бути виправдані лише в дуже невеликій кількості ситуацій. Широке використання повноважень примусу та покарання разом із стигматизуючою риторикою цілком може бути контрпродуктивним для цілей громадського здоров'я [4].

Отже нині слід говорити про оновлення методологічного підходу щодо комплементарності знань не тільки різногалузевого правового спрямування, але й інших наук, у тому числі затребуваним є поєднання медицини і права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mullock A. Surgical harm, consent, and English criminal law: When should 'bad-apple' surgeons be prosecuted? *Medical Law International*. 2021. Vol 21, Is. 4. DOI:10.1177/09685332211057004

2. Ha Tae Hoon Retrospect and Prospect of Medical Law 20th Anniversary (Medical Criminal Law) *The Korean Society of Law and Medicine*. 2019. Vol.20 Is. 3. P.47-79;

3. Serbian. Criminal Code, Article 249 (Official Gazette of RS, Nos. 85/2005, 88/2005, 107/2005) with added amendments from 31 August and 29 December 2009 and 24 December 2012

4. Lelliott, J., Schloenhardt, A., & Ioannou, R. Pandemics, punishment, and public health: COVID-19 and criminal law in Australia. *The University of New South Wales Law Journal*, 2021. 44(1), 167–196.

<https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.688041115306745>

Богдана Мельниченко

доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія Рудницька

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан [1]. В Україні воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці.

Вказаний правовий режим, який був введений на території нашої держави вніс багато змін, в тому числі пов'язаних із діяльністю органів влади. У сфері реалізації публічно-владних управлінських функцій це означає запровадження певних особливостей, що передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [2].

Зокрема, на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні

органи – військові адміністрації (ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» було утворено 24 обласні та Київську міську, а також районні військові адміністрації для того, щоб здійснювати керівництво в галузі забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку [3].

Внаслідок цього, на базі існуючих районних державних адміністрацій відбулося утворення відповідних районних військових адміністрацій, у зв'язку з чим відповідні районні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набули статусу відповідних районних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій.

Генеральному штабу Збройних Сил України, Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській військовим адміністраціям відповідно до компетенції було доручено здійснювати спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних, Київської міської, районних військових адміністрацій. Однак це не означає припинення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Президент України та Верховна Рада України в умовах воєнного стану повинні діяти виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України. Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

Відповідно до ч. 3 ст. 11, ч. 3 ст. 12, ч. 2 ст. 12-2 вищезгаданого Закону, повноваження Верховної Ради України, Президента України, судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

У ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, можуть здійснювати лише суди. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що

розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.

Своєю чергою, відповідно до ст. 12-1 даного Закону, Кабінет Міністрів України у разі введення воєнного стану: 1) працює відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану; 2) розробляє та вводить в дію План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася; 3) організовує та здійснює керівництво центральними та іншими органами виконавчої влади в умовах воєнного стану; 4) після початку збройного конфлікту здійснює заходи щодо створення відповідно до норм міжнародного гуманітарного права безпечних зон, організованих у спосіб, який дає змогу забезпечити захист цивільних осіб; 5) визначає особливості здійснення оборонних та публічних закупівель із забезпеченням захищеності державних замовників і замовників від воєнних загроз.

Отже, введення правового режиму воєнного стану передбачає надання органам публічної влади відповідних повноважень, що є необхідними для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. У сфері реалізації публічно-владних управлінських функцій органами публічної влади це означає запровадження певних особливостей. Очевидно, що під час війни перед органами влади постали жорсткі виклики, які вимагають своєчасного адекватного реагування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).

Наталія Стецюк

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного
права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ НАЛЕЖНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Нові виклики та загрози, які повстали перед Україною останніми роками об'єктивно посилили увагу науковців до проблем, які з тих чи інших причин не були належним чином вирішені в процесі національно-державного будівництва на початку 90-тих років минулого століття. Серед них, зокрема, певне місце відведено питанням правонаступництва сучасної Української держави. Адже, «закладена» 12 вересня 1991 року т.з. нормативна формула «Україна - правонаступниця СРСР»[1] вирішила тільки низку (очевидно найбільш вагомих для того часу) питань державного будівництва, однак далеко не весь комплекс багатогранної проблеми правонаступництва новопосталої «держави Україна». Так, відповідно до положень Закону України «Про правонаступництво» «державний кордон Союзу РСР, що відмежовував територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року» проголошувався «державним кордоном України» (ст.5), «всі громадяни Союзу РСР, які на момент проголошення незалежності України постійно проживали на території України» ставали громадянами України (ст.9), а сама Україна підтверджувала «свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України» (ст.6) та проголосила себе « правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки» (ст.7), а також дала згоду «на обслуговування зовнішнього боргу Союзу РСР за станом на 16 липня 1990 року...»(ст.8) [1].

Така позиція тогочасних українських парламентаріїв не тільки відповідала їхнім політико-ідеологічним переконанням (у складі Верховної Ради України, обраної у травні 1990 р., більшість становили комуністи, соціалісти, «червоні директори» та представники колишньої радянської адміністративно-

господарської номенклатури - т.з. «група 239»), а й до певної міри була обумовлена положеннями інших політико-правових документів, ухваленими тим же складом парламентаріїв. Зокрема, в Акті проголошення незалежності України (24.08.1991) йшлося саме про проголошення «незалежності України та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ» [2]. Натомість за своєю політико-правовою сутністю події 24 серпня 1991 року були радше нічим іншим як актом відновлення національної державності Українського народу, насильно перерваної російською (більшовицькою) військовою агресією у 1920 році. Звідси, вирішуючи питання правонаступництва новопосталої Української держави, необхідно було враховувати також і сам факт реалізації Українським народом по закінченню Першої світової війни свого права на самовизначення, створення ним Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, а також їхнього добровільного об'єднання в єдину національну конституційну державу (22.01.1919 р.).

2. Ситуація із вирішенням питання свого правонаступництва після розпаду СРСР повстала не тільки перед колишньою Українською РСР. Подібна проблема виникла і перед іншими колишніми радянськими республіками, народи яких у свій час утворили власні національні держави, і які у різні часи також були окуповані більшовицькою Росією. Однак у Латвії, наприклад, було прийнято Декларацію про відновлення незалежності Латвійської Республіки (04.05.1990), у Литві - Акт про відновлення незалежності Литовської держави (Закон від 11.03.1990 р.), а в Естонії – парламентську «резолюцію про відновлення Естонської Республіки» (20.08.1991 р.). Відповідно, всі три колишні балтійські радянські республіки визнавали себе правонаступниками своїх попередніх національних конституційних держав. Про визнання себе правонаступником своєї попередньої національної держави говорили також після розпаду СРСР і в Грузії (йшлося про Демократичну Республіку Грузію 1918-1920 рр.), однак дані наміри не були реалізовані на практиці.

3. Про необхідність визнання сучасної Української держави правонаступницею Української Народної Республіки говорили в Україні ще від часу її створення. Відомо, що саме такої позиції притримувалася частина українських національно-демократичних діячів кінця 80-тих - поч.90-тих років минулого століття. Зокрема, багатолітній політичний в'язень та народний депутат України першого скликання Л. Лук'яненко пропонував

ухвалювати не «Акт проголошення незалежності України», а саме «Акт відновлення державної незалежності України». Про цю проблему говорили і окремі вітчизняні вчені-конституціоналісти [3, с.406-408], а також українські вчені та громадсько-політичні діячі на еміграції [4].

4. Знаковою подією в новітній історії національного державотворення стало прийняття 15 березня 1992 року в м.С.Бавнд-Брук (США) на Надзвичайній сесії Української Національної Ради рішення про «складення повноважень та припинення діяльності» Державного центру Української Народної Республіки в екзилі (ДЦ УНР). У спеціальній заяві, підписаній Президентом УНР в екзилі М. Плав'юком, Головою УНР-Ради М. Воскобійником та Головою Уряду УНР в екзилі І. Самійленком, зокрема, говорилося про те, що ДЦ УНР вважає проголошену 24 серпня і утверджену 1 грудня 1991 р. народом України Українську державу прямим продовжувачем державно-національних традицій Української Народної Республіки та її правонаступницею. Саме тому, логічним наслідком цих подій стала передача ДЦ УНР «символів влади» тогочасному політичному керівництву України Президенту України Л. Кравчуку та Голові Верховної Ради України І. Плющу 24 серпня 1992 року в м.Києві під час відзначення першої річниці Акту проголошення незалежності України. Звідси, передача Урядом УНР (на еміграції) набутих у свій час виключно легітимним шляхом державно-владних повноважень вищим органам державної влади сучасної України мала не тільки глибоко символічне значення, оскільки стала своєрідним синонімом торжества історичної справедливості, а й без перебільшення - велике політичне значення. Цією подією, з одного боку, в легітимний спосіб було завершено більш ніж семи десятирічну діяльність Уряду УНР в еміграції, а з іншого - реалізовано на практиці одне з базових положень державно-правової доктрини української політичної еміграції ХХ-го століття, а саме - питання правонаступництва відновленої української держави [4, с.223].

5. Своєрідним визнанням необхідності належного вирішення питання правонаступництва сучасної Української держави, зокрема, в частині політико-правового зв'язку її з УНР та ЗУНР стала нова/оновлена редакція Закону України «Про громадянство України» 2001 року. Серед положень цього Закону появився припис про те, що «особа (іноземець або особа без громадянства), яка сама чи хоча б один із її батьків або її дід чи баба, прадід чи прабаба, або її рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра, син чи дочка, онук чи онука народилися або

постійно проживали до 24 серпня 1991 року на території, яка стала територією України відповідно до Закону України "Про правонаступництво України", або яка сама чи хоча б один із її батьків або її дід чи баба, прадід чи прабаба, або її рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра народилися або постійно проживали на інших територіях, що входили на момент їх народження або під час їх постійного проживання до складу Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, /.../, а також її неповнолітні діти мають право на набуття громадянства України за територіальним походженням» (ст.8) [5].

6. Незаконна анексія російською федерацією Криму та фактична окупація нею окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 році суттєво загострили проблему належного врегулювання питання правонаступництва сучасної Української держави поза політико-правовими «рамками» УРСР/СРСР. Свідченням останнього стало внесення 22 січня 2018 р. до парламенту проекту Закону України «Про правонаступництво України щодо Української Народної Республіки». Серед положень Проекту знаковими є пропозиції визнати те, що «Україна є правонаступницею Української Народної Республіки за принципом «tabula rasa» (ст.1), що «у період з 21 листопада 1921 року по 23 серпня 1991 року Україна мала статус окупованої країни» (ч.1 ст.4), що «підставою правонаступництва України щодо Української Народної Республіки є акт передачі 22 серпня 1992 року Президентом УНР Миколою Плав'юком Грамоти Державного Центру Української Народної Республіки, повноважень та атрибутів державної влади Президентові України Леоніду Кравчуку, обраному на вільних, демократичних загальноукраїнських виборах 1 грудня 1991 року» [6].

7. Нові реалії та виклики сьогодення об'єктивно вносять свої корективи в питання належного врегулювання проблеми правонаступництва сучасної Української держави. Серед останніх, насамперед, це війна розвязана РФ проти України, яка привела не тільки до значних територіальних втрат нашої держави, масового руйнування її господарської інфраструктури, а й до десятків тисяч людських жертв, сотні тисяч поранень та каліцтв, мільйонів випадків втрати власного житла, особистого майна українських громадян. За таких умов, питання належного врегулювання проблеми правонаступництва України бачиться в логічному поднанні нерозривності політико-правового та економіко-господарського зв'язку нашої держави із всіма її

державно-правовими попередниками (УНР, ЗУНР, Українською Державою, УСРР, Карпатською Україною, УРСР).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правонаступництво. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1991, N 46, ст.617.
2. Про проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 38, ст.502.
3. Ідеологія державотворення в Україні: історія й сучасність. Матеріали науково-практичної конференції. 22-23 листопада 1996 року. - Київ, 1997. – 547с.
4. Стецюк Н.В. Питання правонаступництва України в державно-правовій доктрині української еміграції. – В зб.: Матеріали VI звітної науково-практичної конференції факультету кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, 6 квітня 2012 р.). - Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С.221- 224.
5. Про громадянство України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 13, ст.65.
6. Проект Закону України «Про правонаступництво України щодо Української Народної Республіки». Вносить народний депутат України Савчук О.В. - w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=63366

Юрій Ковний

кандидат економічних наук, адвокат

УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Один із фундаментальних аспектів процесу будівництва демократія та верховенство права – це повага до прав меншин. Усунення проблем сепаратиськими настроями, в широкому розумінні навіть збереження територіальної цілісності – все це проблеми налагодження демократичної правової політики. Участь громадян у здійсненні публічних влади виступає вагомим принципом правової держави та відображає впровадження ідеології верховенства права.

Участь громадськості як право людини може мати індивідуальний характер, проте позитивно, якщо таке право носить колективне забарвлення. Особливо якщо проблема

стосується відстоювання концептуальних питань етно-національного характеру. Тому питання участі національних меншин в управлінні державними справами має суттєве юридичне значення.

Розглянемо практику іноземних держав у цій сфері.

Захист прав і свобод меншин зазначена в основах конституційного ладу Республіки Сербія. Відповідно до статті 14 Конституції Республіки Сербії, держава захищає права національних меншин, гарантуючи їх спеціальний захист. Крім того, ч. 2 Конституції 2006 р. має спеціальний розділ 3, що регулює права осіб, які належать до національних меншин. Конституція доповнюється розробленням законодавства, що регулює створення інструментів, призначених для забезпечення і захисту прав національних меншин на самоврядування в галузі мови, освіти та культурного розвитку [1].

Конституційні права і свободи громадян Конституція Республіки Сербія 2006 року гарантує особи, які належать до національних меншин, мають право на рівність у управлінні державними справами та право на рівний доступ до державних посад. Отож, тут йде мова не безпосередню участь громадян, як учасників політичного процесу, а саме окремих суб'єктів етно-національної політики.

Права національних меншин є законними природніми правами цієї етнонаціональної групи. Держава, що декларує себе як демократична повинна створити не просто комплекс прав, але й комплекс гарантій для забезпечення цього права.

За словами фахівців, цей обов'язок держави забезпечувати рівність та охоплює дві складові: по-перше, право осіб, що належать до національних меншин брати участь в управлінні державними справами на тих же умовах, як і інші громадяни, і обіймати державні посади; а по-друге, зайнятість державних, регіональних і муніципальних органів і державних служб повинні поважати національний склад місцевого населення та відповідне представництво в таких органах і службах осіб які належать до національних меншин [2]. Отож, Сербія визначає не тільки початкові, але й додаткові гарантії представникам національних меншин.

Також в праксіологічному аспекті низку заходів було вжито для забезпечення представництва національних меншин в управлінні органів як на державному, так і на муніципальному рівнях. Наприклад, політичні партії, що представляють інтереси національних меншин не повинні долати 5% виборчий бар'єр,

який застосовується до всіх інших партій на парламентських і місцевих виборах.

Важливо, що гарантії передбачають не тільки їх інкорпорацію в законодавчу базу, а й активна участь національних меншин в громадському житті. Крім політичних партій національні меншини володіють у Сербії ще одним механізмом, який забезпечує сильний захист - ради національних меншин. Він дозволяє розширити участь національних меншин у суспільному житті.

Основна підтримка ефективної участі національних меншин у вирішенні питань захисту їх особливостей є право на самоврядування, яке здійснюється через інститути національних рад.

Також через національні ради, нацменшини, користуються культурною автономією, яка пов'язана з захистом та збереження мови та писемності, освіти, інформації та культури. Це є ті сфери де меншини можуть значною мірою впливати на публічні рішення. Сама ідея передбачає наявність інституційних рамок, які дозволяють національним меншинам ефективно, відносно безперервно, зберігати та утверджувати власні традиції, духовність, культурну спадщину, запобігаючи асиміляції своїх членів, водночас збільшуючи їх чисельність, утверджувати своєї культуру, мову та звичаї. Кінцевим результатом є збереження та стабільність політичної спільноти [3].

Практика держав демонструє, що належна нормативна та політична стратегія є проявом комплексного гарантування прав національних меншин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Polovchenko K. Constitutional rights and freedoms of national minorities: The Experience of Serbia *Opción*, 2019. Año 35, Especial No.23 P. 1433-1446
2. de Velezco H. and all ERNANDEZ, J. ; CHUMACEIRO, A.; RAVINA, R. and DEL RIO, N. 2019. "Citizens management in the social development. Construction from the political public". In *Opción. Revista de Ciencias Humanas y Sociales*. Año 35, Regular No.89- 2: 706-730
3. Хоџић Ј. УЛОГА И ЗНАЧАЈ НАЦИОНАЛНИХ САВЕТА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У СРБИЈИ АДМИНИСТРАЦИЈА И ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ Год. IV бр. 3/2018 51-70

Майя Пивовар
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ілона Мотос
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Через вторгнення російських військ в Україну двадцять четвертого лютого цього року по всій території держави введено воєнний стан. Війна, беззаперечно позначилася на правових інституціях і судова гілка влади не є виключенням. Однак в умовах воєнного або надзвичайного стану конституційні права людини на судовий захист не можуть бути обмежені.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [1].

Також ч. 2 ст. 26 цього ж Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [1].

Через активні бойові дії та тимчасову окупацію деяких територій досить-таки велика частина судів призупинила свою діяльність. За ч. 3 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місце знаходження судів [1].

Крім того, згідно з ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними

обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [2].

Для врегулювання подібних питань Рада суддів України 02.03.2022 опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, а саме: 1) виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні, визначити особливості роботи суду; 2) при визначенні умов роботи суду у воєнний час, керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в регіоні; 3) визначити відповідальну особу, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної, тощо); 4) усіх доступних працівників, по можливості, перевести на дистанційну роботу; 5) по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя; 6) виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану; 7) зосередитись виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою); 8) звернути увагу слідчих суддів, що у випадках, коли територіальну підслідність кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування змінено, а матеріали кримінальних проваджень через військові дії не було передано або передано не в повному обсязі, доцільно орієнтувати суди щодо однакового застосування положень ст. 199 КПК України, відповідно до яких слідчий суддя насамперед зобов'язаний

перевірити обставини, які свідчать про те, що заявлений ризик, передбачений ст. 177 КПК України, не зменшився, або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; 9) звернути увагу слідчих суддів на те, що за умов, коли всім іншим обставинам, які враховуються при вирішенні відповідних клопотань, судом вже була дана оцінка при обранні запобіжного заходу, формалізований підхід окремих судів щодо обов'язковості надання копій матеріалів провадження, інших додатків, які очевидно для суду не можуть бути надані через військові дії, або, наприклад, щодо неможливості використання судових рішень у формі, в якій їх внесено до Єдиного реєстру судових рішень (роздруківки з Реєстру) є нічим невиправданим та не відповідає вимогам, зокрема, ст.ст. 2, 7 КПК України; 10) якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою технічних засобів, визначених КПК, як виняток допускати участь такого учасника в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [3].

У Конституції України вказано, що кожен має доступ до правосуддя, так як захист прав і свобод людини і громадянина є головним завданням суду [4]. Тому, для створення безпечних умов під час будь-яких заходів, часто використовують формат відеоконференцій.

Відповідно до ч. 7 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судове рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення [2].

На жаль, умови сьогодення перешкоджають повному втіленню право осіб на розгляд їх справи судом навіть у спосіб відеоконференції. В містах України практично кожного дня оголошується повітряна тривога, що зобов'язує переміститись в укриття як суддів, учасників справи так і працівників суду, адже немає місць для проведення цілком безпечного судового розгляду.

Воєнний стан не впливає на перебіг процесуальних строків. Підставою можуть бути ті обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом встановленого законом строку. Верховний Суд України вказує,

що питання, які пов'язані з поновленням процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, які наведені у заяві про поновлення такого строку [5].

Таким чином, запровадження воєнного стану внесло часткові зміни у ланку судової системи. Проте, незважаючи на певні незручності, заходи, які запроваджуються мають на меті, в першу чергу, захист життя та здоров'я учасників судового процесу і, відповідно, здатність проводити розгляд судових справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Рекомендації РСУ щодо роботи суддів від 02.03.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text>
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № № 254к/96-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 21.07.2022 р. у справі № 127/2897/13-ц URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2022_05_27_uhvala_918_191_21

Оксана Баскакова

асистент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СТАТУС КАНДИДАТА В ЧЛЕНИ ЄС І «ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ» ДЛЯ УКРАЇНИ

Надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата в члени ЄС – історична подія, яку важко переоцінити. Те, що ще рік тому здавалося недосяжною мрією, сьогодні – наша нова реальність.

Слід зазначити, що процедура прийняття до складу ЄС передбачена в статті 49 Договору про ЄС, де прямо передбачено лише два критерії членства в Союзі. Так, держава, що претендує на членство, повинна бути європейською (географічний критерій) та поважати і дотримуватися цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС) (політичний критерій). Однак, цією ж статтею передбачено право Європейської ради розширювати та додавати нові умови для набуття членства [1]. Так, інші вимоги до держав, які воліють приєднатися до ЄС, знаходять своє відображення у так званих Копенгагенських критеріях, схвалених на засіданні Європейської Ради в Копенгагені у червні 1993 р. і включають у себе:

1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичний критерій);

2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічний критерій);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що впливають із членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (критерій членства);

4) спроможність самого ЄС абсорбувати нових членів, одночасно підтримуючи динаміку європейської інтеграції, що є важливим фактором спільного інтересу як Союзу, так і держав-кандидатів [2]. Іноді цей критерій називають «незалежним», оскільки його суть – забезпечення того, щоб вступ нових країн не послабив європейську інтеграцію [3, с. 38–39].

У рішенні Мадридського саміту ЄС (грудень 1995 р., Іспанія) підкреслювалося, що критерії членства також вимагають обов'язкового створення державою-кандидатом умов для інтеграції шляхом пристосування національних адміністративних структур до європейських.

У Рекомендаціях Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС, де Європейська комісія рекомендує Європейській Раді підтвердити перспективу України, Молдови та Грузії стати членами ЄС та представляє свої висновки щодо надання цим країнам статусу кандидата, оцінено заявку України на основі її спроможності відповідати «Копенгагенським» та «Мадридським критеріям», а також враховані зусилля України щодо виконання нею зобов'язань за Угодою про асоціацію (УА) та Поглибленою і всеохопною зоною вільної торгівлі (ПВЗВТ), що набрали чинності 1 вересня 2017 року [4].

Згідно з УА, Україна взяла на себе юридичні зобов'язання імплементувати майже 70% *acquis* ЄС.

Важливо усвідомити, що надання Україні статусу кандидата в члени не є остаточним, і ЄС може скасувати його, якщо не буде вжито таких кроків:

- ухвалення та впровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;

- завершення перевірки доброчесності кандидатів у члени Вищої ради юстиції Радою з етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- посилення боротьби з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань, а також забезпечення належної динаміки судових справ та винесених вироків; завершення призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури шляхом атестації визначеного переможця конкурсу та проведення процесу відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України;

- забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF); ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України;

- запровадження антиолігархічного закону з метою обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя; це має бути зроблено юридично обґрунтованим чином, з урахуванням майбутнього висновку Венеціанської комісії щодо відповідного законодавства;

- подолання впливу суб'єктів з корисливими інтересами шляхом ухвалення закону про ЗМІ, який узгоджує законодавство України з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та надає повноваження незалежному медіа-регулятору;

- завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин, яка зараз готується, згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії, та ухвалення негайних та ефективних механізмів імплементації [4].

Надання Україні статусу кандидата в члени ЄС є, безперечно, вагомою подією, адже означає остаточне визнання з боку ЄС європейської ідентичності України. Проте цей статус

не надається «автоматично» і вимагає посиленої роботи з боку нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326. 26.10.2012. p. 13–390. EUR-Lex : An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
2. Accession criteria (Copenhagen criteria). EUR-Lex : An official website of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen
3. Жовква І.І. Критерії членства СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України. Аналітичне дослідження. Київ, 2010. 84 с.
4. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні : Офіційний сайт ЄС. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рекомендації-європейської-комісії-щодо-статусу-україни-на-членство-в-єс uk?s=232>

Ростислав Кельман

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму,
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МЕТОД ПРОГНОЗУВАННЯ ТА АКсіОЛОГіЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВИХ ЗАБОРОН (А ТАКОЖ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ)

Особливе місце у процесі дослідження правових заборони та правових обмежень також відводиться методу прогнозування, якому надається наступне визначення: метод прогнозування – це метод який дозволяє висунути та обґрунтувати рекомендації щодо варіантів розвитку ти чи інших правових явищ, у тому числі й правових заборон. У методології соціологічної науки соціальному прогнозуванню відведено значне місце, адже воно дозволяє досліджувати динаміку і перспективи розвитку соціальних процесів та явищ з метою підвищення ефективності й наукової обґрунтованості

соціального програмування, проектування та управління в цілому. Специфічною особливістю соціального прогнозування, що також вирізняє й правовий прогноз, є високий ступінь взаємозв'язку між передбаченням і попередженням, який здатен призводити до ефекту само - здійснення у деяких випадках. Цього можна досягти за умов значної міри керованості того чи іншого соціального (правового) об'єкту, який досліджується, через впровадження прогностичних цілей, планів, проектів, програм і рішень. Однією з головних умов наукової коректності щодо здійснення соціального (у тому числі правового) прогнозування виступає розуміння того, що прогноз не можна ототожнювати із спробами передбачення всіх деталей майбутнього у наслідок дії досить великої кількості макро та/або мікро факторів, і окремих специфічних чинників. Саме тому, закони суспільного розвитку носять ймовірний характер, а прогностичні висновки найбільш коректно формулювати як тенденції або варіативні моделі. Прогнозування оперує категоріями «передбачення» і «передрікання» («вказівка»), але водночас сам «прогноз» є науково «опредмеченою» формою їх реалізації. Якщо передбачення може втілюватися у формі складного передречення, навіть емоційного передчуття та виявлятися у формі опису можливих або, бажаних перспектив, станів, рішень і проблем майбутнього, то передрікання («вказівка наперед») пов'язана з використанням інформації про майбутнє для цілеспрямованої діяльності щодо вирішення відповідно виникаючих проблем. [1] Завдяки даному методу здійснено спробу досягнути однакового праворозуміння основних положень правових заборони та правових обмежень, а також здійснено спробу передбачити ефект та відповідні результати, які будуть або можуть бути досягнуті в процесі встановлення та застосування правових заборон та правових обмежень.

Цінність застосування правових заборон у системі правового регулювання суспільних відносин, дозволяє розкрити та показати у повній «правовій красі», - аксіологічний підхід. Який порівняно із вже зазначеними методами дослідження тих чи інших правових явищ є молодим напрямком юриспруденції, та який отримав наукове теоретичне втілення у середині ХХ століття. Отже, ціннісний підхід в історичній науці був ініційований на рубежі ХІХ і ХХ століть баденською школою неокантіанців у Німеччині (Р. Лотце (1817 - 1881 р. р.), В. Віндельбанд (1848 - 1915 р. р.), Г. Ріккерт (1863 -1936 р. р.) «Поглиблюючи етичну орієнтацію філософії, що була започаткована Кантом, баденці, - писав О. Юдін, - розглядали

філософію як науку про належне, про загально - значимі цінності. Предмет філософії для них - це не дійсність, а цінності. Тільки через історичне лежить шлях до надісторичного. Лише аналізуючи історичний матеріал, зможе філософія підійти до світу цінностей» [2,с.6-7]. Суть аксіологічного методу пізнання, на думку німецьких філософів, полягає у віднесенні об'єктів, що вивчаються, до тих чи інших цінностей, завдяки чому й здійснюється відбір об'єктів та їх оцінка. Серед безумовних цінностей людського буття називаються цінності науки, мистецтва, моралі, права, державності, релігії. Г. Ріккерт взагалі вважав «основною проблемою світогляду» саме проблему «взаємного відношення цінності та дійсності», а для теорії цінностей, на його думку, «інтерес представляють якраз такі цінності, які збуджують посягання на значущість, а тільки в сфері культури можна безпосередньо зустрітися із дійсністю, що зв'язана з такого роду значущими цінностями... Філософія повинна через це починати з культурних благ, для того щоб розкрити викристалізоване в них різноманіття цінностей». [3,с.463-465] Цінності є матеріальні і духовні. До ключових духовних цінностей відносять цінності свободи, співпричетності, блага, користі, добра, істини, правди, творчості, краси, святості, мудрості, гармонії. Загально визнаним надбанням людської цивілізації є пріоритет загальнолюдських цінностей над вузькокласовими, національними, клановими та інші. Аксіологічний метод пізнання полягає у відборі дослідником тих фактів минулого, які зв'язані з культурними цінностями, що їх сприймає історик дослідник. На думку М. Грушевського саме такий підхід до історії дає змогу сповна використати її «виховуючий» потенціал. Історія, - писав вчений, - є «неустанною оцінкою, власне неустанною переоцінкою історичних прецедентів, історичних діл, типів і індивідуальностей із становища сучасного моменту, його завдань і поглядів, його соціальних моральних вимог, і таким же переоцінюванням, перемірюванням сучасних подій - включно до своєї власної індивідуальної діяльності, мірою і вагою історичних прикладів, взірців і прецедентів минулого». [4,с.123].

Резюмуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що ціннісний (аксіологічний) підхід до розуміння та дослідження правових заборон (а також правових обмежень) дозволяє глибше та об'ємніше розглянути його соціальну сутність, характерні риси, функції, та ефективність його застосування. У довідково - енциклопедичних джерелах аксіологія (від грецької - цінність, вартість, слово, поняття, вчення) розглядається як

вчення про цінності, філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості та властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей. [5,с.14] Використання аксіологічного підходу дає можливість аналітично довести, що правові заборони належать до числа фундаментальних цінностей сучасної цивілізації (правової держави), так як саме через забезпечення чіткого формування правових заборон здійснюється захист основоположних прав та свобод суспільства у цілому. Визнання цінності правових заборон та правових обмежень є необхідним кроком у розвитку правосвідомості, активної поведінки суб'єктів правовідносин, охорони й примноження загальнолюдських цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прогнозування у праві. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/505-panova/10903-35.html>
2. Юдин А. Точка зрення «ценности» Генриха Риккерта //Риккерт Г. Философия жизни. - К.: «Ника - Центр», «Вист - С», 1998. С. 6 – 7.
3. Риккерт Г. Философия жизни. - К.: «Ника -Центр», «Вист -С», 1998. С. 463 – 465.
4. Грушевський М. Історія і її соціально - виховуюче значення // На порозі нової України: статті і джерельні матеріали. - К., 1992. С. 123.
5. Мищенко Ф. Г. Федеративная Эллада и Полибий / Ф. Г. Мищенко // Полибий. Всеобщая история : в 3 т. - СПб. : Наука, 1994. - Т. Г. С. 14.

Світлана Ковтун

викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Адвокатура України як недержавний самоврядний інститут самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого

професійного рівня адвокатів і вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів діє адвокатське самоврядування.

У ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. визначено, що адвокатське самоврядування - це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Самоврядування передбачає здійснення самовизначення та самоуправління в порядку і за правилами, встановленими самим суб'єктом самоуправління.

Водночас, адвокатське самоврядування - це визначена нормативно-правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності. Адвокатське самоврядування є чітким показником розвитку інституту адвокатури, міцної та незалежної адвокатської корпорації [1, с. 102]. На сучасному етапі судово-правової реформи, коли відбулося ставлення адвокатури як самоврядного та незалежного інституту правової системи, завданням адвокатської спільноти є вдосконалення системи органів адвокатського самоврядування, розподіл повноважень між органами адвокатського самоврядування та їх здійснення у найбільш демократичному порядку [1, с. 102].

Адвокатське самоврядування є гарантією запобігання незаконному впливу на адвоката при здійсненні ним професійної діяльності і оптимальності управління в системі адвокатури [2, с. 290].

Усе це підводить нас до поняття адвокатського самоврядування та визначення основних принципів, відповідно до яких воно має бути побудоване. Як відомо, самоврядування — це право певної спільноти самостійно вирішувати внутрішні питання.

У Великому юридичному словнику дається таке визначення поняття самоврядування: «Самоврядування — самостійність будь-якої організованої соціальної спільноти в управлінні власними справами» [3, 606] .

Розглянемо детальніше поняття «самоврядування», «адвокатського самоврядування», яке пропонується у наукових колах. Самоврядування – це форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо мають право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва [2, с. 291]. Самоврядування – тип

соціального управління, за яким суб'єкт та об'єкт управління збігаються [4, с. 142]. Самоврядування – право на внутрішнє управління своїми, місцевими силами [5, с. 619]. Під самоврядуванням розуміють автономне функціонування будь-якої організаційної структури (підсистеми), правомочне прийняти нею рішень щодо внутрішніх проблем, включення виконавців у процеси вироблення рішень; колективне управління; участь усіх членів організації, населення в роботі відповідного органу управління [6]. М.В. Цвік зазначав, що самоврядування є різновид соціального управління, заснований на саморегуляції, в основу якого покладено спільне вирішення учасниками суспільних відносин їх спільних справ, що поєднується зі спільною діяльністю у виконанні прийнятих рішень [7, с. 44]. Ю.М. Тодика самоврядування визначав як один із найдавніших і універсальних принципів серед тих, що застосовуються в управлінні починаючи з ранніх стадій розвитку людського суспільства [8, с. 485]. О.І. Бедний висловлює позицію школи німецьких юристів, що самоврядування – це державне управління [9, с. 23].

Отже, під самоврядуванням слід розуміти різновид управління, який за науковими джерелами рекомендується сприймати як функцію високоорганізованих систем, що гарантує їхню логіко-структурну цілісність, підтримання режиму їхньої діяльності, сприяє досягненню визначеної мети [10]. Самоврядування в межах держави надається певним інституціям і спільнотам згідно з Конституцією та чинним законодавством. Самоврядування в ідеалі передбачає здійснення самовизначення та самоуправління в порядку і за правилами, встановленими суб'єктом самоуправління.

Основними властивостями самоврядування є: належність влади всьому колективу, її здійснення колективом або безпосередньо, або через виборні органи; єдність, збіг суб'єкта та об'єкта управління; самоконтроль та саморегуляція завдяки спільно прийнятим соціальним нормам; спільне ведення загальних справ; самофінансування; обстоювання та захист спільних інтересів на основі самодіяльності й самовідповідальності [11, с. 413–414].

Адвокатському самоврядуванню, як формі управління адвокатурою, притаманна самоорганізація та саморегулювання. І в цьому сенсі адвокатське самоврядування може розглядатися як сукупність правил, що забезпечують самостійне регулювання відносин, що виникають у адвокатській спільноті, і є необхідним елементом її функціонування. Перш за все, йдеться про

визначення самоврядування взагалі, як форми управління, за якої суспільство, певна організація, господарсько-адміністративна одиниця має повноваження самостійно вирішувати питання власного керівництва; виборну установу, яка здійснює управління.

За своєю сутністю адвокатське самоврядування є корпоративним, як таке, що об'єднує адвокатів в одну організацію, яка встановлює свої корпоративні правила поведінки та інші норми, вирішує питання відповідальності адвокатів, регулює інші питання адвокатської діяльності відповідно до норм права та побажань адвокатів. Для того, щоб самоврядування через прийняття рішень органами адвокатської спільноти було ефективним, і головне - розповсюджувалося на всіх без виключення адвокатів, необхідно, щоб всі адвокати підпадали під юрисдикцію органів адвокатського самоврядування, і, отже, входили до складу професійної корпорації.

На думку Катерини Коваль, самоврядування адвокатури – це насамперед право і наявність реальної можливості кожного адвоката впливати на процеси у професійній корпорації, при цьому з урахуванням специфіки нашої професії регуляторні функції органами адвокатського самоврядування повинні використовуватися мінімально, акценти мають бути сконцентровані на стимулювання прийняття колективних рішень, які найбільш повно враховують інтереси кожного адвоката [12, с. 2].

Самоврядування розглядають як тип соціального управління, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто самі люд и управляють своїми справами, спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації.

Отже, адвокатське самоврядування є гарантоване державою можливість та здатність адвокатури України, як сукупності усіх адвокатів України, самостійно визначати та формувати внутрішню корпоративну структуру, порядок організації та функціонування органів адвокатського самоврядування.

Органи адвокатського самоврядування – це органи саморегулюючого співтовариства адвокатів, що формуються цим співтовариством для вираження їх інтересів, та здійснюють покладені на них законом, іншими нормами права, повноваження з внутрішнього управління адвокатами з метою забезпечення їх незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакаянова Н. М. Збори адвокатів як організаційна форма адвокатського самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. Вип. 34. 2015. Т. 3. С. 102-105.
2. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України. Дис. докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Одеса, 2017. 487 с.
3. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2001. 703 с.
4. Батанов Р. В. Самоврядування. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. С. 413–414.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник. А–Я / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. 2-е вид. Київ: Юрид. думка, 2012. 1017 с.
6. Самоврядування. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Самоврядування>.
7. Цвик М.В. Теория социалистической демократии (государственно-правовые аспекты). Киев: Вища шк., 1986. 160 с.
8. Конституційне право України / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.
9. Бедний О. І. Організаційно-правові основи проходження служби в органах місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса: Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». 2003. 175 с.
10. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Київ: Акад. адвокатури України, 2009. 20 с.
11. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 477 с.
12. Коваль К. Адвокатура: час змін настав. *Правовий тиждень*, № 13-16. 2014.

Вікторія Гатала

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина Богів

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Термін "місцеве самоврядування" знайомий кожному, проте варто зазначити, що саме має під собою це поняття. Місцеве самоврядування в Україні — право територіальної громади— жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1]. Також місцеве самоврядування — це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами — територіальними колективами і сформованими органами, має особливий об'єкт — питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності — комунальної (муніципальної). Зі своїм справжнім змістом місцеве самоврядування увійшло в наше життя не так уже й давно – з початку 1990 - х років [2, с. 31].

Важливо зазначити, що самоврядування як участь громадян в управлінні може успішно функціонувати лише в тому випадку, коли вже існують елементи громадянського суспільства і самоорганізації.

Проте, як відомо з 24 лютого 2022 року в Україні розпочалась повномаштабна війна і було запроваджено правовий режим воєнного стану - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності

України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[3]. Тому дослідження даної теми є особливо актуальним сьогодні.

Згідно указу №68/2022 Президента України Володимира Зеленського [4] під час воєнного стану утворилися військові адміністрації в областях та районах України, які мають відповідати за відсіч окупантам (тобто вжиття заходів воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку) та забезпечувати державну владу на місцевому рівні.

На разі актуальною проблемою функціонування органів місцевого самоврядування є випадки державної зради серед українських мерів та чиновників, як приклад: мер міста Куп'янськ, який сам домовився з російськими окупантами про передачу влади в місті (даному громадянину прокуратура області повідомила про підозру у посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України особою, яка є представником влади, та у державній зраді)[5] чи ексголова Херсона, котрий перейшов до співпраці з окупантом. Звичайно такі дії підривають державний суверенітет та національну безпеку України. Тому важливо, щоб кожен такий колабораціоніст був покараний згідно чинного кримінального законодавства.

Очевидно, що українські органи місцевого самоврядування з одного боку не можуть повноцінно функціонувати на окупованій території, з іншого – їх обов'язок забезпечувати життєдіяльність відповідних громад [6].

Тому в умовах воєнного стану необхідно ефективно забезпечувати виконання функцій органів місцевого самоврядування згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та Конституції та створювати докладати максимальних зусиль для допомоги Збройним силам та найбільш вразливим громадянам – внутрішньо переміщеним особам так як ці органи є найбільш наближеними до громадян і саме результати їхньої роботи виборець бачить в першу чергу.

Отже, на основі вищевказаного можна зробити висновок, що військові адміністрації мають консолідувати зусилля місцевих органів влади, спільно із державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями, громадянами здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони,

цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 09.07.2022 № № 2394-IX
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.09.2022)
2. Дерун Т.М. Навчальний посібник для депутатів місцевих рад об'єднаних територіальних громад. Видання друге. Асоціація міст України. Київ, 2017. 164 с.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 16.08.2022 № 2526-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 22.09.2022)
4. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України №68/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022> (дата звернення: 23.09.2022)
5. Ще один мер Куп'янська, на цей раз колишній, виявився зрадником. Українська правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/14> (дата звернення: 23.09.2022)
6. Що робити органам місцевого самоврядування в умовах воєнних дій? Громадський простір: веб – сайт. URL: <https://www.prostir.ua/> (дата звернення: 23.09.2022)

Олег Лютий

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗМІНА АЛГОРИТМУ ДІЯЛЬНОСТІ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і

оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України "Про правовий режим воєнного стану", Указом Президента України в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [1]. Також згідно з цим указом на Кабінет Міністрів України покладалися невідкладні завдання щодо введення в дію план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні та забезпечення фінансування та вжиття в межах повноважень інших заходів, пов'язаних із запровадженням правового режиму воєнного стану на території України [1].

З початком війни на уряд України покладалося чимало завдань, оскільки саме цей орган державної влади відповідальний за виконання законів України, та за допомогою підзаконних актів регулює умови життя у воєнний період. Постанови, які ухвалив Кабінет Міністрів України були спрямовані на регулювання питань пов'язаних в першу чергу з обороною, забезпеченням війська, гуманітарним забезпеченням, а також багатьох інших питань економічного напрямку. Чимала увага була приділена санкціям проти агресорів.

У перший же день війни Кабінетом Міністрів України було затверджено план запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні, в якому передбачалося: організація посиленої охорони та оборони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; забезпечення цілодобової роботи пунктів управління (ситуаційних, кризових центрів) органів державної влади та організація їх взаємодії з пунктом управління Міноборони через Центр координації та взаємодії органів державної влади з військовим командуванням; Проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю, а також матеріальних і культурних цінностей; та багато інших не менш важливих заходів [2].

Постановами Кабміну, було передбачено спрощення перетину кордону та регулювання евакуації. Зокрема Постановою Кабінету Міністрів було затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) та забезпечення умов для перебування на території України, де не ведуться бойові дії, або за межами України дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування [3]. Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил перетинання державного

кордону громадянами України» були введені спрощення перетинання кордону для осіб з інвалідністю.

Підтримка та допомога українців стала одним з найважливіших завдань Кабміну. Урядом було ухвалено низку постанов, із наданням пільг цивільним громадянам, які втратили джерело доходів або стали вимушеними переселенцями, так і захисникам України – у вигляді виплат, пільг та можливості для лікування та реабілітації. Зокрема у пункті 1 постанови Кабінету Міністрів про «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» передбачається що на період дії воєнного стану військовослужбовцям Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, військовим прокурорам Офісу Генерального прокурора, особам рядового і начальницького складу Державної служби з надзвичайних ситуацій, співробітникам Служби судової охорони, особам начальницького складу управління спеціальних операцій Національного антикорупційного бюро та поліцейським виплачується додаткова винагорода в розмірі 30 000 гривень щомісячно (крім військовослужбовців строкової служби), а тим з них, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів (у тому числі військовослужбовцям строкової служби), – розмір цієї додаткової винагороди збільшується до 100 000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах [4].

З перших днів війни можновладці чи не щодня наголошували тому, що питання продовольчої безпеки є критичним як для України, так і для всього світу. Кабмін зі свого боку ухвалив низку постанов для підтримки українського агросектору та сільськогосподарських товаровиробників.

Так, для пришвидшення ввозу продуктів з-за кордону та скорочення бюрократії Кабмін дозволив імпортерам не перекладати українською мовою маркування харчових продуктів як для продажу, так і для гуманітарної допомоги. Також виробники харчування у разі зміни рецептури продукту можуть не оновлювати маркування, однак мають

зазначити на упаковці інформацію про наявність складників-алергенів[5].

Також одними із найважливіших рішень прийнятих Кабміном були: Заборона ввезення на митну територію України в митному режимі імпорту товарів з Російської Федерації[6], та денонсування угод з країнами-агресорами постановами: «Про подання на денонсацію Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків»; «Про денонсацію Угод в галузі освіти і науки з Російською Федерацією»; «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі стандартизації, метрології та сертифікації та Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі стандартизації, метрології та сертифікації»; «Про подання до Верховної Ради України проекту Закону України "Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про науково-технічне співробітництво»; «Про денонсацію Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі створення та експлуатації ракетно-космічної та ракетної техніки»; «Про подання на денонсацію Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження ухилень від сплати податків».

Варто відзначити, що на початку війни задля спрощення і прискорення забезпечення української армії усім необхідним Кабінет Міністрів України постановою про «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» передбачено, що оборонні та публічні закупівлі товарів, робіт і послуг здійснюються без застосування процедур закупівель та спрощених закупівель, визначених Законами України "Про публічні закупівлі" та "Про оборонні закупівлі" [7].

Отже, в умовах воєнного стану на Кабінет Міністрів України покладається велика кількість завдань, які йому потрібно виконувати задля стабілізації та покращення ситуації в державі в політичних, соціальних, економічних та воєнних напрямках. Саме вибір правильних стратегій та пріоритетів вирішення проблем виконавчою гілкою влади може відіграти неабияку роль для покращення становища в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України; План від 24.02.2022 № 181-р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>
3. Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 27.03.2022 № 385 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2022-%D0%BF#Text>
4. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>
5. Державне регулювання під час війни: як Кабінет Міністрів України адаптував економіку до воєнного стану - Єлизавета Доронцева URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voyennogo-stanu/>
6. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 № 426 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text>
7. Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 169 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>

Вікторія Шмиговська

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія Цебенко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДІЯЛЬНІСТЬ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини та громадянина є найбільшою цінністю для кожного. Для правової держави важливою ознакою є непорушність прав людини, що викликає необхідність існування відповідних гарантій на охорону, захист та відновлення порушених прав. Вагомим стало закріплення на державному рівні гарантій захисту своїх прав.

Під гарантіями варто розуміти певну систему умов, способів, засобів та механізмів забезпечення належної реалізації визначених законодавством прав та свобод людини і громадянина [1]. Гарантії прийнято поділяти на дві групи – це гарантії загальні та спеціальні. Як відомо, до загальних гарантій відносяться, насамперед, політичні, економічні, соціальні та культурні. Вони визначаються рівнем розвитку основних сфер людського життя.. Варто звернути особливу увагу на юридичні гарантії, якими є наділені державою формальною обов'язковістю умови, необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатись своїми конституційними правами та свободами [3]. Тобто, такі умови є реальним забезпеченням правовими засобами здійснення, охорони і захисту конституційних прав та свобод, яке регулюється на державному рівні.

Серед передбачених Конституцією правових способів охорони своїх прав є гарантія судового захисту. Так, статтею 55 Конституції України гарантується право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб [2]. Це означає, що людина, неважливо, чи вона є громадянином України, іноземцем, особою без громадянства, може звернутись за захистом порушених прав у судовому порядку. Тобто, суд не вправі відмовити у правосудді, а також у прийнятті позовних заяв, скарг, оформлених згідно із чинним

законодавством. У статті 64 Конституції України передбачено, що конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених законодавством [2]. Проте у цій ж статті наведено, що конституційні права та свободи можуть обмежуватись за умови введення воєнного або надзвичайного стану, що зараз для України є актуальною обставиною. Хоча у статті вказано, що ст. 55 Конституції про судовий захист не може обмежуватись, на сьогоднішній день все ж було внесено певну кількість змін до законодавства про судочинство.

Насамперед, зміни торкнулись судів загальної юрисдикції. Відомо, що до судів загальної юрисдикції належать: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України [5]. Так, місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах), апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [4].

Зміни, внесені у зв'язку із введенням воєнного стану в державі, стосуються найбільше саме місцевих судів. У липні 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з яким у період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду, якому визначається територіальна підсудність справ, що перебували у провадженні суду, в якому працює суддя, а в разі відсутності вакансій у цьому суді - до іншого суду того самого рівня і спеціалізації [6]. Також в нормативному акті наведено положення про те, що у разі неможливості участі в судовому засіданні, рекомендується подавати до суду клопотання про: а) відкладення розгляду справи та розгляд справи за участі представника; б) участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Такі клопотання можливо буде направити до суду засобами поштового зв'язку або через систему Електронного суду [7].

Таким чином, в нових умовах передбачається можливість дистанційного розгляду справи за допомогою уже вищезгаданої підсистеми «Електронний суд». Зважаючи на повідомлення прес-служби Верховного Суду, зазначається, що станом на червень 2022 року 99 місцевих та апеляційних судів наразі не діють, 67 знаходяться в окупації, а територіальна підсудність 98 судів була змінена. Також, не забуваючи про те, що право особи на судовий захист діє і в умовах воєнного чи надзвичайного стану, суди продовжують здійснювати правосуддя і дистанційно, оскільки і на окупованих територіях, і у місцях, де ведуться бої проводити судові засідання очно становить небезпеку як для працівників суду, так і для людей, які звернулись із відповідним клопотанням. Також, з'явилась можливість дистанційно проводити і збори суддів, тобто «зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань», що зазначено у ч 1. Ст. 128 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів». Але водночас Законом не дозволяється проводити збори суддів у режимі відеоконференції щодо питань, для вирішення яких встановлено необхідність таємного голосування [6].

Змін зазнав і склад суду, а саме положення які стосувались повноважень працівників суду. Наприклад, на період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, Голова Верховного Суду або особа, яка виконує повноваження Голови Верховного Суду, здійснює такі повноваження: призначає на посаду без проведення конкурсу і звільняє з посади Голову Державної судової адміністрації України, його заступників; приймає рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та про дострокове закінчення відрядження судді; проводить перевірку повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, оприлюднює результати та приймає відповідні рішення; вносить до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя; звертається до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених суддями, працівниками апарату суду; затверджує Положення про Єдину

судову інформаційно-телекомунікаційну систему або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем, а також затверджує внесення змін до зазначених документів; публікує у газеті "Голос України" та на веб-порталі судової влади України оголошення про створення та забезпечення функціонування відповідної підсистеми (модуля) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також оголошення про початок функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у складі всіх необхідних для її повного функціонування підсистем.

Також, на цей же період встановлюється наступне:

1) кількість суддів у суді (крім Верховного Суду) визначає Державна судова адміністрація України з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів;

2) рішення про утворення територіальних управлінь Державної судової адміністрації України та визначення їх кількості приймається Державною судовою адміністрацією України без погодження з Вищою радою правосуддя;

3) Служба судової охорони підзвітна та підконтрольна Державній судовій адміністрації України;

4) Голова Служби судової охорони, його заступники призначаються на посади без проведення конкурсу і звільняються з посад Головою Державної судової адміністрації України [7].

Отож, попри неймовірно складні часи для нашої держави, влада все ж намагається дотримуватись належної реалізації конституційних прав громадян та забезпечувати гарантію судового захисту порушених прав та свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. 2010. 432 с. URL : https://pidru4niki.com/10560412/pravo/garantiyi_prav_svobod_lyudini_gromadyanina_ukrayini (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

3. Бакірова І. О. Зміст Конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Міністерство юстиції України.

URL : https://minjust.gov.ua/m/str_8158 (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2.06.2016 року № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

5. Про судоустрій і статус суддів. Міністерство юстиції України. URL: [Закон України «Про судоустрій і статус суддів» \(minjust.gov.ua\)](https://minjust.gov.ua) (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

6. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 27.07.2022 року № 2461-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

7. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя : Закон України від 15.03.2022 року № 2128-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (Дата звернення: 08.09.2022 р.)

Аліна Марчук

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА 200 ДНІВ ВІЙНИ

Статтею 124 Конституції України закріплено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Отже, суди навіть в умовах воєнного стану зобов'язані працювати та здійснювати правосуддя [1].

24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан. Конституційний Суд України в умовах воєнного стану і в особливий період продовжує здійснювати конституційні функції. Навіть 4 лютого, відбулися пленарне засідання і засідання Великої палати Суду, а також засідання Другої колегії суддів Другого сенату і Третьої колегії суддів Першого сенату Суду [2].

Судді Конституційного Суду України проводять пленарні засідання і засідання Великої палати Суду, засідання сенатів Суду та колегій суддів Суду. Упродовж квітня поточного року Конституційний Суд України провів 21 засідання та ухвалив 84 акта. З них: 73 ухвали Великої палати Суду; 4 постанови Суду; 2 рішення сенатів Суду; 1 ухвала сенату Суду; 5 ухвал колегій суддів Суду [3].

З початку року до Суду надійшла 71 конституційна скарга. За результатами їх попередньої перевірки 34 конституційні скарги розподілено суддям-доповідачам. Суб'єктам права на конституційні скарги повернуто 36 скарг, які за формою не відповідали вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України», одна конституційна скарга перебуває на опрацюванні в Секретаріаті Суду. Також за цей час Секретаріат Суду підготував та надіслав 145 відповідей на запити на публічну інформацію і звернення громадян [2].

Працівники Секретаріату Суду через об'єктивні причини забезпечують виконання покладених завдань дистанційно або ж у адміністративній будівлі Суду. Заступник Голови (виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України відповідно до статті 33 Закону України «Про Конституційний Суд України») видав розпорядження від 5 квітня 2022 року «Про організацію роботи Конституційного Суду України», згідно якого керівнику Секретаріату доручено забезпечити роботу Секретаріату враховуючи безпекову ситуацію та виходячи із наявних ресурсів. Відповідно до цього керівник Секретаріату видав розпорядження, яким врегулював ці питання. Таким чином ним було унормовано порядок роботи працівників в адміністративній будівлі безпосередньо на робочих місцях, дистанційно та оформлення простою [4].

Але у свою чергу працівники Секретаріату та патронатні служби забезпечують чітку та належну роботу суддів з метою здійснення основних повноважень та нормальному функціонуванню Конституційного Суду України. Вони: продовжують готувати матеріали для проведення засідань Суду, приймати та опрацьовувати конституційні скарги, запити на публічну інформацію та звернення, які надходять до

Конституційного Суду України, тощо. Відповідно, у квітні до Суду надійшло 10 конституційних скарг. За результатами їх попередньої перевірки 6 конституційних скарг розподілено суддям-доповідачам. Суб'єктам права на конституційні скарги повернуто 4 скарги, які за формою не відповідали вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України» [4].

Конституційний Суд України, окрім того, що продовжує працювати та здійснювати правосуддя в умовах воєнного стану, також допомагає ЗСУ і на початку березня Конституційний Суд України вирішив перераховувати 50-70 % грошової винагороди (після відрахування податків та зборів) суддів Конституційного Суду України на потреби Збройних сил України, сил територіальної оборони, гуманітарні потреби та на адресу інших одержувачів, які потребують допомоги у зв'язку зі згаданою агресією.

Окрім того, самі судді КСУ здійснюють активну діяльність, прикладом цього 2 квітня 2022 року в режимі онлайн Віктор Городовенко, Василь Лемак, Олег Первомайський та Галина Юровська взяли участь у круглому столі на тему: «Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: конституційно-правовий вимір». Варто виділити те, що досить вагомим та зручним проектом є те, що для суддів і прокурорів України запрацювала онлайн-платформа, що дає можливість безпосереднього спілкування між суддями з усієї Європи, а також надасть можливості для підтримки і допомоги [4].

Отже, можемо сказати, що судова система України швидко та чітко зуміла адаптуватись під ситуацію, яка зараз відбувається в Україні. Не дивлячись ні на що, КСУ продовжує свою діяльність і шукає нові шляхи взаємодії з суспільством. Конституційний Суд України систематично оприлюднює інформацію про свою діяльність на офіційному вебсайті та сторінках Суду в соціальних мережах, а інформування про роботу Конституційного Суду України є невід'ємною складовою його діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конституційний Суд України, офіційна сторінка. 24.02.2022. URL : <https://www.facebook.com/ConstitutionalCourtofUkraine>

3. Конституційний Суд України в умовах воєнного стану і в особливий період продовжує здійснювати конституційні функції. Відділ комунікацій та правового моніторингу.

06.04.2022 URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyyny-sud-ukrayiny-v-umovah-voyennogo-stanu-i-v-osoblyvyu-period-prodovzhuye-0>

4. КСУ продовжує працювати в умовах війни: за квітень ухвалено 84 акта. *Судово-юридична газета*. 02.07.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/236688-ksu-prodovzhuye-pratsyuvati-v-umovakh-viyni-za-kviten-ukhvaleno-84-akta>

Діана Польна

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану, у яких вже сьомий місяць живуть українці, значною мірою впливають на всі правовідносини та інституції в країні. Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводять у країні або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності. В Україні воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці.

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється. Водночас на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

Частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу.

Через півтора місяця після початку повномасштабної війни росії проти України основне питання – це збереження нашої країни як суверенної, незалежної, демократичної держави, де сповідаються європейські цінності й дотримуються міжнародні правові норми. Навіть у цих умовах правосуддя здійснюється у штатному режимі. Суди працюють, справи розглядаються, а громадяни звертаються за захистом своїх прав. Звичайно, за винятком окупованих територій.

У зв'язку з веденням активних бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій, низка судів в Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях призупинили свою діяльність. Внаслідок чого відповідними розпорядженнями Голови ВСУ «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в цих судах, було змінено.

Отже, робота суду залежить від того, яка ситуація склалась у регіоні, де такий суд розташований. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів. В разі неможливості прибуття до судового засідання особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення відеоконференції. Суди мають з повагою ставитись до таких клопотань та за можливості їх задовольняти.

Частина повноважень непрацюючої наразі Вищої ради правосуддя передано Голові ВСУ.

Проте не все так просто з початком відновлення роботи в судах деокупованих міст, оскільки «...залишається чимало проблем, адже понад півсотні приміщень судів зазнали пошкоджень, а деякі з них - повністю зруйновані. Деякі суди розграбовані - зникла комп'ютерна техніка та інші матеріальні цінності», - повідомляє Голова ВСУ Всеволод Князев під час онлайн-зустрічі із Генеральним директором Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи Крістосом Джакомопулосом 26 квітня 2022 року.

Питання впровадження можливості дистанційного правосуддя набуло піку своєї популярності ще в лютому-березні 2020 року, коли весь світ був стурбований Covid-19 та викликами, які постали у зв'язку з його поширенням.

Наразі в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що в свою чергу передбачає необхідність особи (судді, учасника

справи або працівника суду) переміститись в укриття. Ігнорування зазначених вказівок може мати сумні наслідки, що, на жаль, мали місце в Миколаївській області, коли в результаті ракетного удару по Миколаївській ОДА, у якій був розміщений Господарський суд Миколаївської області, загинули працівники суду.

Таким чином, під час повітряних тривог потрібно переривати судові засідання для перебування в укритті. Кількість таких вимушених «переривань» за день може бути різною, як і різною їх тривалість, тому зазначена проблема потребує свого подальшого опрацювання та вирішення з урахуванням імперативних засад судочинства та необхідності забезпечення безпеки працівників суду та учасників справи.

Наразі під час війни в Україні до Єдиного державного реєстру судових рішень вноситься щодня близько 11 тис. 500 різних судових рішень. У довоєнний час цей показник складав близько 30 тис. судових рішень на день. Динаміка очевидна.

Окрім рекомендацій, згаданих раніше, 02 березня 2022 року були опубліковані додаткові рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану:

- усіх доступних працівників, по можливості, перевести на дистанційну роботу;
- визначити мінімальну кількість осіб, які повинні знаходитися у приміщенні суду упродовж робочого дня, чітко розподілити між ними обов'язки. Організувати чергування суддів та працівників апаратів судів;
- роз'яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції;
- виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати або поновлювати строки.

Таким чином, судочинство продовжує здійснюватися в умовах воєнного стану. Судді працюють, справи розглядаються, адже навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена задля недопущення обмеження конституційного права особи на судовий захист.

Формат роботи судів та суддів зазнав змін, зумовлених особливостями воєнного стану, але все більше і більше судів адаптуються до функціонування в нових тимчасових умовах - умовах воєнного стану. Судді та всі правники продовжують працювати задля ефективної роботи судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Юридична газета. Робота судів під час війни: зміни у законодавстві та рекомендації РСУ. URL:<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/roboata-sudiv-pid-chas-viyni-zmini-u-zakonodavstvi-ta-rekomendaciyi-rsu.html>

2.Ліга закон: Судова практика. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL:<https://jurliga.ligazakon.net/news/211140-osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu>

3.Закон Бізнес: Секретні знайомства. Голова РСУ Богдан Моніч: «Початок війни став для судової системи викликом. Але ми впоралися». URL:<https://zib.com.ua/ua/151123.html>

4.Видавництво: Юридична практика. Як працює українська судова система в період війни? URL:<https://pravo.ua/iak-pratsiuie-ukrainska-sudova-systema-pid-chas-viiny/>

Наталія Федешин

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ВІЙНИ

Через війну в Україні мільйони громадян були змушені покинути свої домівки та шукати притулку за кордоном чи в інших куточках нашої країни. Для підтримки переселенців, які були вимушені виїхати із зон активної ворожості та забезпечення основних життєвих потреб, різноманітні організації та самі українці надають багато допомоги, найпопулярнішою з яких є гуманітарна. На жаль, щодня трапляється чимало випадків крадіжок гуманітарної допомоги задля збагачення. Через це військові та цивільні громадяни не отримують у повному обсязі необхідних речей.

22 жовтня 1999 року Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про гуманітарну допомогу». Відповідно до

нього гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [1].

Якщо ж зважати на ймовірну появу непередбачуваних ситуацій, то Комітет Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя розглянув на своєму засіданні ще 06 вересня 2016 року (протокол № 50) на відповідність Конституції України проект Закону «Про гуманітарну допомогу в кризових ситуаціях» (реєстр. № 4360 від 01 квітня 2016 року), поданий народними депутатами України Третьяковим О. Ю., Бурбаком М. Ю. та іншими. Він розроблений з метою врегулювання питання надання гуманітарної допомоги в Україні під час кризових ситуацій, які спричинені надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, у тому числі проведенням антитерористичної операції, для подолання яких в Україні не вистачатиме власних матеріальних та/чи людських ресурсів [2].

Однак 24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення росії в Україну, тому за короткий час зазначених Законів не вистачило, аби врегулювати правильність дій пов'язаних із гуманітарною допомогою. Таким чином, під час війни Закон України «Про гуманітарну допомогу» набуває доповнень та змін, адже зловживання використанням гуманітарної допомоги в сучасних реаліях війни є розповсюдженою проблемою, яка все більше продовжує поширюватись, а одним із труднощів у регулюванні сфери благодійності було те, що в українському законодавстві відсутні спеціальні правові норми, які визначають склад правопорушень у цій сфері під час війни. Тому Верховна Рада України, викорінюючи нагальну проблематику, 24.03.2022 року прийняла новий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо

відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану», яким Кримінальним кодексом України доповнено статтею про відповідальність за незаконне використання з метою отримання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Цей Закон гарантує подальше правильне використання гуманітарної допомоги, котра на сьогоднішній день є важливим сприянням до швидкої перемоги та забезпеченням нашої нації усім необхідним для повноцінного життя [3].

Також задля швидкого та максимально легкого процесу доставки гуманітарних вантажів з-за кордону Верховна Рада України внесла зміни до Податкового кодексу та іншого законодавства. Відповідно до нововведених змін повністю звільнили гуманітарні вантажі від податків і мит та суттєво спростили процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою. До того ж, були внесені зміни і до Кримінального кодексу України, які встановлювали відповідальність за продаж товарів, які були оформлені як гуманітарна допомога.

Попри всі зазначені зміни та доповнення, на жаль, в Україні надалі продовжують виявляти випадки використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, а це свідчить про те, що законодавство, яке встановлює відповідальність за викрадення, використання не за призначенням та продаж гуманітарної допомоги, потребує доопрацювання.

На сьогоднішній день встановлена лише кримінальна відповідальність за продаж гуманітарної допомоги. Тобто відповідно до ч.1 ст. 201-2 КК України – відповідальність буде наставати, якщо винна особа здійснить продаж товарів гуманітарної допомоги на суму щонайменше 434 175 грн. Якщо ж сума проданого товару буде меншою – то особа до відповідальності за цією статтею КК України притягуватись не буде [3].

Тому для вирішення цієї проблеми ВРУ прийняла «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо вдосконалення окремих питань, пов'язаних із незаконним продажем гуманітарної допомоги)», який пропонує встановити адміністративну відповідальність за реалізацію гуманітарної допомоги за меншу суму, ніж це необхідно для кримінальної відповідальності [4].

Окрім Законів України всім громадянам варто чітко знати свої дії в ситуаціях, коли ви стали свідком використання гуманітарної допомоги не за призначенням.

Існує певний перелік дій, котрих слід дотримуватись, якщо ви стали свідком використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв чи допомоги не за призначенням:

1) зафіксувати факт правопорушення. Якщо ви бачите, що товари для благодійності, виставлені на продаж, викрадені або незаконно передані іншим особам, зробіть фото чи відеозапис, вкажіть час і дату порушення;

2) зверніться до адміністрації із проханням надати документи на товар. Якщо ви, як споживач, бачили продаж товарів, призначених для благодійності, вам слід попросити у продавців такої продукції документи, що підтверджують законність їх продажу. При відсутності документів або небажання співробітників магазину надавати, переходьте до наступного кроку;

3) зверніться до правоохоронних органів та повідомте про можливе правопорушення [5].

На основі викладеного матеріалу вбачається, що досліджувана проблема сьогодні є дуже актуальною для України, оскільки країна щодня отримує велику кількість гуманітарної допомоги від світу та приватних організацій у вигляді різноманітних товарів, які вкрай необхідні для нормальної життєздатності суспільства, медикаментів, котрі є зараз в дефіциті, а їхня наявність є значною у зв'язку із воєнним станом, а також коштів, благодійної допомоги та різного роду пожертв. Для протидії використанню гуманітарної допомоги не за призначенням застосовуються сили не тільки законодавства, а й правоохоронних органів, волонтерів та цивільних громадян. Проаналізовані законодавчі зміни дозволять притягувати до кримінальної та до адміністративної відповідальності всіх осіб, які в складний для держави і людей час, вирішать заробити на гуманітарній допомозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 р., № 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 22.10.1999).

2. Про гуманітарну допомогу в кризових ситуаціях: Закон України від 01 квітня 2016 р., №4360. URL :

<https://ips.ligazakon.net/document/JH3D400A> (дата звернення: 01.04.2022).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р., № 7146. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 24.03.2022).

4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо вдосконалення окремих питань, пов'язаних із незаконним продажем гуманітарної допомоги): Закон України від 27 квітня 2022р., № 7321. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39508> (дата звернення: 27.04.2022).

5. Алгоритм дій, якщо ви стали свідком продажу гуманітарної допомоги. URL : <https://buhgalter911.com/news/news-1064636.html> (дата звернення: 08.04.2022).

Святослав Обрембальський

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена Ромців

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Як кожна сучасна демократична держава, Україна прагне розвитку в рамках охорони прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Для цього існують відповідні органи влади, які забезпечують реалізацію інтересів українського суспільства в цілому. Стаття 5 Конституції України зазначає, що народ є носієм суверенітету та здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. З цього випливає, що діяльність посадових осіб державних органів спрямована, насамперед, на задоволення законних потреб

громадян України. Тобто, головним обов'язком державних службовців є обслуговування населення.

Для кращого розуміння такої важливої соціальної групи, як державні службовці, варто проаналізувати ЗУ «Про державну службу», який надає чітке визначення: «державний службовець - це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби» [2]. Слід розуміти, що існує кілька категорій посад державної служби, відповідно до яких є вищий корпус державної служби (представники влади), керівники та допоміжний склад. Однак, тут варто розуміти, що всі високопосадовці є державними службовцями, але не всі державні службовці можуть бути високопосадовцями.

Від 24 лютого 2022 року в Україні введено особливий правовий режим – воєнний стан. Згідно із ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», такий режим вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [3]. Зрозуміло, що в період дії воєнного стану діяльність органів державної влади повністю змінюється: всі рішення повинні прийматися швидко, але при цьому ефективно, оскільки зараз найголовнішими завданнями державних службовців є забезпечення цілісності нашої держави та функціонування усіх гілок влади для стабільної ситуації в країні і уникнення конфліктів з громадянами.

Якщо детальніше говорити про те, що саме змінилося в організації роботи державних службовців в умовах війни, то варто розглянути Постанову Кабінету Міністрів від 12 квітня 2022 р. «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану». У цьому нормативно-правовому акті встановлюється, що у період воєнного стану для державних службовців та працівників державного органу, які перебувають на території України, за рішенням керівника державної служби в державному органі може запроваджуватися дистанційна робота у разі наявності організаційних і технічних можливостей для виконання їх посадових обов'язків. Робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в

установленому порядку [4]. Станом на сьогодні, усі державні органи функціонують в звичайному режимі, але, хочеться підкреслити, що на початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України деякі судові інстанції працювали в режимі онлайн, так само як і попередній рік у зв'язку з пандемією. Цікавим є той факт, що в такому форматі робота суддів стала продуктивнішою, адже тепер якісніше відбувається сам судовий процес, а саме: швидше розглядаються малозначні справи. Крім цього, до відеоконференції можуть долучатися кваліфіковані експерти, які здійснюють значний вплив на вирішення справи.

Значних змін зазнала також і оплата праці державних службовців. Згідно з чинним законодавством України, зараз немає обмежень в нарахованій заробітній платі. Попри це, подвійна оплата праці у вихідні дні на період дії воєнного стану не застосовується. Проте, насправді, витрати на зарплати держслужбовцям скоротили на 10%. Крім цього, не всім посадовцям зараз виплачуються премії, грошова допомога чи надбавки за інтенсивну працю. Відповідно до опитування НАДС «Організація роботи державних службовців та оплата праці в умовах воєнного стану», державні службовці (96,5%) в умовах воєнного стану продовжують отримувати заробітну плату вчасно. Водночас у 53,6% державних службовців заробітна плата зменшилася, у 35,8% – залишилася без змін та у 7,6% – збільшилася [5, с. 41]. Як відомо, у 2020 році стартувала реформа системи оплати праці державних службовців. Наразі, досі невирішеним залишається питання доцільності продовження цієї реформи у зв'язку зі складною ситуацією в Україні.

У підсумку можна сказати, що окремі питання організації роботи державних службовців у період воєнного стану потребують регулювання та законодавчого закріплення. Адже зараз функціонування органів державної влади має свої особливості. Більшість урядовців працює понаднормово: у вихідні, святкові та неробочі дні, а також у нічний час. Це пояснюється багатьма проблемами, які зараз виникли в нашій державі через російську агресію. В першу чергу, йдеться про захоплення суверенної території України, знищення ландшафту внаслідок ворожих обстрілів, забруднення повітря радіацією та хімічними бомбами, а також пошкодження інфраструктури, тобто матеріальна шкода. Проте, найбільшою соціальною цінністю є людина, її права і свободи. Тому, не можна не згадати і про значні втрати наших громадян та сотні тисяч зламаних життів. Всі ці нагальні питання повинні вирішуватись своєчасно задля збереження незалежності нашої держави, виходу України на

новий рівень розвитку, підтримання світової економіки і охорони довкілля загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 07.09.2022).
2. «Про державну службу»: Закон України від 10 грудня 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 07.09.2022).
3. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12 травня 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 08.09.2022).
4. «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.09.2022).
5. Результати опитування «Організація роботи державних службовців та оплата праці в умовах воєнного стану» URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/%D0%9E%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%92%D0%A1_20.06.2022.pdf (дата звернення 08.09.2022).

Науково практичне видання

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

**Збірник матеріалів учасників
Четвертої міжнародної науково-практичної конференції** (*Національний
університет «Львівська політехніка»,
Львів, 23 вересня 2022 року*)

Упорядкування
О.І. Баскакова

Відповідальний за випуск
В.Б. Ковальчук

Матеріали подано в авторській редакції

Підписано до друку 17.11.2022 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Arial.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. 14,82.
Наклад 100 прим.
Вид №27. Зам. №152.

Видавець і виготовлювач
ПП «Видавництво «БОНА»
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК №4275.
тел.: (032) 234-04-12

ISBN 978-617-8097-07-3

9 786178 1097073

ВИДАВНИЦТВО

“БОНА”